

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ВІДДІЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: *ВИКЛИКИ І ВІДПОВІДІ*

НАУКОВО-АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ВИКЛИКИ І ВІДПОВІДІ

НАУКОВО - АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

За загальною редакцією В.Г. Кременя

*Загальні збори НАПН України
17 листопада 2023 року*

Київ 2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту вищої освіти НАПН України
(Протокол № 12/6 від 30 жовтня 2023 р.)*

Рецензенти:

Даниленко Л.І., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри парламентаризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Дем'яненко Н.М., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Шевцов А.Г., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Міжнародного агенства професійних кваліфікацій.

Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба, О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова, Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель, І.Ю. Регейло, М.В. Набок; за заг. ред. В.Г. Кременя. - Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с. DOI:<https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023>

ISBN 978-966-644-752-7

У науково-аналітичній доповіді «Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді» проаналізовано основні проблеми, які постають перед вищою освітою в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України, зокрема: загроза життю і здоров'ю здобувачів вищої освіти та персоналу ЗВО; масштабні руйнування та пошкодження інфраструктури; вимушене переміщення закладів; вплив війни на контингент здобувачів вищої освіти та склад науково-педагогічних працівників; загострення проблеми забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти; труднощі провадження наукової та інноваційної діяльності; обмеження реалізації міжнародної співпраці; проблема невідповідності кваліфікацій випускників вимогам ринку праці; недостатнє фінансування вищої освіти.

У пошуку відповідей для подолання окреслених викликів запропоновано ключові пріоритети розвитку вищої освіти та висловлено рекомендації щодо: забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти; вдосконалення викладання і навчання; розвитку дослідницького потенціалу ЗВО в умовах відкритої науки; реалізації соціальної відповідальності ЗВО; оптимізації мережі закладів вищої освіти України; посилення інтернаціоналізації вищої освіти; розвитку університетської автономії; використання штучного інтелекту у вищій освіті, подальшого розширення внеску НАПН України у розв'язання проблем вітчизняної вищої освіти.

Адресовано органам державної влади, закладам вищої освіти, науковим організаціям та установам, представникам університетської спільноти, громадськості.

УДК378(477):355.01

© В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух,
І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба,
О.В. Жабенко, С.А. Калашнікова,
Ж.В. Таланова, О.М. Петроє, О.Ю. Оржель,
І.Ю. Регейло, М.В. Набок, 2023
© ІВО НАПН України, 2023
© Національна академія педагогічних
наук України, 2023
© Педагогічна думка, 2023

ISBN 978-966-644-752-7

ЗМІСТ

Вступ	6
Розділ 1. Виклики для вищої освіти України в умовах воєнного стану	7
1.1. Загроза життю і здоров'ю здобувачів вищої освіти та персоналу ЗВО	7
1.2. Масштабні руйнування та пошкодження інфраструктури	9
1.3. Вимушене переміщення закладів.....	11
1.4. Вплив війни на контингент здобувачів вищої освіти та склад науково-педагогічних працівників.....	15
1.5. Проблема забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти в умовах війни	17
1.6. Труднощі провадження наукової та інноваційної діяльності.....	18
1.7. Обмеження щодо реалізації міжнародної співпраці.....	18
1.8. Загострення проблеми невідповідності кваліфікації випускників вимогам ринку праці.....	22
1.9. Зменшення видатків державного бюджету на вищу освіту.....	23
Розділ 2. Забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти: забезпечення та вдосконалення якості, цифровізація, інклюзія	24
2.1. Забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти.....	24
2.2. Рейтингування як механізм оцінювання і мотивації якості вищої освіти найвищої досконалості.....	31
2.3. Цифровізація як засіб забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти.....	36
2.4. Упровадження інклюзії – необхідна умова забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти.....	42
2.5. Рекомендації.....	46
Розділ 3. Удосконалення викладання і навчання як пріоритет розвитку Європейського простору вищої освіти: передумови та результати впровадження в університетах України	48
3.1. Європейські принципи вдосконалення викладання і навчання..	48
3.2. Оцінювання готовності вітчизняних ЗВО до впровадження парадигми вдосконалення викладання.....	49
3.3. Вплив міжнародних проєктів на вдосконалення вищої освіти...	55
3.4. Рекомендації.....	60
Розділ 4. Розвиток дослідницького потенціалу ЗВО в умовах відкритої науки	61
4.1. Основні завдання та переваги реалізації принципів відкритої науки для розвитку дослідницького потенціалу ЗВО.....	61
4.2. Актуальність створення в університетах дослідницьких е-інфраструктур відкритої науки	64

4.3. Сучасний стан організаційного забезпечення та особливості використання сервісів дослідницької е-інфраструктури відкритої науки у ЗВО.....	70
4.4. Оцінювання дослідницької діяльності університетів в умовах відкритої науки.....	73
4.5. Рекомендації.....	79
Розділ 5. Реалізація соціальної відповідальності ЗВО.....	82
5.1. Актуальність і критерії соціальної відповідальності університетів.....	82
5.2. Стан реалізації соціальної відповідальності за результатами опитування ЗВО.....	85
5.3. Досвід реалізації соціальної відповідальності у контексті підготовки до повоєнного відновлення.....	88
5.4. Рекомендації.....	93
Розділ 6. Оптимізація мережі закладів вищої освіти України: базові принципи та рекомендації.....	94
6.1. Мережа ЗВО та актуальність її оптимізації.....	94
6.2. Європейський досвід оптимізації університетської мереж.....	96
6.3. Завдання з оптимізації мережі закладів вищої освіти України... ..	98
6.4. Рекомендації.....	99
Розділ 7. Посилення інтернаціоналізації вищої освіти.....	101
7.1. Стратегічні та нормативно-правові документи, що визначають розвиток інтернаціоналізації.....	101
7.2. Підтримка інтернаціоналізації в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України.....	104
7.3. Розширення можливостей для інтернаціоналізації та завдяки інтернаціоналізації.....	106
7.4. Допомога ЄС у межах програм Еразмус+ і Горизонт Європа під час війни рф проти України.....	110
7.5. Рекомендації.....	114
Розділ 8. Автономія університетів України: стан і відповідність тенденціям розвитку ЄПВО.....	115
8.1. Університетська автономія – потенціал розвитку.....	115
8.2. Організаційна автономія.....	117
8.3. Фінансова автономія.....	120
8.4. Кадрова автономія.....	121
8.5. Академічна автономія.....	123
8.6. Автономія університетів України та тенденції розвитку університетської автономії в ЄПВО.....	125
8.7. Рекомендації.....	126
Розділ 9. Використання штучного інтелекту у вищій освіті.....	128
9.1. Проблеми і можливості та принципи використання ШІ у вищій освіті.....	128

9.2. Виклики використання ШІ в освітній і дослідницькій діяльності ЗВО України.....	134
9.3. Рекомендації.....	139
Розділ 10. Національна академія педагогічних наук України для вищої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України.....	140
10.1. Науково-організаційні заходи.....	140
10.2. Міжнародна інформаційно-просвітницька діяльність.....	142
10.3. Підтримка переміщеного академічного персоналу університетів України з регіонів, що перебувають у зоні активних бойових дій	144
10.4. Основні наукові здобутки та експертна діяльність.....	146
10.5. Співпраця НАПН України з органами державної влади, НАН України, НАЗЯВО та ЗВО.....	150
10.6. Освітньо-наукова діяльність.....	153
10.7. Перспективи діяльності НАПН України у сфері вищої освіти.....	154
Загальні рекомендації.....	156
Список використаних джерел.....	162

ВСТУП

Україна сьогодні переживає непрості часи. Широкомасштабне військове вторгнення росії, розпочате 24 лютого 2022 р., завдало і продовжує завдавати потужного руйнівного впливу на інфраструктуру, економіку країни, усі сфери суспільного життя. Значних втрат від війни зазнала вища освіта, яка постала перед непередбачуваними викликами, пов'язаними з повною або частковою руйнацією закладів вищої освіти (далі ЗВО), повсякденною загрозою життю і здоров'ю учасників освітнього процесу, загостренням проблеми забезпечення стабільності університетської діяльності, зменшенням видатків державного бюджету на вищу освіту тощо. Все це актуалізує потребу в переосмисленні ключових пріоритетів розвитку вищої освіти в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення країни. Україна, яка прагне до європейської інтеграції, бути конкурентоспроможною в сучасному світі, як зазначає Президент України В. Зеленський, «має визначити освіту і науку своїми стратегічними сферами»¹. Від них залежить цивілізаційна суб'єктність нашої країни.

Незважаючи на виклики, які постали перед вищою освітою, вдалося достатньо оперативно адаптуватися до війни, перемістити з окупованих територій не лише університети, а й більшість закладів фахової передвищої освіти та забезпечити виплати їх викладачам і студентам, перейти до онлайн навчання. Зусиллями вчених Національної академії педагогічних наук України в рамках науки про університети з'ясовано низку фундаментальних закономірностей, особливостей і тенденцій розвитку сучасної вищої освіти, актуальних для української держави. Це стосується не лише нових змісту, форм і методів освітнього процесу, інституційної організації й міжнародної комунікації, а й забезпечення високої психологічної стійкості викладачів та студентів в умовах воєнного стану.

Для перетворення вищої освіти у повоєнний період на рушійну силу суспільства, здатну забезпечити інноваційний прорив у науково-технологічній, виробничо-економічній, соціально-гуманітарній сферах, її пріоритетами діяльності повинні бути забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти, вдосконалення викладання і навчання, посилення дослідницького потенціалу ЗВО, підвищення соціальної відповідальності університетів, розвиток інклюзії у вищій освіті, модернізація мережі ЗВО, розширення автономії та професіоналізація управління, цифрові трансформації і використання штучного інтелекту, інтерналізація вищої освіти. Вища освіта в цьому контексті має стати провідним чинником високого рівня цивілізаційної суб'єктності України, власної ідентичності і суверенної волі. Зрештою, сильними держави стають завдяки освіті, науці та інноваційній економіці.

Структура пропонованої доповіді відображає означені змістовні виміри і пріоритети розвитку вищої освіти в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення України як повноправної європейської держави.

¹ <http://surl.li/nktgz>

РОЗДІЛ 1. ВИКЛИКИ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Загроза життю і здоров'ю здобувачів вищої освіти та персоналу ЗВО

Повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України негативно вплинуло на організацію освітнього процесу та призвело до порушення його безперервності.

Уже 24 лютого 2022 р. на офіційному сайті Уряду з'явилось роз'яснення профільного міністерства щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану², введеного Президентом і Парламентом України.

25 лютого 2022 р. усім закладам освіти було рекомендовано припинити освітній процес та оголосити канікули на два тижні. Вищим військовим закладам освіти Уряд доручив провести дострокову атестацію та випуск курсантів, які здобували вищу військову освіту³.

Джерело⁴

На початку березня 2022 р. МОН України зобов'язало керівників ЗВО вжити всіх необхідних заходів для забезпечення захисту учасників освітнього процесу⁵, зокрема у разі потреби здійснити їх евакуацію до безпечних місць.

Керівники ЗВО, які не перебувають на територіях, що постраждали від збройного вторгнення, повинні:

– надати інформацію про наявність кількості місць для прийому та забезпечення евакуйованих здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників, персоналу та членів їх сімей з інших ЗВО, які цього потребують;

² Про організацію освітнього процесу. Лист МОН № 1/3276-22 від 25.02.22 р.

URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86140/

³ Вища освіта в Україні: зміни через війну. Аналітичний звіт. URL: <http://surl.li/nixns>

⁴ <http://surl.li/mzxvm>

⁵ Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану. Наказ МОН України від 07.03.2022 р. № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>

– вказати наявні можливості ЗВО передусім електронні для відновлення освітнього процесу для своїх та евакуйованих його учасників у змішаній (очно-дистанційній) або дистанційній формі;

– провести аналіз, за якими освітніми програмами, спеціальностями, галузями знань можливе поєднання освітнього процесу різних ЗВО.

Також рекомендувалося внесення змін до освітнього процесу з урахуванням поточної ситуації⁶.

У березні-квітні 2022 р. більшість ЗВО відновили навчання у дистанційному режимі. Закладам надано рекомендації МОН України з організації та завершення 2021-2022 навчального року⁷. Насамперед ЗВО за потреби пропонувалося достроково завершити навчальний рік та перенести частину освітніх компонентів, які не можуть бути виконані в дистанційному або змішаному форматі, на наступні періоди навчання. Для здобувачів вищої освіти випускних курсів рекомендувано визнавати результати навчання, отримані у процесі інформальної, неформальної освіти, академічної мобільності та забезпечити виконання навчального плану, провести атестацію здобувачів та видати документи про здобуття відповідного рівня вищої освіти⁸.

З метою забезпечення повноцінного та безперервного освітнього процесу профільне міністерство рекомендувало ЗВО з 1 вересня 2023 р. максимально перейти

до здійснення освітнього процесу в аудиторному форматі. При цьому вжити максимальних зусиль та вичерпних заходів з облаштування наявних укріплень (як спеціалізованих, так і пристосованих), зокрема із залученням коштів спеціального фонду, для проведення у них занять під час повітряних тривог⁹.

Дистанційна освіта: як працюють виші на
Джерело¹⁰ Полтавщині

Сьогодні освітній процес в Україні відбувається в умовах продовженого воєнного стану, повітряних тривог та обстрілів. Значна кількість осіб втратила можливість навчатися зовсім або навчатися і навчати у нормальних умовах. Повномасштабна військова агресія рф проти України призвела до обмеження в задоволенні базових потреб людей (матеріальних засобів життя, діяльності тощо); масштабних руйнувань освітньої та дослідницької інфраструктури;

⁶ Вища освіта в Україні: зміни через війну. Аналітичний звіт. URL: <http://surl.li/nixns>

⁷ Про рекомендації стосовно окремих питань завершення 2021/2022 навчального року у закладах вищої, фахової передвищої освіти. Лист МОН України від 21.04.2022 № 1/4334-22. URL: <http://surl.li/nixrh>

⁸ Про завершення навчального року. Наказ МОН України від 10.03.2022 р.
URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/85933/

⁹ Про здійснення освітнього процесу. Лист МОН України від № 1/10142-23 від 11.07.23 р. URL: <http://surl.li/mzxbx>

¹⁰ URL: <http://surl.li/mzxbx>

вимушеного внутрішнього й зовнішнього (за кордон) переміщення учасників освітнього процесу; навчання і життєдіяльності в умовах блекауту, постійного стресу; психологічного тиску та фізичного знищення українських людей на тимчасово окупованих територіях¹¹.

Саме тому першочерговим предметом консолідованих зусиль Уряду, МОН України, відповідних військових адміністрацій, управлінського та адміністративного персоналу ЗВО стало завдання створення безпечних умов перебування та життєдіяльності учасників освітнього процесу. До першочергових віднесено забезпечення сховищами, світлом, теплом і водопостачанням, налагодження комунікації та правил поведінки у небезпечних ситуаціях, надання медичної, психологічної та гуманітарної допомоги і взаємопідтримки тощо.

1.2. Масштабні руйнування та пошкодження інфраструктури

Вірломна російська агресія проти України призвела до величезних матеріальних збитків у сфері вищої освіти. На початок 2023 р. в Україні функціонувало 332 ЗВО, з них 191 державний, 25 комунальних і 116 приватних. З 24 лютого 2022 р. по 28 вересня 2023 р. по всій території країни внаслідок бомбардувань та обстрілів повністю зруйновано 5 ЗВО та зазнали пошкоджень 88 закладів різних регіонів України (табл. 1.1)¹².

Таблиця 1.1

Кількість повністю зруйнованих і пошкоджених ЗВО під час війни

№	Одиниці територіально-адміністративного поділу України	Повністю зруйновано	Пошкоджено
1.	Донецька область	4	9
2.	Харківська область	-	24
3.	Одеська область	-	10
4.	м. Київ	-	7
5.	Миколаївська область	-	5
6.	Запорізька область	-	5
7.	Житомирська область	-	5
8.	Дніпропетровська область	-	5
9.	Чернігівська область	-	3

¹¹ Education in Ukraine defies the war. European Journal of Education. Vol. 58. Issue 4. P.538-641.

URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ejed.12581>

¹² Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. URL: <http://surl.li/nabrl>.

10.	Херсонська область	1	3
11.	Львівська область	-	3
12.	Луганська область	-	3
13.	Сумська область	-	2
14.	Вінницька область	-	1
15.	Тернопільська область	-	1
16.	Кіровоградська область	-	1
17.	Київська область	-	1
Разом		5	88

Джерело: складено авторами.

Інтерактивна мапа зруйнованих та пошкоджених закладів освіти

Джерело¹³

Найбільших руйнувань і пошкоджень зазнали ЗВО Донецької, Херсонської, Харківської та Одеської областей.

Найбільше зруйновано і пошкоджено об'єкти нерухомості:

- Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;
- Національного університету «Чернігівська політехніка»;
- Державного податкового університету (м. Ірпінь);

¹³ URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення 28 вересня 2023 р.)

- Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;
- Маріупольського державного університету;
- Приазовського технічного університету (м. Маріуполь);
- Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (новозбудований корпус у м. Рубіжному Луганської області);
- Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

1.3. Вимушене переміщення закладів

За оперативною інформацією МОН України з областей, де ведуться активні бойові дії, та з прифронтових територій станом на 1 липня 2023 р. переміщено 29 ЗВО державної форми власності (з урахуванням першої хвилі переміщення, починаючи із середини 2014 р.)¹⁴. Більшість переміщених ЗВО розмістилося в університетах-партнерах та/або в інших закладах освіти.

У табл. 1.2 зазначено конкретні переміщення ЗВО у перший раз з 2014 р. по березень 2022 р. У цей період переміщено 12 ЗВО державної форми власності переважно, за виключенням 4 випадків, у межах своїх (Донецького і Луганського) регіонів на підконтрольній українській владі території¹³.

Таблиця 1.2

Перше переміщення ЗВО у період війни з 2014 року (станом на березень 2022 р.)^{15,16}

ЗВО	Область, місто: юридична адреса	Область, місто: актуальна адреса
<i>1. Донецька область</i>		<i>Донецька область</i>
Донбаська національна академія будівництва і архітектури	Донецька область, Макіївка	Донецька область, Краматорськ
Донецький національний медичний університет	Донецька область, Донецьк	Донецька область, Лиман
Донецький національний технічний університет	Донецька область, Донецьк	Донецька область, Покровськ
Донецький державний університет внутрішніх справ	Донецька область, Донецьк	Донецька область, Маріуполь

¹⁴ Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник.
URL: <http://surl.li/lgtkz>

¹⁵ Єдина державна електронна база з питань освіти, ЄДЕБО (2022). URL: <https://registry.edbo.gov.ua/search/>

¹⁶ Lugovy V., Kalashnikova S., Talanova Z., Vlasova I. (2023). Transformation of higher education in Ukraine: Impact of the war and objectives for post-war recovery. European Journal of Education. Vol. 58. Issue 4. P.611-628.
URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ejed.12584>

		Інша область
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського	Донецька область, Донецьк	Дніпропетровська область, Кривий Ріг
Донецький національний університет імені Василя Стуса	Донецька область, Донецьк	Вінницька область, Вінниця
2. Луганська область		Луганська область
Луганський державний медичний університет	Луганська область, Луганськ	Луганська область, Рубіжне
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка	Луганська область, Луганськ	Луганська область, Севєродонецьк
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка	Луганська область, Луганськ	Луганська область, Старобільськ
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	Луганська область, Луганськ	Луганська область, Севєродонецьк
		Інша область
Луганська державна академія культури та мистецтв	Луганська область, Луганськ	Київ
3. АР Крим		Інша область
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського	Крим, Сімферополь	Київ

**Донецький державний університет управління та Луганський національний аграрний університет, переміщені у 2014 році до м. Маріуполь та м. Слов'янськ, були у 2021 році приєднані до Маріупольського державного університету та до Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля відповідно.*

Джерело: складено авторами на підставі даних ЄДЕБО.

Під час другого переміщення з березня по листопад 2022 р. змінили дислокацію 19 ЗВО, з них 8 вдруге¹⁴.

Таблиця 1.3

Друге переміщення ЗВО у період війни з березня по листопад 2022 р.^{17,18}

ЗВО	Область, місто: юридична адреса	Область, місто: актуальна адреса
<i>1. Донецька область</i>		<i>Інша область</i>
Донбаська національна академія будівництва і архітектури	Донецька область, Краматорськ	Івано-Франківська область, Івано-Франківськ
Донбаська державна машинобудівна академія	Донецька область, Краматорськ	Тернопільська область, Тернопіль
Донбаський державний педагогічний університет	Донецька область, Слов'янськ	Дніпропетровська область, Дніпро
Донецький національний медичний університет	Донецька область, Лиман	Кіровоградська область, Кропивницький
Донецький національний технічний університет	Донецька область, Покровськ	Волинська область, Луцьк
Донецький державний університет внутрішніх справ	Донецька область, Маріуполь	Кіровоградська область, Кропивницький
Маріупольський державний університет	Донецька область, Маріуполь	Київ
Приазовський державний технічний університет	Донецька область, Маріуполь	Дніпропетровська область, Дніпро
<i>2. Запорізька область</i>		<i>Запорізька область</i>
Бердянський державний педагогічний університет	Запорізька область, Бердянськ	Запорізька область, Запоріжжя
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького	Запорізька область, Мелітополь	Запорізька область, Запоріжжя

¹⁷ Єдина державна електронна база з питань освіти, ЄДЕБО (2022). URL: <https://registry.edbo.gov.ua/search/>

¹⁸ Lugovyi V., Kalashnikova S., Talanova Z., Vlasova I. (2023). Transformation of higher education in Ukraine: Impact of the war and objectives for post-war recovery. European Journal of Education. Vol. 58. Issue 4. P.611-628. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ejed.12584>

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного	Запорізька область, Мелітополь	Запорізька область, Запоріжжя
3. Луганська область		Інша область
Луганський державний медичний університет	Луганська область, Рубіжне	Рівненська область, Рівне
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка	Луганська область, Сєверодонецьк	Івано-Франківська область, Івано-Франківськ
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка	Луганська область, Старобільськ	Полтавська область, Полтава
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	Луганська область, Сєверодонецьк	Київ
4. Херсонська область		Інша область
Херсонський національний технічний університет	Херсонська область, Херсон	Хмельницька область, Хмельницький
Херсонський державний аграрно-економічний університет	Херсонська область, Херсон	Кіровоградська область, Кропивницький
Херсонська державна морська академія	Херсонська область, Херсон	Одеська область, Одеса
Херсонський державний університет	Херсонська область, Херсон	Івано-Франківська область, Івано-Франківськ

** Донецький державний університет управління та Луганський національний аграрний університет, переміщені у 2014 році до м. Маріуполь та м. Слов'янськ, були у 2021 році приєднані до Маріупольського державного університету та до Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля відповідно.*

Джерело: складено авторами на підставі ЄДЕБО.

Цього разу усі переміщення, крім трьох у Запорізькій області, відбулися в інші регіони. У результаті другого переміщення Донецький, Луганський і Херсонський регіони фактично взагалі залишилися без ЗВО.

Переміщена освіта: наслідки окупації для ЗВО України
(дата звернення 28 вересня 2023 р.)

Джерело¹⁹.

1.4. Вплив війни на контингент здобувачів вищої освіти та склад науково-педагогічних працівників

За доступними даними, 665 тис. студентів та учнів шкіл (16% від загальної кількості) та 25 тис. освітян (6% від загальної кількості) покинули територію України у результаті військових дій²⁰.

За результатами опитування національних ректорських конференцій представники 21 країни заявили, що прийняли у себе студентів і науковців з України і надали їм необхідну підтримку²¹. Кількість студентів, яких прийняли у себе респонденти, коливається від 10 тис. осіб у Румунії до чотирьох осіб у Словенії. Схожою є ситуація з кількістю українських науковців у країнах-респондентах опитування: три особи у Словенії та 417 – у Польщі. Дослідження засвідчують, що країни Східної Європи зацікавлені в українських студентах і мають можливості для їхнього залучення, особливо в умовах війни в Україні. Закордонні ЗВО пропонують лояльні умови для навчання, що спонукає студентів, які виїздом рятувалися від війни, залишатися там на навчання²².

За результатами іншого опитування²³:

– понад 70% із 252 ЗВО та 497 закладів фахової передвищої освіти повідомили, що 1-30% їхніх студентів стали внутрішньо переміщеними особами або виїхали за кордон;

¹⁹ URL: <http://surl.li/mzxddd>

²⁰ Вища освіта в Україні: зміни через війну. Аналітичний звіт. С. 33. URL: <http://surl.li/nixns>

²¹ Вища освіта в Україні: зміни через війну. Аналітичний звіт. С. 42. URL: <http://surl.li/nixns>

²² Шевчук І. Б., Шевчук А. В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. С. 22-29. С. 8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>.

²³ Оцінювання потреб вищої освіти України. Первинний аналіз (25 червня – 04 серпня 2022 р.). С. 3. URL: <http://surl.li/dsorm>

- у більшості закладів майже всі (81-100%) або більше половини (51-80%) здобувачів відновили навчання після 24 лютого 2022 р.;
- більше половини закладів вказали, що від 1 до 30% їх викладачів стали внутрішньо переміщеними особами або виїхали за кордон.

Інформація для внутрішньо переміщених осіб (інфографіка).

Група впливу: громадський холдинг

*Джерело*²⁴

Офіційно в Україні налічується більше 80 тис. студентів з числа внутрішньо переміщених осіб²⁵.

Наявні дані свідчать, що після початку широкомасштабної агресії з різних причин не змогли продовжити викладання та дослідження у ЗВО України близько 2 тис. науково-педагогічних працівників²⁶.

Ці цифри підтверджуються й інформацією про те, що²⁷:

- на початок 2021-2022 н.р. у вітчизняних ЗВО працювало 110 944 викладачів, із них жінок – 65 323 осіб;

- на початок 2022-2023 н.р. – 108 500 викладачів (зменшення на 2,2%), із них жінок – 63 519 (зменшення на 2,8%).

В умовах воєнного стану ЗВО України змушені оптимізувати витрати на оплату праці науково-педагогічним, науковим і педагогічним працівникам. Це здійснюється за рахунок: зменшення розміру доплат за науковий ступінь і вчене звання; встановлення за рішенням роботодавця відпустки для науково-педагогічних і наукових працівників тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік; перерозподілу годин у навчальних планах між аудиторними заняттями та самостійною роботою; скорочення штату працівників ЗВО. Такі умови спонукають науково-педагогічний персонал вітчизняних закладів залишати професію та переходити в інші (більш оплачувані) сфери діяльності або працевлаштовуватись у закордонних університетах²⁸.

²⁴ <https://www.vplyv.org.ua/archives/6453>

²⁵ Звіт забезпечення права на вищу освіту для внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://surl.li/niydh>

²⁶ Оцінювання потреб вищої освіти України. Первинний аналіз (25 червня – 04 серпня 2022 р.). С. 3. URL: <http://surl.li/dsorm>

²⁷ Вища та фахова передвища освіта в Україні / Державна служба статистики України. URL: <http://surl.li/niycu>

²⁸ Шевчук І. Б., Шевчук А. В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. С. 22-29. С. 5. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>.

При цьому в умовах війни близько 30% викладачів вітчизняних університетів займаються, окрім основної професійної діяльності (викладання, дослідження), ще й соціальною діяльністю (гуманітарна допомога, волонтерство тощо)²⁹.

1.5. Проблема забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти в умовах війни

Забезпечення державою доступності вищої освіти гарантоване статтею 53 Конституції України³⁰. Але з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну забезпечення рівного доступу до вищої освіти в Україні значно погіршилося через такі фактори:

– Масштабні пошкодження та руйнування освітньої інфраструктури (приміщень ЗВО, матеріально-технічної бази, обладнання, навчально-виробничих і клінічних баз практики тощо) (зруйновано – 7 ЗВО, пошкоджено – 49).

– Вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон. Близько 80 тис. студентів є внутрішньо переміщеними особами. Відбувається відтік українських студентів на навчання до університетів інших країн. Наприклад, за даними порталу Poland. Higher Education Students³¹ у 2022 р. у Польщі нараховувалося 38 473 студентів з України. У 2023 р. кількість українських студентів у Польщі збільшилася до 47 960 осіб. Триває й «brain drain» (відтік мізків) за кордон і працевлаштування академічного персоналу за межами країни.

– Переміщення ЗВО з окупованих і прифронтових територій, що призвело до втрат матеріально-технічного, освітньо-дослідницького і кадрового потенціалу, контингенту здобувачів вищої освіти.

– Втрата здобувачами вищої освіти можливості оплачувати навчання за укладеними контрактами³².

– Зростання кількості здобувачів вищої освіти, які самостійно заробляють на життя, що відволікає їх від навчання або змушує перервати навчання.

– Проблеми з електропостачанням, стабільним доступом до мережі Інтернет та опаленням³³.

– Зростання кількості осіб з обмеженими освітніми можливостями через отримані поранення, розвиток хвороб, психологічні розлади як наслідки війни.

– Відсутність фінансування на забезпечення безбар'єрності в ЗВО, закупівлю специфічного обладнання та програмного забезпечення для реалізації освітнього процесу із залученням інклюзивних категорій здобувачів та викладачів.

– Нестача відповідно облаштованих укриттів, спроможних розмістити наявну кількість здобувачів та викладачів, включаючи інклюзивні категорії.

²⁹ Оцінювання потреб вищої освіти України. Первинний аналіз (25 червня – 04 серпня 2022 р.). С. 3. URL: <http://surl.li/dsorm>

³⁰ Конституція України. URL: <https://constitution.in.ua/articles/53/>

³¹ Poland. Higher Education Students. URL: <http://surl.li/nabos>

³² Звіт забезпечення права на вищу освіту для внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://surl.li/niydh>

³³ Вища освіта в Україні: зміни через війну. Аналітичний звіт. URL: <http://surl.li/iicyi>

Водночас, забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти є також важливим у контексті інтеграції України до Європейського Союзу. Ціль стійкого розвитку ООН щодо якості освіти в Європі деталізована та визначена як забезпечення інклюзивної й справедливої якісної освіти та сприяння можливостям навчання впродовж життя для всіх, зокрема забезпечення рівного доступу до професійної та вищої освіти. До 2030 р. в ЄС мають забезпечити рівний доступ для всіх жінок і чоловіків до якісної професійної та вищої освіти, включаючи університетську³⁴.

1.6. Труднощі провадження наукової та інноваційної діяльності

ЗВО в умовах воєнного стану зіштовхуються із широким спектром проблем щодо продовження своєї наукової та інноваційної діяльності. До таких, зокрема, відносять³⁵⁻³⁶:

- відсутність доступу до бібліотек, лабораторій чи наукових баз даних;
- адміністративні чи технічні перешкоди для фінансових операцій;
- проблеми доступу до грантів на дослідження та незалежного управління ними;
- неможливість продовжувати наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність вимушено переміщених науковців через обмеженість програм підтримки академічної мобільності та складнощі, пов'язані з релокацією окремих закладів, їх структурних підрозділів і об'єктів дослідницької інфраструктури;
- руйнування інфраструктури, зокрема дослідницької та інноваційної;
- обмежений доступ до дослідницької та інноваційної інфраструктури спільного використання;
- брак фінансування на проведення відповідних досліджень за кордоном;
- неможливість виконання та/або продовження наукових, науково-технічних та інноваційних проєктів через припинення/суттєве скорочення фінансування;
- низький рівень комерціалізації наукових результатів, трансферу технології та загалом взаємодії сфери науки та промисловості;
- недостаня відповідність науково-технічної продукції потребам ринку.

1.7. Обмеження щодо реалізації міжнародної співпраці

Ускладнення виконання міжнародних проєктів відповідно до запланованого графіку відбувається через втрати: обладнання, що знаходилося в зруйнованих / пошкоджених приміщеннях або залишилося на окупованих територіях, часу на переміщення та відновлення діяльності, кадрового потенціалу проєктних команд, проєктної документації, якщо вона не зберігалася за допомогою хмарних технологій. Як наслідок, низка проєктів Програми ЄС Еразмус+ призупинена на півроку або рік,

³⁴ Council of Europe Contribution to the UN Sustainable Development Goals. URL: <http://surl.li/nabjq>

³⁵ Оцінювання потреб вищої освіти України. Первинний аналіз (25 червня – 04 серпня 2022 р.). С. 3.

URL: <http://surl.li/dsorm>

³⁶ Перехідна книга Міністерства освіти і науки України за період з червня 2020 по березень 2023. С. 33.

URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf>.

а деякі навіть скасовані. У 2022 р. виконання міжнародних проєктів було також ускладнено введеними державою обмеженнями на проведення платежів бюджетними організаціями, до яких відносяться ЗВО державної / комунальної форми власності. Особливо ці обмеження позначилися на виконанні вітчизняними університетами-грантоотримувачами їх міжнародних зобов'язань за проєктами, зокрема закупівлі обладнання за проведеними до війни тендерами, оплати робіт європейським партнерам тощо. Важливим аспектом реалізації міжнародних проєктів Програми ЄС Еразмус+ є залучення осіб з обмеженими можливостями, але українські ЗВО не готові забезпечити безбар'єрний доступ таким особам до проєктних заходів, зокрема відряджень із супроводом. Загалом обмеженість фінансової, організаційної та кадрової автономії вітчизняних університетів продовжує впливати на ефективність реалізації міжнародних проєктів, адже не дає змоги, зокрема, створити систему мотивації університетських викладачів працювати в проєктах якісно та результативно.

Зниження рівня міжнародної академічної мобільності є результатом дії низки причин. Насамперед через обмеження в перетині державного кордону відповідно до закону про мобілізацію та відповідної урядової постанови, що унеможлиблює участь українських чоловіків (студентів, науково-педагогічних і наукових працівників) у міжнародних проєктах, у тому числі з академічної мобільності, зокрема за Програмою ЄС Еразмус+.

Після вступу до ЄС Україна може отримувати 186 млрд євро у перші сім років, Українська правда

Джерело³⁷

Для короткотермінової (до трьох тижнів) участі працівників і студентів університетів у заходах проєктів Програми ЄС Еразмус+ за кордоном українські ЗВО мають отримати за підтримки профільного міністерства дозвіл Держприкордонслужби на перетин кордону. Але часто прикордонники приймають негативне рішення на місці перетину кордону і студенти повертаються, втративши можливості міжнародної академічної можливості та кошти, витрачені на квитки. Також, як зазначалося вище, важливим аспектом реалізації проєктів мобільності за Програмою ЄС Еразмус+ є залучення студентів з обмеженими освітніми можливостями та інших інклюзивних категорій, встановлених правилами Програми. В Україні різними нормативно-правовими документами визначено окремі групи осіб, які потребують додаткової підтримки, але вони не охоплюють усі категорії, передбачені Програмою ЄС Еразмус+, що відповідно обмежує можливості таких осіб брати участь в академічній мобільності та отримувати додаткові грантові кошти, яких вони потребують через свій статус.

³⁷ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/4/7422587>

До того ж інституційне регулювання мобільності в ЗВО не відображає воєнний час і не готове до гнучкості у випадках, коли здобувач вищої освіти або викладач знайшов можливість навчатися або викладати в європейському університеті без попереднього узгодження програми мобільності та документального оформлення в українському ЗВО.

Навчання, обміни та волонтерство: які можливості освіти пропонує ЄС

*Джерело*³⁸

Це призводить до необхідності визнавати або не визнавати періоди академічної мобільності постфактум, що потребує перегляду національних та інституційних нормативно-правових актів, які регулюють академічну мобільність.

Дослідження щодо викликів, з якими зіштовхуються іноземні студенти як на етапі вступу до ЗВО України, так і на етапі навчання, було здійснено до 24 лютого 2022 р., але залишається актуальним і під час воєнного стану, а деякі виклики можуть проявитися з новою силою й після завершення військових дій в Україні. Зокрема, це процедура оформлення документів під час вступу; значна роль посередників у процедурі вступі; обмеження для інтеграції іноземних студентів у локальні громади; обмеження для працевлаштування в Україні під час і після навчання³⁹; застаріла та некомфортна інфраструктура ЗВО – бібліотеки, лабораторії, обладнання, гуртожитки, спортивні споруди тощо, а також адміністративний та допоміжний персонал, який не володіє англійською мовою та досвідом міжкультурного спілкування.

Згідно з даними Українського державного центру міжнародної освіти⁴⁰ кількість іноземних студентів в Україні, починаючи з 2011 р. (53 664 осіб) по 2013 р. (69 969 осіб), збільшувалася. У 2014 р., коли розпочалися військові дії на сході України, кількість іноземних студентів зменшилася до 63 172 осіб, але в подальші роки спостерігалися незначні збільшення. У 2019 р. кількість іноземних студентів становила 80 470 осіб, а у 2020 р. – 76 548 осіб, що пояснюється пандемією COVID-19. Інформація щодо кількості іноземних студентів після 2020 р. на сайті зазначеного центру відсутня.

Відповідно до даних Державної служби статистики України⁴¹ на початок 2021-2022 н.р. у ЗВО України навчалося 73 626 іноземних студентів, а на початок 2022-2023 н.р. – 49 999 осіб (зменшення на 32%). Зменшився й прийом на навчання до ЗВО України іноземних студентів: якщо у 2021-2022 н.р. було прийнято на навчання 19 324 особи, то у 2022-2023 н.р. – 5 841 особу (зменшення на 69,8%). Розподіл за країнами першої п'ятірки, з яких до України на навчання прибули іноземні студенти, такий: Індія (14 772 осіб), Марокко (5 108 осіб), Китай (4 149 осіб), Азербайджан (3 475 осіб), Нігерія (3 329 осіб). Станом на

³⁸ URL: <http://surl.li/niymq>

³⁹ Іноземне студентство в Україні: (не)узгодженість політик. URL: <http://surl.li/naazz>

⁴⁰ Український державний центр міжнародної освіти. Іноземні студенти в Україні. URL: <http://surl.li/nabin>

⁴¹ Вища та фахова передвища освіта в Україні / Державна служба статистики України.

URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html

початок 2022-2023 н.р. найбільше студентів-іноземців навчалося у ЗВО Харківської області (11 952 осіб), м. Києві (11 454 осіб), Одеській області (4 247 осіб), Дніпропетровській області (3 118 осіб), Запорізькій області (3 067 осіб). Очевидно, через те, що саме ці регіони перебувають під особливою загрозою з боку РФ, кількість іноземних студентів буде зменшуватися, доки не закінчиться війна і не мине загроза їх життю та здоров'ю.

Отже, через війну сфера вищої освіти України втратила істотну частину іноземних студентів⁴². Попри повномасштабні воєнні дії на території України, Українським державним центром міжнародної освіти зареєстровано 9 552 запрошення на навчання для іноземних громадян за період з 24 лютого по 1 грудня 2022 р. Це набагато менше від попередніх років, але в умовах воєнного стану демонструє довіру до національної вищої освіти, що забезпечує змішану або дистанційну форми її здобуття, та до України як держави, яка робить усе можливе для захисту українських та іноземних громадян, які перебувають на її території.

В українських вишах навчаються 76,5 тисячі іноземних студентів

Джерело⁴³

Реалізація міжнародної діяльності у сфері освіти України продовжує ускладнюватися *незадовільним рівнем володіння освітянами англійською мовою*. За даними дослідження 2016 р. Україна посіла 41 місце за Індексом володіння англійською мовою (EPI) серед 72 країн, що демонструє погіршення стану, порівняно з 34 місцем за результатами 2015 р.⁴⁴ Отже, очікувано, що війна в Україні призведе, з одного боку, до подальших втрат у володінні англійською мовою у вищій освіті, а з другого – до підвищення мотивації оволодіння англійською мовою замість російської.

Посилюється *інституційний розрив щодо інтернаціоналізації вищої освіти*⁴⁵. Спочатку пандемія, потім війна посилили цей розрив між українськими

⁴² Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. URL: <http://surl.li/iyci>

⁴³ URL: <http://surl.li/mzxej>

⁴⁴ Bolitho R., West R. *The internationalisation of Ukrainian universities: the English language dimension*. URL: <http://surl.li/nabjj>

⁴⁵ Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. URL: <http://surl.li/iyci>

ЗВО, з урахуванням попереднього міжнародного досвіду, інституційних можливостей та готовності колективів до змін. Такий розрив існує і всередині закладів між кафедрами, інститутами та окремими працівниками, коли в ЗВО одні успішно реалізують численні міжнародні проекти, зокрема з мобільності, а інші не мають жодного. Недостатній рівень або відсутність компетентностей з підготовки проектів і проектного менеджменту через недосконалу систему атестації, підвищення кваліфікації, професійного розвитку науково-педагогічних працівників у країні лише посилюють цей розрив.

1.8. Загострення проблеми невідповідності кваліфікації випускників вимогам ринку праці

Глобалізаційні процеси змінюють характер і роль вищої освіти в суспільстві, адже ринкові принципи стають важливим фактором її формування та функціонування. У ринковій економіці забезпечення збалансованої взаємодії вищої освіти та ринку праці є запорукою стійкого економічного розвитку суспільства⁴⁶. Водночас дисбаланс між ринком праці та сферою вищої освіти призводить до невідповідності між попитом на фахівців та їх пропозицією. Наслідком цього є «кваліфікаційний розрив» (skills gap) – різниця між компетентностями, необхідними для виконання конкретної роботи, і тими, які доступні на ринку праці. Щорічно у світі втрата продуктивності праці, у зв'язку з кваліфікаційним розривом, становить 6%, а світовий ВВП втрачає 5 трлн доларів⁴⁷.

Для України проблема кваліфікаційного розриву є особливо актуальною, оскільки охоплення вищою освітою випускників закладів середньої освіти становить близько 80%, а працевлаштування випускників ЗВО у 2021 р. – тільки 59%. Як результат, Україна має одну з найнижчих продуктивність праці, посідаючи лише 75 місце у світі⁴⁸.

Незважаючи на високу потребу у кваліфікованих фахівцях з боку підприємств, багато випускників не можуть знайти застосування своїм знанням, навичкам, компетентностям, що призводить до високого рівня безробіття серед осіб з вищою освітою. Станом на 1 квітня 2023 р. статус безробітного мало 137 тис. осіб, із них 43% із вищою освітою⁴⁹. Нині в Україні до 30% працівників виконують роботу, яка не відповідає їхнім кваліфікаціям⁵⁰.

Як пандемія COVID-19 змінила ринок праці в Україні

Джерело⁵¹

⁴⁶ Мосьпан Н. Вища освіта та ринок праці в Україні: десятиліття взаємодії. *Освітологічний дискурс*, 2021, № 1 (32). 20-38. URL : <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/814/630>

⁴⁷ Костюк О. Кваліфікаційний розрив як виклик вишам. URL : <https://osvita.ua/blogs/88713/>

⁴⁸ Костюк О. Кваліфікаційний розрив як виклик вишам. URL : <https://osvita.ua/blogs/88713/>

⁴⁹ Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у січні -березні 2023 року.

URL: <http://surl.li/nabh>

⁵⁰ Working life in Ukraine. 2022. URL: <http://surl.li/nabnv>

⁵¹ URL: <http://surl.li/mzxfc>

Європейським фондом освіти проаналізовано невідповідність навичок в Україні та встановлено, що для відновлення втрат у навчанні через пандемію та війну необхідно більше одного навчального року, тоді як прогнозована втрата майбутніх доходів на одного здобувача вищої освіти оцінюється в межах 10%⁵².

1.9. Зменшення видатків державного бюджету на вищу освіту

У Законі України «Про вищу освіту» визначено, що фінансування державних ЗВО здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості в ухваленні рішень.

Розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою, наукових і науково-педагогічних кадрів встановлюються у Державному бюджеті України на відповідний рік за загальним і спеціальним фондом⁵³. Бюджетні призначення на підготовку фахівців з вищою освітою, наукових і науково-педагогічних кадрів у ЗВО, які перебувають у сфері управління МОН України, встановлюються у державному бюджеті України за бюджетною програмою 2201160 «Підготовка кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики».

Аналіз звіту про виконання паспорта бюджетної програми свідчить, що фактичні середні витрати на підготовку одного здобувача освіти за державним замовленням за бюджетною програмою КПКВК 2201160 склали⁵⁴: у 2018 р. – 39882,7 грн; у 2019 р. – 51571,5 грн; у 2020 р. – 59840 грн; у 2021 р. – 60321 грн. Вищезазначене вказує на позитивну динаміку у виділенні коштів на вищу освіту в довоєнні роки.

Аналіз обсягу видатків державного бюджету на вищу та фахову передвищу освіту засвідчив, що у 2020 р. на вищу та фахову передвищу освіту виділено 29,3 млрд грн; у 2021 р. – 35,5 млрд грн; у 2022 р. – 40,9 млрд грн; у 2023 р. – 31,8 млрд грн. Тобто до початку 2022 р. спостерігалася тенденція збільшення видатків на вищу та фахову передвищу освіту. У 2022 р. порівняно з 2021 р. видатки збільшилися на 15,2%. Однак, у зв'язку з початком військової агресії РФ проти України у лютому 2022 р., Верховна Рада України переглянула видати на вищу освіту, що призвело до скорочення на 18,6%, а у 2023 р. видатки на вищу освіту скоротилися додатково ще на 4,5%.

Держбюджет на 2023 рік:
видатки на освіту і науку

*Джерело*⁵⁵

⁵² Working life in Ukraine 2022. URL: <http://surl.li/nabnv>

⁵³ Звіт про огляд витрат державного бюджету. URL: <http://surl.li/naazx>

⁵⁴ Звіт про огляд витрат державного бюджету. URL: <http://surl.li/naazx>

⁵⁵ Профспілка працівників освіти і науки України. URL: <http://surl.li/mzxfq>

РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ЯКІСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЯКОСТІ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ІНКЛЮЗІЯ

Рівний доступ до якісної вищої освіти є конституційним правом кожного громадянина України та провідним принципом ЄПВО. Отже, держава має забезпечити і якість вищої освіти, і рівний доступ до такої освіти для всіх громадян, незалежно від наявних бар'єрів – рівня обмеженості фізичних, ментальних можливостей, соціального статусу, родинного стану, етнічної, релігійної, гендерної приналежності, географічного місця проживання, створивши відповідні умови на основі національних та інституційних політик, стратегій та законодавства.

Зобов'язання України як кандидата на членство в Європейському Союзі, політика якого передбачає забезпечення до 2030 р. рівного доступу для всіх жінок і чоловіків до якісної вищої освіти^{56,57}, вимагають прискорення суспільних трансформацій в контексті євроінтеграції, зокрема у вищій освіті. Насамперед це стосується розбудови спільних з ЄС як освітнього, так і економічного просторів, де визнання українських кваліфікацій відбуватиметься на основі довіри до якості вітчизняної вищої освіти.

В умовах широкомасштабного вторгнення РФ в Україну та в перспективі післявоєнного відновлення перед державою постають нові виклики щодо забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти, зазначені у Розділі 1.

2.1. Забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти^{58,59}

Міжнародний контекст забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти характеризується визначеним полем стратегічних документів і стандартів як ЄПВО, так і глобального освітнього простору. Українська політика та законодавство спрямовані на імплементацію положень і підходів, закладених у ключових міжнародних документах, що сприяють прозорості та зрозумілості національних систем вищої освіти задля забезпечення її якості і розроблені за координації ООН та Європейської Комісії.

Законом України «Про вищу освіту» зі змінами 2019 р. визначено положення щодо гармонізації Переліку галузей знань та спеціальностей з Міжнародною стандартною класифікацією освіти (International Standard Classification of Education) (с. 1, 9, 32), яка є платформою для узгодження предметних областей, галузей та спеціальностей підготовки фахівців за різними рівнями вищої освіти і надає транскордонне розуміння освітніх кваліфікацій за визначеними галузями різної

⁵⁶ Council of Europe Contribution to the UN Sustainable Development Goals. URL: <http://surl.li/nabjg>

⁵⁷ A Sustainable Europe by 2030. European Commission. URL: <http://surl.li/nabjc>

⁵⁸ Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. – 220 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-38-0-2020>

⁵⁹ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – 229 с. URL: <http://surl.li/nabh0>

деталізації та підстави для їх визнання, а також можливість створювати міжнародні спільні освітні програми у вищій освіті. Також, Закон України «Про вищу освіту» впровадив і впорядкував інструменти Болонського процесу задля забезпечення інтеграції до ЄПВО: Національну рамку кваліфікацій (НРК), що відповідає Європейським метарамкам, та Національне агентство кваліфікацій (НАК), Європейську кредитну трансферно-накопичувальну систему, Додаток до диплому (формат узгоджений Радою Європи, Європейською Комісією та ЮНЕСКО), систему зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості вищої освіти відповідно до Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в ЄПВО (ESG) та Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі – Національне агентство) як незалежну у своїх рішеннях від МОН України, інших органів влади та ЗВО організацію.

Не зважаючи на воєнний стан, продовжується робота з євроінтеграції вищої освіти України – розробляються та модернізуються відповідні нормативно-правові документи, що сприяють забезпеченню якості вищої освіти та визнанню кваліфікацій. Національне агентство кваліфікацій розпочало діяльність щодо міжнародного визнання НРК і розвитку національної системи кваліфікацій,

Webinar ESG Compliance: Challenges & Lessons Learned

Джерело⁶⁰

зокрема її узгодження з Європейською класифікацією навичок, компетентностей, кваліфікацій та професій (European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, ESCO), що наразі описує, ідентифікує та класифікує 2942 професії, 13485 пов'язаних із цими професіями навичок, компетентностей та кваліфікацій, які відповідають вимогам ринку праці, освіти й підготовки в ЄС. Метою такої діяльності НАК є підготовка України як майбутнього члена ЄС до подальшої інтеграції у ринок праці Європи через робочу мобільність та визнання кваліфікацій.

Національна система зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості вищої освіти передбачає два незалежні виміри розвитку цього процесу: розроблення стандартів вищої освіти за координації профільного міністерства та акредитація освітніх програм з урахуванням цих стандартів за координації Національного агентства. У 2016 р. МОН України затверджено методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (оновлені у 2020 р.) з

⁶⁰ URL: <http://surl.li/mzxfc>

PM2 included as a skill in ESCO (European Commission)

урахуванням підходів ЄПВО і ESG та обґрунтовані за участю вчених НАПН України. Станом на 2023 р. уведено в дію 266 стандартів вищої освіти (понад 70%) бакалаврського, магістерського рівнів і рівня доктора філософії/мистецтв, побудованих на основі компетентнісного підходу, результатів навчання та НРК. Джерело⁶¹

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти⁶² розробило нормативно-правову основу акредитації, методичні рекомендації із застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми та з 2019 р. розпочало цей процес.

У 2020 р. створено рекомендації із застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми, спираючись на практичний досвід акредитації. Наразі у 2019-2021 рр. було проведено 3571 акредитаційну процедуру та акредитовано 3012 освітніх програм, незважаючи на виклики пандемії COVID-19, які подолано завдяки рішенням з проведення експертних візитів у дистанційному форматі та цифровізації процедури акредитації, закріпленим у Тимчасовому порядку проведення акредитаційної експертизи із використанням технічних засобів відеозв'язку. Цей український досвід акредитації став у нагоді й іншим європейським агентствам під час пандемії. Національне агентство стало афілійованим членом ENQA й повноправним членом INQAANE, CEENQA, ICAI, що доводить визнання результатів його діяльності в ЄПВО. У контексті євроатлантичної інтеграції України та надзвичайної ролі Збройних Сил України в умовах широкомасштабної агресії РФ проти України модернізація вищої військової освіти та забезпечення її якості набувають особливого значення. У 2021р. відбувся аудит системи військової освіти в Україні за участю представників держав-членів НАТО, за результатами якого з'ясовано, що національна система забезпечення якості вищої військової освіти відповідає стандарту НАТО Vi-SCD 075-007 «Освіта та підготовка».

⁶¹ URL: <http://surl.li/mzxfy>

⁶² Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. <https://naqa.gov.ua/>

Система забезпечення якості в Україні: розвиток на основі ENQA стандартів і рекомендацій» / «Quality Assurance system in Ukraine: development on the base of ENQA standards and guidelines». Проект ЄС Еразмус+ QUAERE

Джерело⁶³

Попри складні умови воєнного стану у 2022 р. Національним агентством проведено 1756 акредитаційних процедур, із них 904 за повною процедурою, 852 за спрощеною процедурою, передбаченою Тимчасовим порядком акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 295 «Про особливості акредитації освітніх програм, за якими здійснюють підготовку здобувачі вищої освіти, в умовах воєнного стану».

Напередодні повномасштабного вторгнення рф в Україну постановою КМУ від 12 січня 2022 р. № 44 затверджено Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії. Національне агентство забезпечило і цей новий напрям діяльності в умовах війни, отже підготовка аспірантів і захисти дисертацій не зупинилися.

У 2021 р. Національним агентством ініційовано підготовку Національного плану дій зовнішнього забезпечення якості вищої освіти України на період 2022-2023 рр., що був завершений вже під час війни у 2022 р. за участі Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, МОН України, Співки ректорів закладів вищої освіти, ЗВО, Федерації металургів України, Української асоціації студентів. Національний план передбачає заходи, спрямовані як на реалізацію положень Закону України «Про вищу освіту» (положення про Апеляційну палату, положення про акредитацію незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, порядок проведення інституційної акредитації ЗВО, оновлення положення про акредитацію освітніх програм та критеріїв оцінювання освітніх програм), так і на вдосконалення системи забезпечення якості (постакредитаційний моніторинг, розроблення платформи та методології національного опитування здобувачів вищої освіти,

⁶³ URL: <http://surl.li/mzxgh>

удосконалення механізмів підготовки експертів Національного агентства, формування та наповнення Реєстру експертів, залучення міжнародних експертів до акредитаційних процедур, оптимізація правового статусу Національного агентства).

У 2023 р. Національним агентством підготовлено та оприлюднено для громадського обговорення проекти певних документів, а саме: положення про Апеляційну палату Національного агентства та положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Положення про акредитацію освітніх програм включає, зокрема, такі новації: постакредитаційний моніторинг та особливості акредитації узгоджених між ЗВО, у тому числі іноземними, (спільних) освітніх програм. У той же час зміни до цього Положення не включають особливості акредитації освітніх програм більше ніж за однією спеціальністю (ст. 25 Закону України «Про вищу освіту»), що особливо актуально для підготовки учителів, для яких передбачено можливість опанування освітніх програм як за двома спеціальностями різних галузей знань, так і за різними предметними спеціальностями (наказ МОН України від 11 листопада 2022 р. № 1006). Також, з огляду на широке впровадження освітніх програм за змішаною або дистанційною формами здобуття вищої освіти (цифрових освітніх програм) через безпекову ситуацію під час війни та пандемії, необхідно передбачити й особливості акредитації таких освітніх програм. Тим паче, що цифровізація є пріоритетним напрямом розвитку вищої освіти в ЄПВО, наявна низка відповідних стратегічних документів і рекомендацій щодо якості таких програм. Перебувають у процесі розроблення положення про акредитацію незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти і положення про інституційну акредитацію ЗВО.

Цифровізація освітнього процесу в закладах вищої освіти:
погляд європейських експертів

*Джерело*⁶⁴

Окрім передбаченого Національним планом удосконалення механізмів підготовки експертів Національного агентства, важливо сприяти прозорості прийняття рішень цими експертами на рівні галузевих експертних рад, адже сучасні інформаційно-комунікаційні технології дають змогу зробити відкритими ці процеси без додаткових витрат.

Водночас поза увагою залишається виконання положення Закону України «Про вищу освіту» (ст. 18) щодо формування Національним агентством критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, ЗВО України, за якими можуть визначатися національні рейтинги. Розроблення

⁶⁴ URL: <http://umo.edu.ua/news/180220230510>

таких критеріїв важливо у подальшому використовувати для інституційної акредитації задля вдосконалення якості вищої освіти. Інституційне оцінювання для акредитації охоплює всю діяльність ЗВО та стосується процесів стратегічного менеджменту, прийняття рішень, організації та забезпечення якості, а також ресурсів і результатів, що порівнюються з певними мінімальними вимогами або стандартами, яким повинні відповідати заклади. Висновки з оцінювання мають ґрунтуватися не тільки на суб'єктивних судженнях експертів, а передусім на об'єктивних критеріях і відповідності реального стану інституційній місії та завданням, визначеними стандартами вищої освіти.

Отже, забезпечення якості вищої освіти в Україні, як і в ЄПВО, реалізується через акредитацію, що спрямована на визначення того, наскільки освітня програма відповідає встановленим стандартам вищої освіти та вимогам акредитації. Якщо освітня програма ЗВО акредитована, це означає, що вона визнана такою, що пропонує вищу освіту згідно з стандартом, що базується на мінімальному рівні певного порогового значення, і задовольняє критеріям оцінювання якості при акредитації в діапазоні від рівня «Е» (загалом не відповідає визначеному критерію, однак виявлені недоліки можна усунути протягом одного року) до рівня «А» (повністю відповідає визначеному критерію, зокрема має інноваційний/взірцевий характер). Тож акредитація дійсно спрямована на забезпечення якості вищої освіти, яке фактично будується тільки на досягненні стандарту вищої освіти та критеріїв оцінювання якості, встановлених процедурою акредитації.

Відповідно до «Рейтингу акредитацій освітніх програм ЗВО 2019-2022» мінімальні вимоги до якості вищої освіти (пороговий рівень) виконали 68,9% освітніх програм, лише 3,3% отримали «зразкову» акредитацію, 25,4% – умовну акредитацію, тобто мають суттєві недоліки, які потребують усунення, щоб досягти порогового рівня якості, а 2,3% не акредитовані, оскільки не відповідають чинним мінімальним вимогам до якості освітніх програм.

European Higher Education Area

Джерело⁶⁵

Загалом, як з'ясовано вченими НАПН України, між крайніми механізмами забезпечення, оцінювання та удосконалення якості вищої освіти – акредитаційним і рейтинговим, – у світовій практиці існують проміжні асоціаційні, класифікаційні і рамкові механізми (рис. 2.1).

⁶⁵ URL: <https://www.ehea.info/>

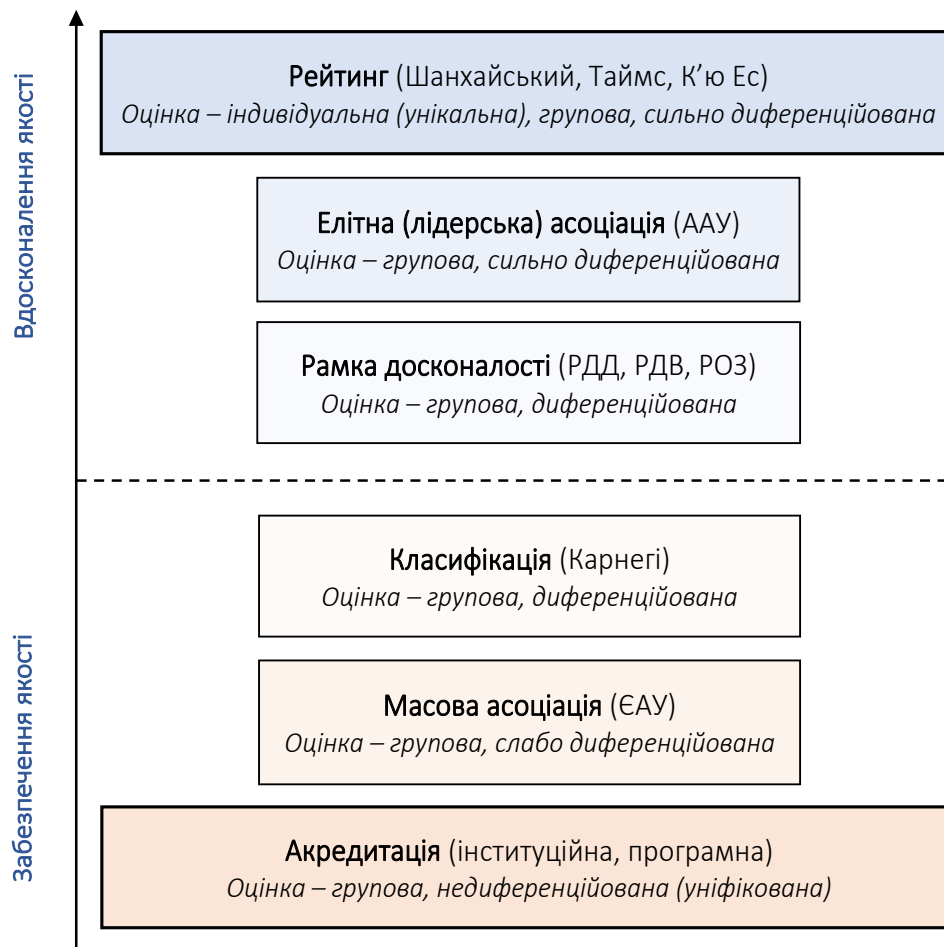

Рис. 2.1. Таксономія механізмів забезпечення, оцінювання та удосконалення якості вищої освіти та їх поділ на два класи «нижчий / вищий» з огляду на придатність (валідність) оцінювати якість з метою її «забезпечення / вдосконалення»

Джерело: складено авторами⁶⁶.

Примітка: ААУ – Асоціація американських університетів; РДД, РДВ, РОЗ – відповідно рамки досконалості досліджень, викладання та обміну знаннями; ЄАУ – Європейська асоціація університетів.

У перспективі повоєнного відновлення країни на перший план має вийти удосконалення якості вищої освіти задля конкурентоздатності вітчизняних ЗВО як на національному, так і на міжнародному рівнях. Отже, запровадження різних механізмів оцінювання, забезпечення та удосконалення якості вищої освіти – акредитаційного, асоціаційного, класифікаційного, рамкового і рейтингового, які можуть комбінуватися та спричиняти синергетичний ефект щодо якості вищої освіти є орієнтиром для її розвитку.

⁶⁶ Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. – 220 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-38-0-2020>.

2.2. Рейтингування як механізм оцінювання і мотивації якості вищої освіти найвищої досконалості^{67,68,69,70}

Важливим документом для розуміння двох різних підходів до якості вищої освіти, – забезпечення (акредитація) та вдосконалення якості (рейтингування), – є підготовлене на запит Комітету з культури та освіти Європейського Парламенту дослідження «Індикатори якості університету: критичне оцінювання» (University Quality Indicators: a Critical Assessment, 2015). За результатами цього дослідження розроблено рекомендації та варіанти політики для Європейського Парламенту. Серед іншого в роботі представлено головні підходи у процесі зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Європі.

Проблематика формування різних підходів до забезпечення та удосконалення якості вищої освіти перебуває в полі зору ЄПВО, зокрема Європейської асоціації університетів (EUA). <https://eua.eu/resources/publications.html> Рейтинги розглядаються в ЄПВО як додатковий інструмент оцінювання якості вищої освіти, оскільки допомагають формувати більшу обізнаність про якість вищої освіти як на національному, так і на міжнародному рівні. Адже рейтингування демонструє кращі зразки, обрані за максимально об'єктивними критеріями, порівнює результативність діяльності ЗВО за допомогою цих критеріїв.

Загалом інструментальний потенціал рейтингування ЗВО, як показують системні дослідження вчених НАПН України, придатний для виконання багатьох функцій:

- орієнтаційна – надає споживачу інформації (здобувачу вищої освіти, викладачу, роботодавцю) можливість зрозуміти об'єктивний освітній статус ЗВО, його переваги, специфіку діяльності й основні здобутки, а відтак – і власні перспективи;

- іміджева – формує рівень довіри споживачів освітніх послуг до ЗВО;

- репутаційна – атестує авторитет ЗВО на ринку освітніх послуг, ступінь його привабливості для абітурієнтів і роботодавців;

- розвиваюча – сприяє активному розробленню стратегій розвитку і спонукає до підвищення рівня фінансування, іншої ресурсної підтримки для перспективних напрямів діяльності;

- стандартизаційна / еталонна – виявляє кращі зразки й мотивує інші ЗВО брати такі зразки за взірць;

⁶⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах в контексті євроінтеграції та в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення України: препринт (аналітичні матеріали) / О. Бородієнко, Ю. Вітренко, В. Ворона, М. Дебич, О. Паламарчук, О. Слюсаренко, Ж. Таланова; за ред. Ж. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 148 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-58-2-2022>

⁶⁸ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали у двох частинах / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. – Київ: Прінтеко, 2020. – 317 с. URL: <http://surl.li/naaxo>

⁶⁹ Рейтинг акредитацій освітніх програм ЗВО 2019-2022. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=7874>

⁷⁰ Рейтинги в стратегіях розвитку закладів вищої освіти. URL: https://zvo.knu.ua/uploads/n_135_78308150.pdf

– конкурентна – стимулює ЗВО до перманентного підтвердження і підвищення рівня освітньої якості;

– кластерна – на основі рейтингів з'являється можливість об'єктивно групувати однопорядкові за якістю ЗВО й розподіляти фінансування відповідно до якості надання освітніх послуг.

Ключовими перевагами рейтингування слід визнати, по-перше, інформаційне забезпечення цільової аудиторії (абітурієнтів, батьків, роботодавців) щодо сутнісних параметрів надання освітніх послуг ЗВО, по-друге, стимулювання повноцінної конкуренції в середовищі ЗВО, по-третє, створення механізму мотивації процесу удосконалення якості вищої освіти, по-четверте, обґрунтування фінансової підтримки ЗВО на підставі чітких індикативних показників, а відтак – усунення непрозорості та корупційної складової в цьому аспекті.

Основна інструментальна перевага рейтингування полягає в спроможності ранжування ЗВО за конкурентоспроможною якістю. Об'єктивність і ефективність рейтингу залежить від достовірності баз даних, рівня значущості індикаторів, крізь призму яких здійснюється аналіз функціонування закладів.

Поширення глобальних університетських рейтингів (Shanghai Ranking – ShR, THE World University Rankings – THE, QS World University Rankings – QS) ілюструє потребу і самих закладів, і окремих осіб отримати доступ до міжнародно порівняних даних та інформації про університетські досягнення.

Shanghai Ranking
Джерело⁷¹

THE World University Rankings
Джерело⁷²

QS World University Rankings
Джерело⁷³

З'ясовано, що ці рейтинги мають різну об'єктивність. ShR (загальна версія ARWU 5-6 індикаторів) – повністю об'єктивний, THE (17) – на третину суб'єктивний, QS (9) – майже суб'єктивний. Можливості рейтингів для ідентифікації найвищої університетської досконалості значно зросли із впровадженням ними галузевих версій рейтингування за академічними предметами. Наразі до загальної ARWU та галузевої GRAS версій найавторитетнішого ShR жоден український університет не входить (єдиний раз в історії України GRAS (2017) у галузі математики відзначив Київський національний університет імені Тараса Шевченка в останній групі 401-500). У THE та QS кількість вітчизняних університетів збільшується останніми роками,

⁷¹ URL: <http://surl.li/mdrjr>

⁷² URL: <http://surl.li/mdrkc>

⁷³ URL: <http://surl.li/mdrkk>

насамперед за рахунок розширення рейтингових переліків, що свідчить про зацікавленість закладів у міжнародному зовнішньому оцінюванні їх досягнень і представленості у світовому освітньому просторі задля залучення іноземних студентів, міжнародних партнерів для реалізації спільних освітніх і дослідницьких проєктів.

У рейтингу THE 2024 представлено 14 українських ЗВО, де Сумський державний університет входить до 500 найкращих університетів світу (група 401-500), Національний університет «Львівська політехніка» перебуває в групі 601-800, Харківський національний університет радіоелектроніки – в групі 1001-1200, вісім інших вітчизняних ЗВО належать до групи 1201-1500, ще три – в групі 1501+.

За рейтингом QS 2024 Київський національний університет імені Тараса Шевченка перебуває у групі 681- 690, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна – в групі 691-700, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» – у групі 731-740, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» – у групі 901-950, Національний університет «Львівська політехніка» і Сумський державний університет – у групі 951-1000, два вітчизняних ЗВО потрапили до групи 1001-1200 та три – до групи 1201-1400. Попри війну в Україні, пошкодження та руйнування, інші втрати, вітчизняні ЗВО намагаються утриматися в міжнародних рейтингах, демонструючи здатність до конкуренції на світовому ринку освітніх послуг.

Сумський державний університет

Джерело⁷⁴

За результатами дослідження проєкту «Польсько-українська співпраця представницьких установ, що репрезентують ректорів для покращення

⁷⁴ URL: <http://surl.li/gokgu>

діяльності університету», який стосується значення рейтингів у стратегіях розвитку ЗВО України, виявилось, що українські ректори довіряють міжнародним рейтингам QS, THE, менше – ARWU, але вважають вітчизняні рейтинги («ТОП-200 Україна», Scopus) більш пріоритетними, при цьому їх критикують через непрозоре та необ'єктивне оцінювання.

У 2018 р. провідні світові рейтинги визнані українським Урядом у порядку: ARWU, THE і QS і з 2020 р. до широкомасштабного вторгнення РФ в Україну використовувалися при ідентифікації освітньої якості для специфічного «формульного» рейтингування на основі системи показників (масштаб, регіональний коефіцієнт, контингент студентів, працевлаштування випускників з 2021 р., обсяг коштів на дослідження з позабюджетних джерел, присутність у міжнародних рейтингах) з метою розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між ЗВО в Україні (постанова КМУ «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності») від 24 грудня 2019 р. № 1146. Однак, за беззаперечної прогресивності «формульного» рейтингування ЗВО загалом, конкретна реалізація такого підходу демонструвала слабкий і неоднозначний вплив, за що піддана критиці. Адже недоотримання бюджетних коштів за загальним фондом за результатами «формульного» рейтингування, слід очікувати, компенсуватиметься коштами спеціального фонду або переходом вступників до приватних закладів. Відтак фінансові недоотримання в умовах масового попиту на вищу освіту та майже тотального прийому у ЗВО скоріше супроводжуватимуться не удосконаленням якості вищої освіти, а перерозподілом здобувачів по мережі та розширенням контрактної підготовки. Основна ж причина низької якості вітчизняної вищої освіти – незадовільна і надмірна мережа профільно неадекватних, багатократно дубльованих, ресурсно дефіцитних роздільних ЗВО залишиться.

Система показників «формульного» рейтингування також не забезпечує орієнтацію діяльності ЗВО на вдосконалення якості. За показником «розрахунковий контингент» здобувачів вищої освіти перевага має надаватися насамперед закладам з акредитованими освітніми програмами вищої складності та більшої масштабності їх надання, чого не забезпечує показник. Індекс спеціальності показника дискримінує низку суспільно важливих спеціальностей соціально-гуманітарного спрямування, наприклад, за цим індексом «Музичне мистецтво» утричі важливіше, ніж «Право». Показник «масштабу діяльності», як свідчить провідна світова практика, без впровадження офіційного об'єктивного рейтингування закладів навряд чи спрацює доцільно, адже заклади будуть прагнути, жертвуючи якістю, збільшити/зберегти контингент. Показник «міжнародного визнання», що стосується участі вітчизняних ЗВО у світових рейтингах маловпливовий та недосконалий, адже не диференціює рейтинги за пріоритетністю і ефективністю, як це здійснено урядовим розпорядженням у 2018 р., не враховує позиції закладів у цих рейтингах. Показник «регіональної підтримки» консервує мережу ЗВО і дискримінує провідні університети в Києві, Львові та Харкові.

Таким чином, очевидно, що необхідно переглянути показники та індекси з метою підвищення їх валідності (адекватної доцільності) і впливовості на прогрес ЗВО, зокрема скорегувати показник міжнародного визнання, урахувавши й сучасні галузеві версії міжнародних рейтингів, та додати показник інтернаціоналізації ЗВО, який визначається залежно від кількості міжнародних проектів за Програмою ЄС Еразмус+ і Рамковою програмою з досліджень «Горизонт Європа» (з 2021 р.), показник частки іноземних здобувачів вищої освіти у загальній кількості здобувачів ЗВО, показник власної матеріально-технічної бази (навчальні аудиторії, лабораторії, спортивні комплекси, гуртожитки, мережі тощо).

Необхідно переглянути Індекс спеціальності з огляду на досягнення балансу між складністю, пріоритетністю і якістю відповідної підготовки. Передусім індекси спеціальностей мають ґрунтуватися на державних зобов'язаннях щодо конституційних положень стосовно охорони здоров'я, доступу до безоплатної

Проектно-грантова програма ЄС «Горизонт Європа»: наука, технології, інноватика.

Джерело⁷⁵

освіти тощо, національних пріоритетів розвитку суспільства і економіки та євроінтеграції, а тепер – наближення перемоги у війні та інноваційного повоєнного відновлення країни. Нині Україна реалізує національну реформу «Нова українська школа», але індекс підготовки учителів шкіл не є пріоритетом; продовжується медична реформа, наявні наслідки пандемії, широкомасштабної війни, зростає потреба в психологічній та фізичній реабілітації ветеранів війни та внутрішніх переселенців, невирішена ситуація з інклюзією в освіті, але індекси відповідних спеціальностей не корелюють із зазначеними пріоритетами.

Потрібно запровадити індексацію в межах окремих популярних спеціальностей, аби запобігти низькій якості підготовки. Ситуацію можна виправити шляхом упровадження національного рейтингування ЗВО зокрема за галузями знань/спеціальностями у розрізі регіонів.

Світовий досвід переконує, що найбільш ефективний спосіб модернізувати національну мережу ЗВО – її оцінка за допомогою рейтингового механізму та впровадження відповідних організаційно-правових, з фінансовими включно, актив, аж до реорганізації малоспроможних та ліквідації неспроможних закладів і перерозподілу людських, фінансових, матеріально-технічних й інших ресурсів на користь перспективних інституцій. Для України 347 ЗВО (на початок 2022-2023 н.р.), з них 210 державних, і ще великої кількості відокремлених структурних підрозділів забагато. За таких умов з урахуванням реального економічного потенціалу країни в умовах війни та післявоєнного відновлення досягнення конкурентоспроможної якості вітчизняної вищої освіти в принципі проблематично.

⁷⁵ URL: <http://surl.li/mzxpj>

Очевидною є потреба створення Національного рейтингу ЗВО України для визначення вітчизняних лідерів університетської освіти. Невеликі досягнення (близько 5%) українських університетів у міжнародних рейтингах свідчить про недостатній рівень конкурентоспроможності якості вищої освіти, рівень якої може знижуватися у зв'язку з воєнним станом в країні.

2.3. Цифровізація як засіб забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти^{76,77}

Цифрові трансформації суспільної життєдіяльності набули прискорення та глобального масштабу в умовах пандемії COVID-19 та впливають на розвиток вищої освіти в міжнародному, національному та інституційному вимірах. У Римському Комюніке, ухваленому Конференцією міністрів ЄПВО 19 листопада 2020 р., визначено бачення та завдання розвитку ЄПВО до 2030 р. як інклюзивного, інноваційного та взаємопов'язаного простору на підтримку стійкої, згуртованої та мирної Європи. Інклюзивність полягає у забезпеченні доступу до якісної вищої освіти для різних соціально вразливих груп, зокрема біженців, мігрантів, сиріт, осіб з інвалідністю, тож цифровізація вищої освіти та відповідне забезпечення якості такої освіти є важливою складовою політики інклюзивності у вищій освіті.

Тривала криза COVID-19 у світі дійсно вимагала негайних заходів для кращого забезпечення та оснащення ЗВО, викладачів і здобувачів вищої освіти, але політика та дії Європейського Союзу гарантують, що цифрова освіта не буде тільки надзвичайним заходом для вирішення проблем, викликаних пандемією, а сприятиме у подальшому впровадженню стратегій і дій задля стійкого та інноваційного розвитку вищої освіти.

Цифровізація в освіті

Джерело⁷⁸

У 2020 р. Європейська Комісія затвердила оновлений План дій цифрової освіти на 2021-2027 рр. (Digital Education Action Plan 2021-2027, 2020) як політичну ініціативу, що визначає спільне бачення високоякісної, інклюзивної та доступної цифрової освіти в Європі й спрямована на підтримку адаптації систем освіти держав-членів ЄС до цифрової епохи, розвиток ефективних цифрових

⁷⁶ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах в контексті євроінтеграції та в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення України: препринт (аналітичні матеріали) / О. Бородієнко, Ю. Вітренко, В. Ворона, М. Дебич, О. Паламарчук, О. Слюсаренко, Ж. Таланова; за ред. Ж. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 148 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-58-2-2022>

⁷⁷ Talanova, Zh. & Kushchenko O. (2022). Digital Transitions in Higher Education: European Dimension. International Scientific Journal of Universities and Leadership, (14), 92-102. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-14-92-102>

⁷⁸ URL: <http://surl.li/mztxq>

освітніх екосистем через сучасну інфраструктуру, удосконалення загальноєвропейського зв'язку, підготовку цифровізаційно компетентних викладачів, високоякісного освітнього цифрового контенту, відповідних методів і засобів, платформ, покращення імплементації інклюзивного підходу.

План дій з цифрової освіти визначає два стратегічні пріоритети: сприяння розвитку високоєфективної екосистеми цифрової освіти та покращення цифрових компетентностей для цифрової трансформації, а також відповідні заходи з їх підтримки. У документі сформульовано провідні принципи щодо розвитку цифрової освіти, зокрема такі:

Digital Education Action Plan 2021-2027

Джерело⁷⁹

– Високоякісна та інклюзивна цифрова освіта, яка поважає захист персональних даних і етику, має стати стратегічною метою для всіх інституцій, що діють у сфері освіти.

– Трансформація освіти для цифрової епохи – це суспільне завдання, яке передбачає партнерство між освітянами, приватним сектором, дослідниками та органами влади задля забезпечення якісної, доступної та інклюзивної цифрової освіти. Виконання зазначених критеріїв цифрової освіти має бути підкріплено відповідними доказами та даними для моніторингу результатів і покращення розуміння викликів і можливостей цифрової трансформації в освіті.

– Відповідні інвестиції у зв'язок, обладнання та організаційний потенціал і навички повинні забезпечувати доступ до цифрової освіти. Освіта є фундаментальним правом людини і доступ до неї має бути гарантований, незалежно від середовища, в якому вона надається – фізичного, цифрового або їх комбінації.

– Цифрова освіта має відігравати ключову роль у забезпеченні рівності та інклюзивності. Цифрові навички необхідні, щоб мати можливість розвинути та розгорнути цифровізовано доступні та інклюзивні системи.

– Цифрова компетентність повинна бути ключовою для всіх освітян і вбудована в усі сфери професійного розвитку викладача.

– Високоякісний освітній контент необхідний для підвищення актуальності, якості та інклюзивності європейської освіти. ЗВО відіграють дедалі важливішу роль як провайдери навчання впродовж життя. Цифрові технології слід використовувати для створення гнучких і доступних навчальних можливостей, цифрового освітнього контенту, інструментів і платформ, зокрема задля впровадження мікрокваліфікацій (micro-credentials), які фіксують результати навчання за короткостроковими курсами.

Узагалі План дій з цифрової освіти на 2021-2027 рр. убудований в систему стратегій ЄС та спрямований на досягнення глобальних цілей, визначених

⁷⁹ URL: <http://surl.li/mztzx>

низкою стратегічних документів, з-поміж яких Європейський порядок денний з навичок/компетентностей (European Skills Agenda), Європейський план дій соціальної підтримки (European Social Pillar Action Plan), Цифровий компас 2030 (2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade), Декларація з європейських цифрових прав і принципів (Declaration on European Digital Rights and Principles).

The european declaration on digital rights and principles proposal unveiled

Джерело⁸⁰

Значний внесок у розроблення принципів і спільних підходів до цифровізації вищої освіти та забезпечення якості цифрової освіти здійснили такі організації, як Європейська асоціація університетів (European University Association, EUA), Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA) і Європейська асоціація університетів дистанційного навчання (European Association of Distance Teaching Universities, EADTU). ENQA розроблено підходи до оцінювання якості електронного навчання в ЗВО (Quality Assurance of E-learning, 2010) в контексті Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в ЄПВО (ESG), рекомендації щодо забезпечення якості електронного навчання (Considerations for Quality Assurance of E-Learning Provision, 2018) для ЗВО та агентств із забезпечення якості, Рамку для забезпечення якості електронного оцінювання (Framework for the Quality Assurance of e-Assessment, 2019). Рамка визначає стандарти, відповідні індикатори та мінімальні вимоги щодо забезпечення якості, які охоплюють різні аспекти діяльності ЗВО: політики, структури та процеси для забезпечення якості електронного оцінювання, оцінювання навчання; автентичність, прозорість та авторство; інфраструктура та ресурси; підтримка студентів; викладацький склад; аналітика навчання; публічна інформація. EADTU опікується різними напрямками реалізації та розвитку дистанційного навчання, зокрема електронного навчання, що є невід'ємною складовою цифрової освіти. У 2016 р. EADTU у співпраці з ENQA підготувала третє з 2007 р. видання посібника «Е-досконалість: оцінювання якості електронного навчання: порівняльний підхід» (E-xcellence: Quality Assessment

⁸⁰ The European Regions Research and Innovation Network (ERRIN). URL: <http://surl.li/mztyzn>

for E-learning: a Benchmarking Approach), що детально описує методологію та ресурси для забезпечення якості електронного навчання у вищій освіті, набір контрольних показників/стандартів (benchmarks), критеріїв якості та рекомендації, відповідно до яких програми електронного навчання і системи їх підтримки можуть бути оцінені та переглянуті.

Останні роки перед Україною постали надзвичайні виклики розвитку вищої освіти в умовах не тільки кризи COVID-19, але й повномасштабної війни, одним із пріоритетних шляхів подолання яких є цифровізація. Також, статус країни-кандидата до вступу в ЄС зобов'язує Україну враховувати політики та дії ЄС щодо цифровізації у вищій освіті, зокрема із забезпечення якості цифрової вищої освіти та інклюзивності, якій вона сприяє.

Для української вищої освіти швидкість упровадження цифрових трансформацій постала питанням виживання під час повномасштабної війни в Україні. Змушений воєнними обставинами перехід ЗВО у формат переважно або виключно дистанційної (цифрової) діяльності виявив неготовність керівників, викладачів, науковців, аспірантів і студентів до цифрових трансформацій в управлінні, викладанні і навчанні, забезпеченні якості, дослідженнях, реалізації міжнародних проєктів, зокрема з мобільності. Завдяки заходам, пов'язаним з обмеженнями пандемії COVID-19, сфера вищої освіти України почала адаптуватися до нових умов надання освітніх послуг, але емпіричним шляхом, не спираючись ні на стратегічне бачення розвитку вищої освіти за його відсутності, ні на теоретичні напрацювання міжнародної спільноти, насамперед ЄПВО. Адже національних стандартів, вимог до якості цифрових освітніх програм, управління та реалізації освітнього процесу, навчально-методичних матеріалів наразі немає. Ще на початку пандемії Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти оперативно перебудувало процедури акредитації та перевело їх у дистанційний (цифровий) формат, зокрема тому, що цифрові трансформації в системі зовнішнього забезпечення якості розпочалися з початком діяльності Національного агентства у 2019 р.

Отже, актуальні для України зміни в освітній політиці на національному та інституційному рівнях відповідно до вище зазначених положень Плану дій з цифрової освіти ЄС можна сформулювати таким чином.

До пандемії COVID-19 та воєнної агресії РФ проти України цифрова освіта часто була відповідальністю підрозділів у закладах освіти та міністерствах. Наразі кризи, викликані COVID-19 та, особливо, війною в Україні, продемонстрували, що цифрова освіта є ключовим компонентом навчання, викладання та оцінювання, що потребує залученості закладів освіти та органів влади, відповідного захисту персональних даних і впровадження відповідної етики цифровізації.

Національна політика та законодавство щодо цифрових трансформацій у вищій освіті мають передбачати побудову партнерства між державним і приватним сектором, між освітянами і органами влади та механізми його реалізації задля забезпечення якісної, доступної та інклюзивної цифрової освіти. Необхідно впроваджувати моніторинг результатів цифровізації для отримання

відповідних доказів і даних, покращення розуміння викликів і можливостей цифрових трансформацій в освіті. Фінансування ресурсного забезпечення якісної цифрової вищої освіти має стати державним пріоритетом.

Необхідно розвивати та удосконалювати цифрові компетентності задля становлення цифровізовано доступних та інклюзивних освітніх системи. Адже відсутність цифрових навичок і доступності зв'язку, обладнання тощо призвели до того, що багато вразливих груп населення, студентів, викладачів не змогли продовжити якісне викладання і навчання під час карантину та, особливо, в умовах війни в Україні. Очевидно, що професійний стандарт має включати цифрову компетентність і бути орієнтиром для підвищення кваліфікації та професійної досконалості викладачів ЗВО.

Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика

*Джерело*⁸¹

Стратегічним завданням для сучасної держави постає створення відкритих цифрових курсів на платформах, доступних для отримання як повних і часткових кваліфікацій, так і мікрокваліфікацій. Такі курси можуть бути як складовими навчальних дисциплін в межах освітніх програм ЗВО, так і самостійними одиницями неформальної освіти, що надається закладами.

Національні стратегічні документи, які затверджені або перебувають у стадії розроблення: проєкт Плану відновлення України (матеріали робочих груп «Освіта і наука» і «Діджиталізація» (2022); Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (2022); проєкт Концептуально-референтної Рамки

⁸¹ Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика : монографія / [Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін.] ; за наук. ред. С. Калашнікової. — Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. — 255 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/TE.2023> URL: <http://surl.li/mztzc>

цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників (2021); Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (2021), а також відповідні документи щодо акредитації, – необхідно гармонізувати з європейськими трендами та стратегіями з цифрових трансформацій у вищій освіті з метою забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти.

У проєкті Плану відновлення зазначається, що війна продемонструвала гостру потребу застосування цифрових технологій у сфері вищої освіти, щоб забезпечити доступ до вищої освіти в критичних умовах. Це стало викликом для України, адже постала необхідність посилення цифрового потенціалу ЗВО та відповідної професійної підготовки працівників у сфері освіти і науки. Проєкт Плану відновлення передбачає розвиток електронних публічних послуг, серед яких зазначено е-послуги у сфері вищої освіти: «Іноземні студенти» – е-платформа для вступу іноземних студентів в українські ЗВО; «Документи про освіту в електронній формі» – отримання документів про освіту в електронній формі через Портал Дія та відображення документів в мобільному застосунку Дія, а також можливість використання електронних документів про освіту при вступі на навчання до ЗВО, прийомі на роботу. Важливою умовою для цифровізації у вищій освіті є забезпечення населення України доступом до швидкісного Інтернету, що визначено як ціль відновлення. Наявність швидкісного Інтернету в усіх населених пунктах забезпечить доступ українців до сучасних цифрових освітніх програм, інтерактивних курсів, тренінгів, е-бібліотек, відеоматеріалів тощо.

За напрямом «Освіта і наука» проєкту Плану визначено низку стратегічних кроків задля підвищення якості освіти і науки та синхронізації з європейськими освітнім і дослідницьким просторами. Насамперед окреслено національні проєкти «Освіта і Наука», до реалізації яких залучатимуться міжнародні інвестиції та гранти: Тотальна цифровізація – єдина база освітніх даних, що передбачає перехід на електронний документообіг, акумулювання актуальної інформації про освіту в Україні для держави; розбудова системи освітніх вимірювань і прогнозування; розвиток заснованої на даних (доказах і фактах) політики; EDID – електронний освітній паспорт, спрямований на накопичення інформації про освіту людини – про індивідуальну освітню траєкторію, документи про освіту.

У межах цілі «Довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти» можна виокремити такі завдання, релевантні в контексті цифровізації як умови забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах. Завдання щодо розширення сфери застосування технологій незалежних оцінювань результатів навчання, зокрема для вступу на наступний рівень вищої освіти, спрямоване на зовнішній моніторинг якості вищої освіти. Впровадження системи професійної діагностики при вступі та під час навчання в ЗВО сприятиме удосконаленню системи забезпечення якості та, урахувавши масштаб даних, виконуватиметься за допомогою цифрових засобів. З метою виконання правових положень з дотримання академічної доброчесності як необхідної умови якісної вищої освіти

передбачено розроблення та апробація стандартизованого цифрового продукту для інструментальної частини перевірки на академічну доброчесність. Зазначене надасть можливість більш об'єктивно оцінювати досягнення вступників і випускників та якість відповідних освітніх програм, дотримання академічної доброчесності цифровими засобами.

Ціль «Привабливість закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри» серед завдань визначає цифрову трансформацію процесів управління, регулювання та моніторингу в ЗВО та ефективне використання цифрових (дистанційних) технологій в освітньому процесі.

Таким чином, захист і відродження України в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення країни значною мірою базуються на цифрових трансформаціях у вищій освіті, які впливають на забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти.

2.4. Упровадження інклюзії – необхідна умова забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти

Інклюзія є одним з пріоритетів ЄПВО, що віддзеркалює Програма ЄС Еразмус+, де приділяється велика увага забезпеченню принципів інклюзії в процесі впровадження проєктів за всіма напрямками, зокрема з міжнародної мобільності. ЗВО мають запроваджувати відповідні інституційні політики та механізми, спрямовані на забезпечення активної участі здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами у міжнародній мобільності.

Наразі в Україні системно не охоплено та не визначено усі категорії осіб, які відносяться до груп населення, що потребують додаткової інклюзивної підтримки, зокрема у рамках участі в міжнародних проєктах Програми ЄС Еразмус+. У Керівництві Програми ЄС Еразмус+ визначено такі категорії, а саме люди: (1) з інвалідністю; (2) з проблемами із здоров'ям; (3) які мають перешкоди, пов'язані з доступом до навчання, з культурними відмінностями, соціальними/економічними/ дискримінаційними/ географічними бар'єрами, деталізуючи ці категорії таким чином:

- студенти, які перебувають у несприятливих економічних умовах, отримуючи індивідуальний дохід, нижчий за встановлені національні норми;
- студенти з обмеженими можливостями або фізичними, ментальними проблемами, проблемами зі здоров'ям, що документально підтверджені відповідно до національних норм;
- студенти, які мають неповнолітніх дітей;
- студенти, які є опікунами;
- студенти, які працюють;
- студенти, які залишилися сиротами, принаймні, без одного з батьків;
- студенти, які є дітьми жертв тероризму та організованої злочинності;
- професійні студенти-спортсмени;
- студенти з етнічних, мовних або релігійних меншин;
- студенти-біженці або шукачі притулку;

– студенти, які належать до соціально незахищеної групи або національної меншини;

– студенти з географічними бар'єрами, які проживають у віддалених регіонах (гірських або сільських районах), на малих островах тощо.

Статус осіб, які потребують інклюзивної підтримки у сфері вищої освіти, визначається низкою законодавчих актів України, передусім для надання права на соціальні стипендії для студентів (курсантів), які навчаються за державним замовленням у ЗВО державної форми власності за денною формою здобуття освіти, із числа:

Що таке інклюзія? Та в чому її переваги.

*Джерело*⁸²

1) дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа у разі продовження навчання до 23 років або до закінчення закладів освіти відповідно до ст. 54 Закону України «Про фахову передвищу освіту», ст. 62 Закону України «Про вищу освіту» та ст. 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;

2) осіб, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків (батьки яких померли/оголошені померлими, загинули або пропали безвісти), відповідно до ст. 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;

3) осіб, які мають право на отримання соціальної стипендії відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»;

4) шахтарів, які мають стаж підземної роботи не менш як три роки відповідно до ст. 5 Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці»;

5) осіб, які стали студентами (курсантами) протягом трьох років після здобуття базової та/або повної загальної середньої освіти, батьки яких є шахтарями, що мають не менш як 15 років стажу підземної роботи або загинули внаслідок нещасного випадку на виробництві чи яким встановлено інвалідність I або II групи, відповідно до ст. 5 Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці»;

6) осіб, визнаних постраждалими учасниками Революції Гідності, учасниками бойових дій відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та їх дітей (до закінчення дітьми навчання у такому закладі, але не довше ніж до досягнення ними 23 років) відповідно до ст. 43 Закону України «Про фахову передвищу освіту» та ст. 44 Закону України «Про вищу освіту»;

⁸² URL: <http://surl.li/mztzj>

7) дітей, один із батьків яких загинув під час масових акцій громадянського протесту або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час масових акцій громадянського протесту (до закінчення навчання у такому закладі, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), відповідно до ст. 43 Закону України «Про фахову передвищу освіту» та ст. 44 Закону України «Про вищу освіту»;

8) дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи (до закінчення навчання у такому закладі, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), відповідно до ст. 43 Закону України «Про фахову передвищу освіту» та ст. 44 Закону України «Про вищу освіту»;

9) осіб, яким призначені соціальні стипендії Верховної Ради України для здобувачів фахової передвищої та вищої освіти відповідно до постанови Верховної Ради України від 24 жовтня 2002 року № 218-IV «Про заснування соціальних стипендій Верховної Ради України для здобувачів фахової передвищої та вищої освіти»;

10) дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю I-III групи;

11) студентів (курсантів) із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»;

12) осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та їх дітей (до закінчення дітьми навчання у такому закладі, але не довше ніж до досягнення ними 23 років) відповідно до ст. 43 Закону України «Про фахову передвищу освіту» та ст. 44 Закону України «Про вищу освіту»;

13) дітей загиблих, померлих (тих, що пропали безвісти) учасників Революції Гідності, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни або Захисників і Захисниць України (до закінчення дітьми навчання у такому закладі, але не довше ніж до досягнення ними 23 років) відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», ст. 43 Закону України «Про фахову передвищу освіту» та ст. 44 Закону України «Про вищу освіту»;

14) дітей, які проживають у населених пунктах на лінії зіткнення (до закінчення дітьми навчання у закладі освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років) відповідно до ст. 43 Закону України «Про фахову передвищу освіту» та ст. 44 Закону України «Про вищу освіту». Такі особи набувають право на соціальну стипендію, якщо в день звернення за її призначенням населений пункт, в якому вони проживали на момент зарахування до закладу освіти, віднесено до переліку населених пунктів, що розташовані на лінії розмежування. При цьому соціальні стипендії призначаються студентам (курсантам), які за результатами навчального семестру не мають академічної заборгованості, незадовільних результатів навчання, включені до рейтингу успішності з урахуванням вимог включення до такого рейтингу студентів (курсантів) першого року навчання до першого семестрового контролю, визначених Порядком призначення і виплати стипендій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України «Питання стипендіального забезпечення» від 12 липня 2004 р. № 882.

Отже, очевидно, що в Україні частина осіб, які з точки зору ЄС відносяться до інклюзивних категорій, не розглядаються як такі.

Шляхи подолання викликів, пов'язаних із забезпеченням рівного доступу до вищої освіти для усіх громадян України, визначені затвердженою в 2023 р. Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. № 372-р.) та Планом заходів на 2023-2024 рр. з її реалізації. Також, МОН України представило для громадського обговорення проєкт Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на 2023-2030 рр., розроблений в межах виконання зазначеного Плану заходів.

Інклюзивність – це вміння знаходити гармонійний спосіб взаємодії

*Джерело*⁸³

У контексті євроінтеграції в Україні робляться певні кроки щодо гідного ставлення до людей з обмеженими можливостями через захворювання, що також сприяє їх включеності в суспільне життя та освіту. МОЗ України впроваджує Міжнародну класифікацію функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ) та Міжнародну класифікацію функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ-ДП) в Україні

для розвитку реабілітаційної медицини. МКФ схвалена всіма 191 членами Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) 22 травня 2001 р. Функціонування та обмеження життєдіяльності розглядаються МКФ як комплексна взаємодія між станом здоров'я індивідуума та контекстними факторами навколишнього середовища, так і персональними факторами. Ця комбінація факторів і вимірів утворює «особу у її власному світі». Вона застосовується для всіх людей, незалежно від їхнього стану здоров'я. Мова МКФ є нейтральною щодо етіології, зосереджуючи акцент на функції, а не на стані чи захворюванні. Вона також ретельно розроблена для того, щоб бути відповідною у різних культурах, а також у вікових групах та статі, що робить її придатною для гетерогенного населення.

⁸³ URL: <http://surl.li/mztzy>

2.5. Рекомендації

Вище викладене зумовлює актуальність таких рекомендацій.

1. Законодавче впровадження національного рейтингу ЗВО загальної та галузевої версій як механізму оцінювання топової якості вищої освіти. За методологічну основу рейтингу слід узяти методологію ShR (Шанхайського рейтингу) як найбільш фахово досконалого і практично доцільного. Ключовими методологічними перевагами ShR є обмеження мінімальною кількістю (4-6) найважливіших індикаторів, використання для визначення показників надійних баз даних третіх сторін, відмови від репутаційних індикаторів заради максимальної об'єктивності і прозорості рейтингування. Досконалість методології ShR підтверджується 20-літньою практикою, його поширенням, популярністю з-поміж лідерських університетів.

2. Створення визнаного, об'єктивного, валідного, прозорого національного рейтингу відкриє шлях до визначення інституційних (загальна версія рейтингування) і програмних (галузева версія) профілів якості вищої освіти, що важливі для ідентифікації конкурентоспроможності національного, регіонального та галузевого потенціалів ЗВО.

3. Також необхідне формування відсутніх у країні інших механізмів забезпечення та удосконалення якості вищої освіти, якими послуговуються розвинуті країни і регіони світу, а саме:

- класифікації українських університетів (на кшталт Класифікації Карнегі США) за рівнем складності та масштабом надання освітніх програм і відповідних кваліфікацій, а також обсягом фінансування досліджень і розробок;

- елітної Асоціації українських університетів (на кшталт Асоціації американських університетів, нині 66 закладів), до якої включаються і виключаються заклади залежно від досягнень і, яка здатна компетентно виробляти справжню лідерську політику у сфері вищої освіти;

- рамок досконалості досліджень, викладання, обміну знаннями за британським прикладом.

При визначенні критеріїв і показників (індикаторів) слід ураховувати передовий світовий, регіональний (європейський, північноамериканський, інший) та національний досвід їх застосування з адаптацією і апробацією в українських реаліях; кількість критеріїв і показників (індикаторів) має бути мінімізована відповідно до основних складових університетської місії.

4. Потрібні створення інституційного і галузевого профілів якості вищої освіти і на цій основі реструктуризація університетської мережі, зокрема:

- визначення закладів-лідерів;

- застосування до закладів відповідних мобілізаційних організаційно-фінансових заходів: до найкращих закладів – програмно-цільової підтримки для перетворення їх в стійкі університети світового класу, до найгірших закладів – санації, реорганізації аж до ліквідації із збереженням загальних видатків на вищу освіту;

- укрупнення ЗВО, утворення потужних регіональних університетів;

– впровадження формульного розподілу видатків, що орієнтує і мотивує на досягнення конкурентоспроможної якості.

5. Забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти для вразливих груп населення, включаючи людей з обмеженими можливостями, та відповідна модернізації ЗВО щодо створення інклюзивного освітнього середовища з урахуванням інтересів осіб з обмеженими можливостями з огляду на глобальні цілі суспільного розвитку ООН та Європейського освітнього простору вимагає запровадження цифровізації в вищій освіті.

6. Застосування системного підходу до створення й розвитку цифрових освітніх програм, що передбачає такі складові: високоякісний освітній контент; забезпечення якості цифрової вищої освіти; спеціальні технічні та інші процедури організації та планування освітнього процесу в цифровому середовищі; підготовка та підтримка викладачів щодо якості цифрового викладання, навчання та оцінювання, розроблення цифрових матеріалів; підтримки студентів стосовно здобуття цифрової вищої освіти.

7. Упровадження партнерського підходу до забезпечення високоякісної та інклюзивної цифрової вищої освіти, яка поважає захист персональних даних і етику, як ключовий компонент навчання, викладання та оцінювання, що потребує консолідації суспільних зусиль на основі партнерства різних стейкхолдерів, законодавче унормування такого партнерства та механізмів його реалізації задля якісної, доступної та інклюзивної цифрової вищої освіти.

8. Реалізація інвестиційного підходу до фінансування ресурсного забезпечення якісної цифрової вищої освіти передбачає залучення відповідних інвестицій у зв'язок, обладнання та організаційний потенціал і навички з метою успішних цифрових трансформацій у вищій освіті і має стати державним пріоритетом.

9. Актуальним наразі є цифровізаційно-компетентнісний підхід до розвитку професійних стандартів для викладачів ЗВО та їх професійного розвитку, підвищення кваліфікації та професійної досконалості в контексті цифрових трансформацій.

10. Утвердження відкритого підходу до створення цифрових курсів на платформах, доступних для отримання як ступеневих кваліфікацій, часткових кваліфікацій, так і мікрокваліфікацій. Такі курси можуть бути складовими навчальних дисциплін у межах освітніх програм ЗВО.

11. Важливим також є узгодження національних стратегічних документів, що затверджені або перебувають у стадії розроблення, з міжнародними трендами та стратегіями щодо цифрових трансформацій у вищій освіті.

12. Необхідно продовжити гармонізацію національного законодавства з упровадження інклюзії та безбар'єрності в контексті забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти, зокрема відповідно до європейських підходів системно визначити інклюзивні категорії людей: (1) з інвалідністю; (2) з проблемами із здоров'ям; (3) які мають перешкоди, пов'язані з доступом до навчання, з культурними відмінностями, соціальними/ економічними/ дискримінаційними/ географічними бар'єрами, деталізуючи їх характеристики.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАННЯ І НАВЧАННЯ ЯК ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПЕРЕДУМОВИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

3.1. Європейські принципи вдосконалення викладання і навчання

Європейський простір вищої освіти⁸⁴ (далі – ЄПВО) є багатомірним і динамічним, він системно та гнучко реагує на виклики розвитку вищої освіти, провокуючи та підтримуючи відповідні тенденції та процеси. Пріоритет «Навчання та викладання: актуальність та якість» доданий до пріоритетів розвитку ЄПВО у 2015 р. – *Єреванське комюніке*⁸⁵. Включення цього пріоритету до Болонського процесу фактично засвідчило легалізацію впровадження в ЄПВО парадигми «Вдосконалення викладання та навчання» (Teaching and Learning Excellence, TE).

The top 20 principles of teaching & learning

Джерело⁸⁶

Аналіз ключових документів (міністерських комюніке), які окреслюють політичні та стратегічні основи ЄПВО, засвідчує, що парадигма вдосконалення викладання і навчання у вищій освіті динамічно розвивається. Розвиток передбачає як наповнення змістовних кластерів парадигми, так і вдосконалення

⁸⁴ European Higher Education Area and Bologna Process. URL: <http://www.ehea.info/>

⁸⁵ Yerevan Communiqué. URL: <http://surl.li/nabnp>

⁸⁶ URL: <http://surl.li/mzuam>

інструментів, за допомогою яких ця парадигма та відповідний пріоритет ЄПВО впроваджуються у вищу освіту.

Одним із перших і спрямовуючих досягнень стало розроблення та схвалення академічною спільнотою *Європейських принципів вдосконалення навчання та викладання*⁸⁷ (*European Principles for the Enhancement of Learning and Teaching*⁸⁸).

3.2. Оцінювання готовності вітчизняних ЗВО до впровадження парадигми вдосконалення викладання

Важливим інструментом для оцінювання та розуміння готовності вітчизняних університетів до впровадження парадигми вдосконалення викладання є проведення опитувань серед науково-педагогічних працівників і студентів закладів вищої освіти⁸⁹.

Дослідження «Оцінювання поточного стану та потреб ЗВО у розбудові інституційних систем професійного розвитку викладачів» здійснював Інститут вищої освіти НАПН України у 2021 р. у рамках виконання міжнародного проєкту Програми Еразмус+ UTTERLY⁹⁰ (Teachers' Certification Centres: Innovative Approach to Promotion Teaching Excellence / Центри сертифікації викладачів: інноваційні підходи до досконалості викладання).

Тренінг для викладачів «Стратегія та модель Центру вдосконалення викладання» UTTERLY, 2021 р.

Джерело⁹¹

⁸⁷ Європейські принципи вдосконалення викладання та навчання. URL: <http://surl.li/naazn>

⁸⁷ URL: <http://surl.li/mzuam>

⁸⁸ European Principles for the Enhancement of Learning and Teaching. URL: <http://surl.li/nabkk>

⁸⁹ Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика: монографія. / [Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін.]; за наук. ред. С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. – 255 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/TE.2023>

⁹⁰ Проєкт UTTERLY. URL: <https://ihed.org.ua/internationalization/utterly/>

⁹¹ URL: <http://surl.li/uzxa>

Участь в опитуванні взяли 652 особи: науково-педагогічні працівники (управлінці, викладачі, дослідники) та студенти 8 університетів України – членів консорціуму Проєкту UTTERLY:

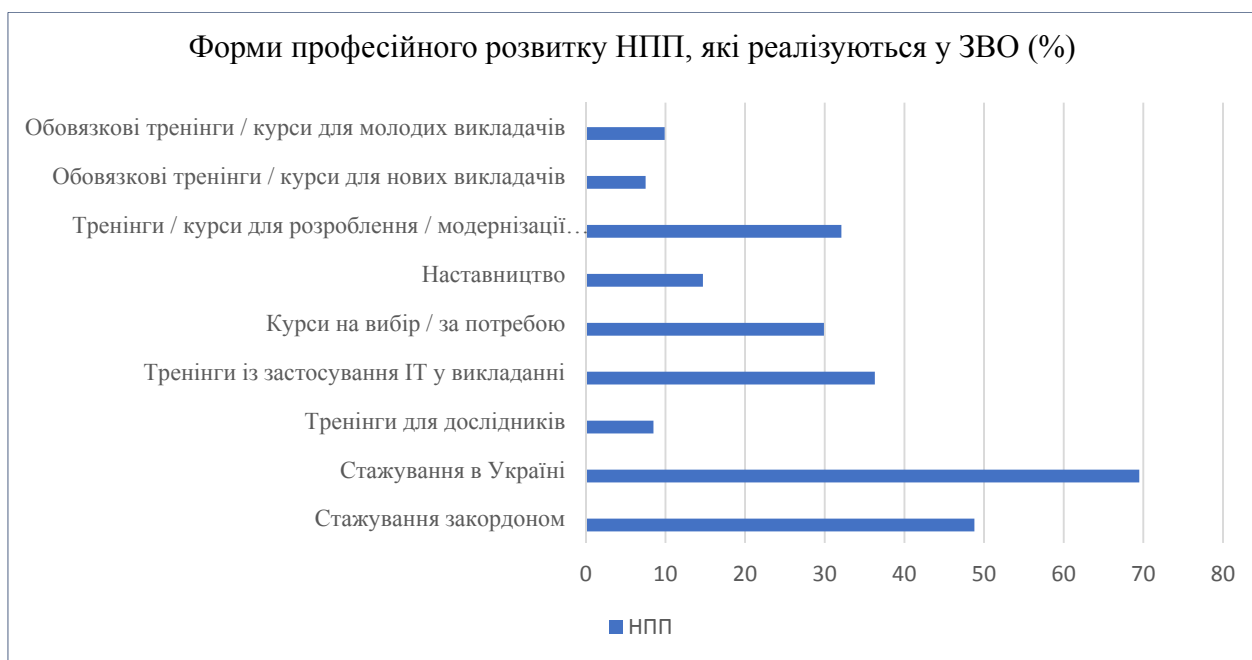
- 1) Львівський національний університет імені Івана Франка (Національний координатор Проєкту);
- 2) Київський національний університет імені Вадима Гетьмана;
- 3) Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка;
- 4) Криворізький національний університет;
- 5) Луцький національний технічний університет;
- 6) Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка;
- 7) Університет Григорія Сковороди в Переяславі;
- 8) Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

Дані опитування показали, що представники всіх трьох категоріальних груп (управлінці, викладачі, студенти) вважають найважливішим фактором для кар'єрного зростання у ЗВО «розвиток професійної компетентності» (72%, 58% та 59% відповідно). Другим за важливістю на думку управлінців і викладачів / дослідників є фактор «досягнення у дослідницькій діяльності» (61% і 57%), а от у студентів на другому місці виявився фактор «міжнародна активність» (41%). Показово, що всі категорії опитаних співвимірно оцінили важливість всіх чотирьох запропонованих факторів («досягнення у дослідницькій діяльності», «досягнення у викладацькій діяльності», «розвиток професійної компетентності», «міжнародна активність»), і різниця, що виявилася між факторами, є не критичною (72 на 45 у управлінців, 58 на 43 у викладачів / дослідників та 59 на 32 у студентів). Поряд із цим фактор «досягнення у викладацькій діяльності» виявився лише на третьому місці з чотирьох за пріоритетністю у групи «викладачі / дослідники», а дві інші групи – управлінці та студенти – взагалі поставили його на останню позицію. Це засвідчує відсутність пріоритетності у кадровій політиці у вищій освіті (на національному та інституційному рівнях) та відповідно відсутність прагнення на рівні ЗВО до забезпечення «цінності якісного викладання» поряд із «цінністю якісної дослідницької діяльності», що є критично важливим для високої якості вищої освіти.

Університети України активно використовують широкий спектр форм професійного розвитку науково-педагогічних працівників (НПП). Серед «лідерів» у цьому переліку виявилися: «стажування в Україні» (66% та 67% відповідно в управлінців та викладачів / дослідників); «стажування за кордоном» (68% та 53% відповідно). Розповсюдженою формою професійного розвитку викладачів є тренінги / курси (від 49% до 17% в управлінців, від 36% до 12% у викладачів). При цьому найбільш поширеними є тренінги / курси для розроблення / модернізації навчальних дисциплін (49% та 36% відповідно), найменш поширеними – «тренінги для нових викладачів» та «тренінги для дослідників» (18% та 17% в управлінців, 14% і 12% у викладачів). Майже третина опитаних засвідчують актуальність технології «наставництво» для

професійного розвитку (30% та 23% відповідно). Ця форма професійного розвитку належить до категорії технологій «peer to peer development» (колегіальний розвиток), яка останнім часом набуває все більшої популярності.

Джерело⁹²

Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції»

Як видно з даних опитування, університети України активно відповідають і на виклик «цифровізація вищої освіти», зокрема через пропозицію «тренінгів із застосування ІТ у викладанні» (35% та 30% відповідно). Очевидним також є подальше зростання актуальності цього напрямку у професійному розвитку НПП, а також змістовне розширення пропозицій, пов'язаних із процесами цифровізації у вищій освіті.

Аналіз отриманих даних щодо форм розвитку викладацької компетентності науково-педагогічних працівників у ЗВО України дає змогу констатувати, що найбільш поширеною залишається «традиційна» форма у вигляді методологічних семінарів – її відзначили 56% управлінців та 60% викладачів / дослідників. До інших популярних форм розвитку викладацької компетентності управлінці віднесли «зворотний зв'язок з боку колег-викладачів» (47%) та «вибіркові тренінги / курси для покращення викладання» (43%). У викладачів / дослідників актуальність цієї пари також була засвідчена, але в іншій послідовності – «вибіркові тренінги / курси для покращення викладання» (43%) та «зворотний зв'язок з боку колег-викладачів» (42%). Важливим для розбудови системи професійного розвитку викладачів виявився факт, що управлінці високо оцінили наявність серед форм розвитку викладацької

⁹² Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 220 с. (С.165) URL: <http://surl.li/mzubb>

компетентності позиції «дослідження з викладання та навчання у вищій освіті» (42%), у викладачів / дослідників цей показник виявився значно нижчим (29%). Цінним здобутком діючої системи розвитку викладацької компетентності у вітчизняних ЗВО став суттєвий рівень «визнання / стимулювання кращих викладацьких практик» (37% та 23% відповідно у різних категоріальних групах). Використання обов'язкових тренінгів / курсів для покращення викладання у ЗВО України зазначила приблизно чверть респондентів (27% управлінців та 20% викладачів / дослідників). Найменш розповсюдженою виявилася форма «Е-портфоліо викладача», яку зафіксували 12% управлінців та лише 9% викладачів / дослідників.

Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської
Джерело⁹³

Вище зазначені факти дають змогу зробити висновок, що традиційні форми професійного розвитку викладацької компетентності є домінуючими у вітчизняних університетах. Поряд із цим, спектр форм професійного розвитку викладацької компетентності є широким та наявні всі передумови для впровадження інноваційних форм.

Отримані дані засвідчують суттєве домінування у практиці оцінювання професійних досягнень викладачів у ЗВО України, пов'язаних із дослідницькою

EUSDR Thematic Conference on Innovation & Digitization

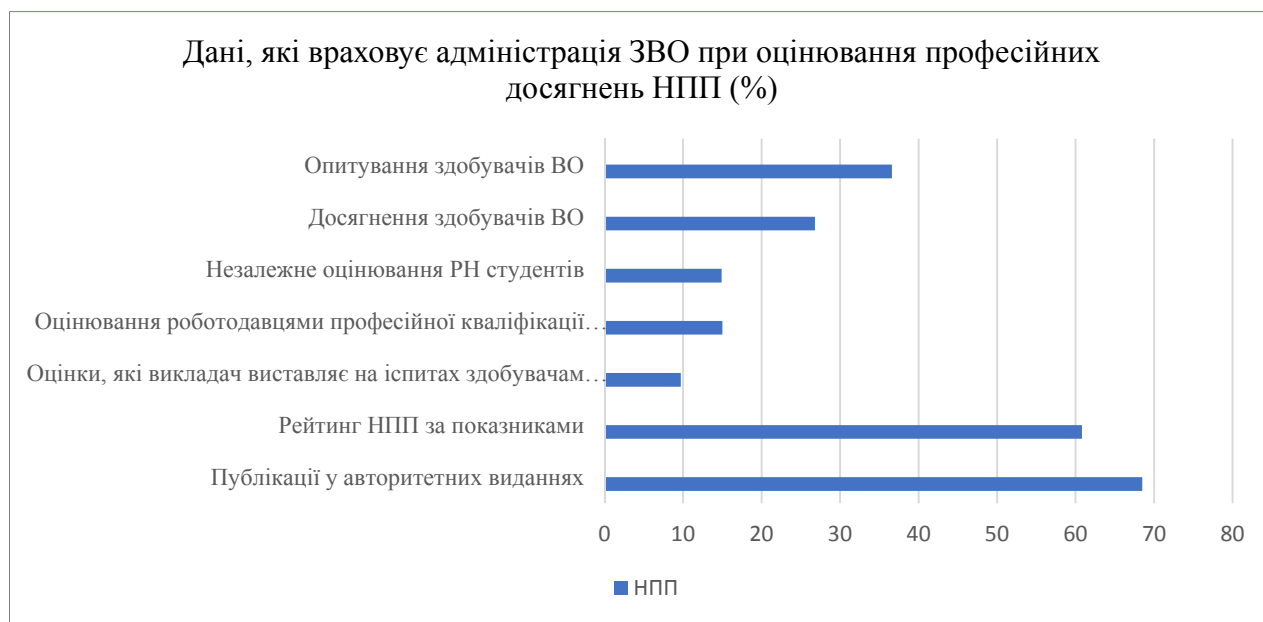
Джерело⁹⁴

⁹³ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 220 с. (С.167) URL: <http://surl.li/mzubg>

⁹⁴ EUSDR Thematic Conference on Innovation & Digitization | 22 September 2021. URL: <http://surl.li/mzucd>

діяльністю науково-педагогічних працівників, а саме: домінуючим та значно вищим відносно інших є показник «публікації в авторитетних наукових виданнях» (77% – управлінці; 79% – викладачі / дослідники). Другим за пріоритетністю у переліку показників для оцінювання професійних досягнень є «рейтинг НПП» (59%). Очевидним є, що даний показник є більш комплексним і більш збалансованим, оскільки при всіх можливих варіаціях включає у себе як досягнення, пов'язані з дослідницькою діяльністю, так і досягнення щодо викладацької діяльності. З інших запропонованих для опитування показників слід зазначити, що істотний вплив на оцінювання «успішності» науково-педагогічних працівників (та зокрема його викладацької діяльності) мають «досягнення здобувачів вищої освіти» (57% – управлінці; 39% – викладачі / дослідники) та «опитування здобувачів вищої освіти» (46% – управлінці; 36% – викладачі / дослідники). Якщо перший показник – «досягнення здобувачів вищої освіти» – засвідчує по факту «об'єктивний результат» процесу викладання та навчання (тобто, інтегрально відображає як ефективність викладача, так і ефективність здобувача вищої освіти), то другий показник – «опитування здобувачів вищої освіти» – фактично констатує «рівень задоволеності клієнта», забезпечує дотримання принципу «студентоцентрованості» та «клієнтоорієнтованості».

Джерело⁹⁵

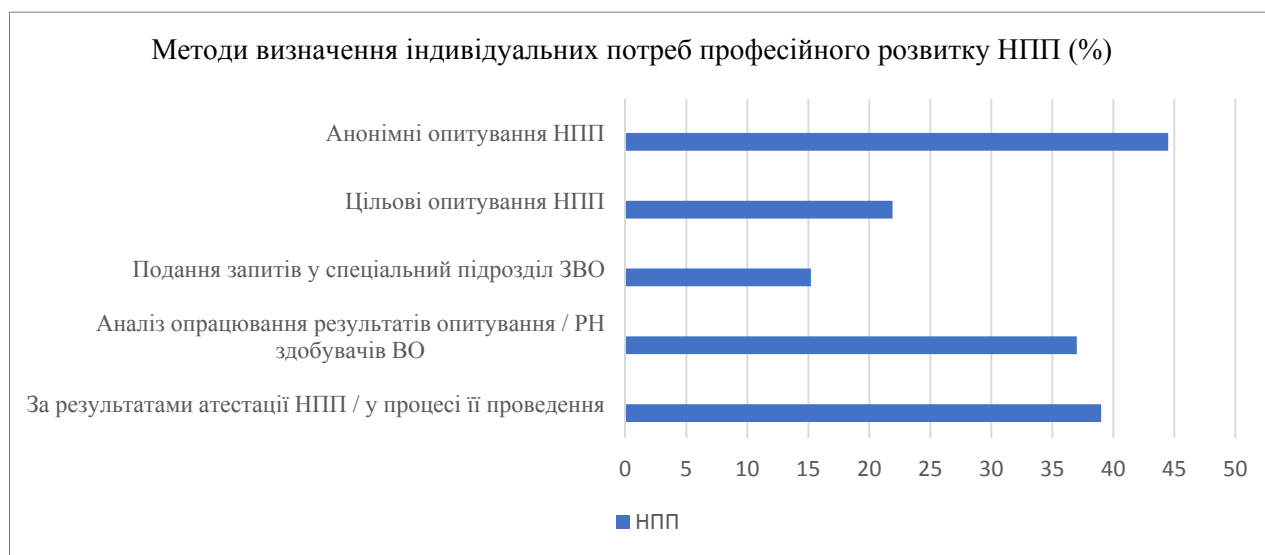
Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції»

Як видно із наведених даних, слабо впливає на оцінювання професійних досягнень НПП показник «оцінки, які викладач виставляє на іспитах здобувачам вищої освіти» (13% – управлінці; 14% – викладачі / дослідники), що можна констатувати як позитивну особливість. Але як негативну характеристику

⁹⁵ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 220 с. (С. 172). URL: <http://surl.li/mzubg>

доцільно визнати незначний вплив на процес оцінювання професійних досягнень показника «оцінювання роботодавцями професійних кваліфікацій / рівня професійної підготовки випускників» (26% – управлінці; 18% – викладачі / дослідники). У цілому за цим блоком даних у практиці вищої освіти України існує широкий спектр показників, за якими ЗВО здійснюють оцінювання професійних досягнень викладачів.

Очевидно, що для отримання максимально об'єктивної картини наявних потреб професійного розвитку викладачів та у подальшому формування релевантної пропозиції з боку ЗВО із задоволення таких потреб адміністрація має використовувати широкий набір інструментів. Отримані дані засвідчили, що ефективність процесу оцінювання індивідуальних потреб викладачів, який здійснюється у ЗВО України, управлінці вважають більш вагомим чинником, ніж викладачі / дослідники (діапазон 42-22% проти 33-14%). Також виявилися суттєві розбіжності у позиціях управлінців та викладачів / дослідників щодо розуміння цінності / впливовості різних методів оцінювання індивідуальних потреб. А саме управлінці вважають найбільш «впливовим» метод «аналіз опрацювання результатів опитування / результатів навчання здобувачів вищої освіти» (42%), тобто підхід, коли потреби у професійному розвитку викладачів визначаються опосередковано на основі аналізу результатів викладацької діяльності. У свою чергу, викладачі / дослідники акцентують увагу на важливості використання «прямого запиту» та такими методами вбачають «результати атестації НПП та / або у процесі її проведення» (33%) та метод «анонімні опитування НПП» (32%).

Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції»

*Джерело*⁹⁶

⁹⁶ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 220 с. (С. 174). URL: <http://surl.li/mzubg>

Опитування засвідчило також, що у ЗВО України відсутні або не активно використовуються практики, коли для забезпечення ефективного професійного розвитку викладачів в університетах функціонують спеціальні підрозділи (типу «центр професійного розвитку»), до прямих функцій яких належить і функція вивчення індивідуальних потреб щодо професійного розвитку.

3.3. Вплив міжнародних проєктів на вдосконалення вищої освіти

Міжнародні проєкти – це важливий інструмент і ресурс для розроблення, апробації та впровадження інновацій в університетах, зокрема інновацій, пов'язаних з організаційним розвитком / розбудовою інституційної спроможності самих університетів. Пріоритет «вдосконалення викладання» був зреалізований університетами України у рамках кількох міжнародних проєктів у період з 2019 до 2023 рр.

Форум «Досконалість у викладанні і навчанні у вищій освіті», березень 2021 р.

*Джерело*⁹⁷

*Ukraine Higher Education Teaching Excellence Programme / Програма вдосконалення викладання у вищій освіті України*⁹⁸ (далі – Програма) є спільною ініціативою Британської ради в Україні та Інституту вищої освіти НАПН України. Реалізація Програми відбулася за участі та підтримки британського

⁹⁷ URL: <http://surl.li/mzxttd>

⁹⁸ Програма вдосконалення викладання у вищій освіті України.
URL: https://ihed.org.ua/internationalization/tehe_ukraine/

агентства Advance HE⁹⁹, МОН України і Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Програма розпочалася у грудні 2019 р. та була презентована на Україно-британському форумі «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті»¹⁰⁰. За задумом організаторів Програма мала охопити 30 університетів України і завершитись у 2023 році. Станом на лютий 2022 р. два цикли Програми (2020-2021 рр. та 2021-2022 рр.) за участі 20 університетів успішно завершені. Із початком активної фази агресії рф у лютому 2022 р. її призупинено, а потім закрито. Результати реалізації Програми є суттєвими і вплинули на вдосконалення викладання у вищій освіті як на національному, так і на інституційному рівнях.

Участь у Програмі взяли команди 20 університетів України.

Університети-учасники першого циклу Програми (2020-2021 рр.):

1. Київський національний університет імені Тараса Шевченка
2. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
3. Сумський державний університет
4. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
5. Львівський національний університет імені Івана Франка
6. Запорізький національний університет
7. Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
8. Український державний університет залізничного транспорту
9. Національний університет «Острозька академія»
10. Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана

Хмельницького

Університети-учасники другого циклу Програми (2021-2022 рр.):

1. Бердянський державний педагогічний університет
2. Донецький державний університет управління
3. Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
4. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
5. Національна академія Національної гвардії України
6. Національний університет «Чернігівська політехніка»
7. Полтавський державний медичний університет
8. Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського
9. Українська інженерно-педагогічна академія
10. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Основні результати Програми такі: 14 тренінгів від Advance HE; 8 тренінгів від Інституту вищої освіти НАПН України; індивідуальна робота, групові наради та консультації; 10 інноваційних міждисциплінарних модулів (навчальних дисциплін), розроблених змішаними командами учасників (викладачами різних університетів); глосарій термінів з викладання і навчання; два Телеграм-канали, які забезпечують зв'язок і спілкування учасників першого і другого циклів Програми; 20 інституційних стратегій з вдосконалення викладання і навчання;

⁹⁹ Advance HE. Helping HE shape its future. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/about-us>

¹⁰⁰ Україно-британський форум «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті» 2019. URL: <http://surl.li/nabhv>

20 інституційних проєктів з вдосконалення викладання і навчання в університетах; 2 українсько-британські форуми «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті»; серія вебінарів Британської ради в Україні для ЗВО з проблем викладання у вищій освіті; 60 викладачів університетів, які опанували сучасні інноваційні підходи до викладання і навчання, оволоділи ефективними методиками і методами студентоцентрованого викладання і навчання, засвоїли та поширюють серед колег кращі британські і світові практики викладання і навчання, добре обізнані з онлайн технологіями для викладання і навчання і регулярно застосовують їх; 20 управлінців ЗВО, які розвинули свою спроможність до стратегування; знають, яким чином вдосконалювати викладання і навчання, формувати культуру якості вищої освіти; мережа викладачів та управлінців університетів, готових до втілення змін та обміну ефективними практиками з вдосконалення викладання.

Слід також зазначити й про інші додаткові можливості, які створені у результаті реалізації Програми: учасники першого циклу успішно виступили фасилітаторами/координаторами університетських команд другого циклу, що можна вважати додатковим внеском у розвиток мережі викладачів-новаторів; Програма надала впевненості учасникам, підвищила їх здатність викладати дистанційно та посилила стійкість працювати у складних, кризових умовах¹⁰¹; за враженнями учасників Програми, які наразі перебувають за кордоном і працюють, проходять стажування в європейських університетах, завдяки Програмі вони є «більш креативними у підходах до викладання і навчання та краще підготовлені до викликів часу»; Програма дала новий імпульс формуванню спільноти вищої освіти України, яка має спонукати ключових стейкхолдерів вищої освіти до обговорення можливостей і переваг мережевого співробітництва, розроблення заходів підтримки мережі на національному, регіональному та інституційному рівнях; учасники першого і другого циклів спільно з фахівцями Інституту вищої освіти НАПН України підтримали ініціативу Advance HE зі створення онлайн-платформи відкритих освітніх ресурсів¹⁰².

*Проєкт UTTERLY*¹⁰³ (про який зазначалося вище) ініційовано консорціумом університетів України та європейських країн у межах Програми ЄС Еразмус+. Консорціум Проєкту формують: Львівський національний університет імені Івана Франка (Національний координатор Проєкту); Vytautas Magnus University (Литва); Bayreuth University (Німеччина); University of Versailles Saint-Quentin (Франція); Wroclaw University of Science and Technology (Польща); Київський національний університет імені Вадима Гетьмана; Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка; Криворізький національний університет; Луцький національний технічний університет; Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка; Університет Григорія Сковороди в Переяславі; Ніжинський

¹⁰¹ Враження учасників, які викладали в умовах воєнних дій (у т.ч. на окупованих територіях, під час активних бойових дій): «пандемія і Програма підготували нас працювати дистанційно із стовідсотковою ефективністю, зберігаючи якість викладання і контакт із студентами».

¹⁰² Practical STEM Teaching Community Resources. URL: <http://surl.li/nabor>

¹⁰³ Проєкт UTTERLY. URL: <https://ihed.org.ua/internationalization/utterly/>

державний університет імені Миколи Гоголя; Інститут вищої освіти НАПН України; ГО «Спілка ректорів закладів вищої освіти України».

Тренінг для викладачів «Стратегія та модель Центру вдосконалення викладання» UTTERLY, 2021 р.

Джерело¹⁰⁴

Мета Проекту – модернізація інституційних систем професійного розвитку викладачів ЗВО України. Завдання Проекту спрямовані на розбудову інституційної спроможності університетів України (людський потенціал, політики та процедури, ресурси, інфраструктура) щодо вдосконалення викладання і навчання у вищій освіті.

Станом на вересень 2023 р. до основних досягнутих результатів Проекту слід віднести такі:

– Проведено порівняльне дослідження діючих інституційних систем професійного розвитку викладачів та виявлено потреби їх модернізації.

– Проведено тренінги для команд університетів з удосконалення викладання та професійного розвитку викладачів (тренінги відбулися в Україні, Польщі, Німеччині та Франції).

– Розроблено інституційні моделі та стратегії вдосконалення викладання.

– Закуплено обладнання для інституційних центрів вдосконалення викладання.

– Розроблено електронну платформу та понад 30 навчальних дисциплін і на їх основі дистанційних курсів для програм професійного розвитку викладачів університетів з удосконалення викладання і навчання.

¹⁰⁴ URL: <http://surl.li/uzxa>

Проект REDU¹⁰⁵ (Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities / Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад) реалізується у рамках Програми «Підтримка ЄС переміщеним закладам вищої освіти на сході України». Консорціум Проекту формують: Інститут вищої освіти НАПН України – координатор Проекту; Маріупольський державний університет; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля; Британська рада в Україні.

Тренінг «Стратегування у вищій освіті» у рамках Проекту REDU, 2023 р.

Джерело¹⁰⁶

Мета Проекту – підвищити привабливість та конкурентоспроможність переміщених університетів (далі – університети) шляхом: посилення їх інституційної спроможності; розбудови ефективного врядування; вдосконалення викладання і навчання; розвитку інтернаціоналізації.

Цільовими групами Проекту слугують студенти та персонал переміщених університетів, місцеві громади і бізнес Донецької та Луганської областей. У межах Проекту реалізовано заходи, метою яких є вдосконалення викладання і навчання: інституційний аудит за напрямом «освітня діяльність», що включав самооцінювання університетів та експертне оцінювання за узгодженими критеріями, а також формулювання на основі результатів оцінювання висновків та рекомендацій для удосконалення діяльності; тренінги (очні та онлайн) британських та українських експертів для персоналу університетів з удосконалення викладання і навчання, а також забезпечення якості вищої освіти; методична експертиза силябусів навчальних дисциплін з подальшим формулюванням рекомендацій для вдосконалення; оновлення навчальних дисциплін та їх пілотування; впровадження в освітню діяльність університетів комплексу цифрових інструментів і модулів, спрямованих на підвищення якості викладання, навчання, організації освітньої діяльності, професійного розвитку викладачів та розбудови навчальної інфраструктури.

Таким чином, хоча пріоритет «Вдосконалення викладання і навчання» є відносно «молодим» серед інших пріоритетів розвитку / вимірів розбудови

¹⁰⁵ Проект REDU. URL: <https://ihed.org.ua/internationalization/redu/>

¹⁰⁶ URL: <http://surl.li/mzxsr>

ЄПВО (та вищої освіти України як його складової), цей напрям активно розвивається і наповнюється як зусиллями самої академічної спільноти (викладачі, дослідники, студенти), так і зусиллями політиків. Формування цієї ініціативи здійснюється на інституційному рівні знизу-вгору та відбувається шляхом систематизації, узагальнення та розповсюдження кращих практик. На сучасному етапі розвитку ЄПВО інституційний рівень впровадження парадигми «вдосконалення викладання» доповнюється підходами та практиками імплементації національного рівня (національні стратегії, політики, механізми та інструменти). Іншими словами, нині академічна спільнота вже вийшла на рівень актуалізації завдання розроблення національних політик та відповідних інструментів вдосконалення викладання і навчання у вищій освіті саме на національному рівні¹⁰⁷.

3.4. Рекомендації

Вище викладене зумовлює актуальність таких рекомендацій:

1. Включення напряму «Вдосконалення навчання і викладання» до національних пріоритетів розвитку / реформування вищої освіти та його подальше наповнення і впровадження з урахуванням «Європейських принципів вдосконалення навчання та викладання» та Додатку III до Римського комюніке «Рекомендації національним органам влади щодо покращення навчання та викладання у вищій освіті в ЄПВО». Зокрема, при розробленні чи оновленні документів типу стратегія розвитку, професійний стандарт викладача, порядок підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників тощо.

2. З метою оцінювання рівня досягнень університетів України за пріоритетом «Вдосконалення навчання і викладання» сприяти проведенню на національному та інституційному рівнях регулярних опитувань студентів і науково-педагогічних працівників з питань забезпечення якості навчання та викладання. Результати опитувань враховувати при розробленні національних та інституційних ініціатив за цим напрямом.

3. Підсилення інституційної спроможності вітчизняних закладів вищої освіти щодо вдосконалення навчання і викладання здійснювати на основі ідентифікації та популяризації кращих практик, обміну досвідом, створення спільних ініціатив, програм професійного розвитку викладачів, ініціації міжнародних проєктів тощо.

4. Ініціювати обговорення в експертному середовищі питання доцільності розроблення національної Рамки досконалості викладання у вищій освіті з перспективою її застосування у процесах оцінювання закладів вищої освіти України, оцінювання науково-педагогічних працівників, процесах акредитації освітніх програм тощо.

¹⁰⁷ Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика: монографія. / [Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін.]; за наук. ред. С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. – 255 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/TE.2023>

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗВО В УМОВАХ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

4.1. Основні завдання та переваги реалізації принципів відкритої науки для розвитку дослідницького потенціалу ЗВО

Ключовим пріоритетом розвитку дослідницького потенціалу ЗВО в умовах війни і повоєнного відновлення України має стати застосування політики і процедур відкритої науки. Актуальність проблеми імплементації стандартів відкритої науки в Україні спричинена необхідністю врахування викликів для системи дослідницької діяльності університетів в умовах російської військової агресії проти України, впровадження реформ з метою посилення дослідницької спроможності та ролі університетів у забезпеченні національних пріоритетів соціально-економічного розвитку України в цілях повоєнного відновлення, виконання вимог країни-кандидата на вступ та набуття членства в ЄС, подальшого стійкого розвитку України як сильної європейської країни¹⁰⁸. Відкрита наука – настанова щодо вільного характеру створення та поширення досліджень і каталізатор розвитку не тільки знань і технологій, а й притаманної науці свободи як засадничої суспільної та культурної цінності.

В Європейському дослідницькому просторі (ЄДП) відкрита наука розглядається як рамкова концепція, що об'єднує різні рухи і форми діяльності, спрямовані на те, щоб зробити наукові знання відкритими, загальнодоступними та практичними для загального багатократного використання, розширити наукову співпрацю і обмін інформацією на користь науки і суспільства та відкрити процеси створення, оцінки і розповсюдження наукових знань для соціальних суб'єктів, які не входять до традиційного наукового співтовариства. Відкрита наука охоплює всі наукові дисципліни та аспекти наукової практики, включаючи сфери фундаментальних, прикладних,

Open Science for the 21st Century

Джерело¹⁰⁹

природничих, соціальних і гуманітарних наук. Ключовими елементами відкритої науки є відкрите наукове знання, відкриті наукові інфраструктури, відкрите залучення представників суспільства (societal actors) та відкритий діалог з іншими системами знань¹¹⁰.

¹⁰⁸ Драч І.І. Відкрита наука: актуальність в умовах війни та післявоєнного стану. Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р.; ред. колегія : І.О. Дегтярьова, В.С. Куйбіда, П.М. Петровський та ін., уклад. Т.О. Мельник. Т. 2. К.: ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. 246 с., с. 126-128. URL: <http://surl.li/naazg>

¹⁰⁹ Open Science for the 21st Century. International Science Council. URL: <http://surl.li/mzxs1>

¹¹⁰ The UNESCO Recommendation on Open Science /General Conference of UNESCO, 41st session, November 2021. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378841>

Цінності відкритої науки впливають із правозахисних, етичних, економічних, правових, політичних, соціальних, інтегративних і технологічних наслідків відкриття науки для суспільства і поширення принципів відкритості на весь цикл наукових досліджень. Це: якість і сумлінність; користь для суспільства; рівність та справедливість; багатоманіття та інклюзивність.

Основними цілями відкритої науки є:

- відкритість даних;
- розвиток Європейської хмари відкритої науки як об'єднаної екосистеми інфраструктур результатів наукових досліджень;
- розроблення показників нового покоління щодо оцінювання якості та впливу досліджень;
- вільний доступ до всіх рецензованих наукових публікацій;
- заохочення раннього обміну різними видами наукових результатів;
- визнання відкритості наукової діяльності в системах оцінювання наукової кар'єри дослідників;
- відповідність усіх досліджень, що фінансуються в ЄС, загально узгодженим стандартам дослідницької доброчесності;
- набуття вченими Європи необхідних навичок щодо використання процедур та практик відкритої науки шляхом забезпечення підтримки їх навчання;
- забезпечення можливості широкої громадськості зробити значний внесок у виробництво наукових знань в Європі¹¹¹.

Переваги відкритої науки полягають у підвищенні ефективності науки за рахунок зменшення дублювання та витрат на створення, передачу та повторне використання даних; підвищенні прозорості та якості у процесі підтвердження достовірності результатів досліджень; прискоренні передачі знань, сприяння швидшому переходу від досліджень до інновацій; збільшенні впливу результатів досліджень на економіку; ефективнішій відповіді на глобальні виклики, які вимагають скоординованих міжнародних дій; сприянні залученню громадян до досліджень, активної участі в наукових експериментах та зборі даних¹¹².

Провідними суб'єктами відкритої науки мають стати університети, в яких знання і продукуються, і поширюються одночасно. Для переходу до масштабного впровадження практики відкритої науки в університетах необхідні зміни, що охоплюють широкий спектр академічної діяльності на інституційному та індивідуальному рівнях¹¹³. Характеристики та індикатори відкритої науки, що визначають перелік питань, які необхідно вирішити, проілюстровано на рисунку (рис. 4.1).

¹¹¹ Towards a 2030 vision on the future of universities in Europe. Policy Report. URL: <http://surl.li/njpsz>

¹¹² Open Science (2019). URL: <http://surl.li/nablu>

¹¹³ Towards a 2030 vision on the future of universities in Europe. Policy Report (2020) Publications Office of the European Union. URL: <http://surl.li/mzxlr>

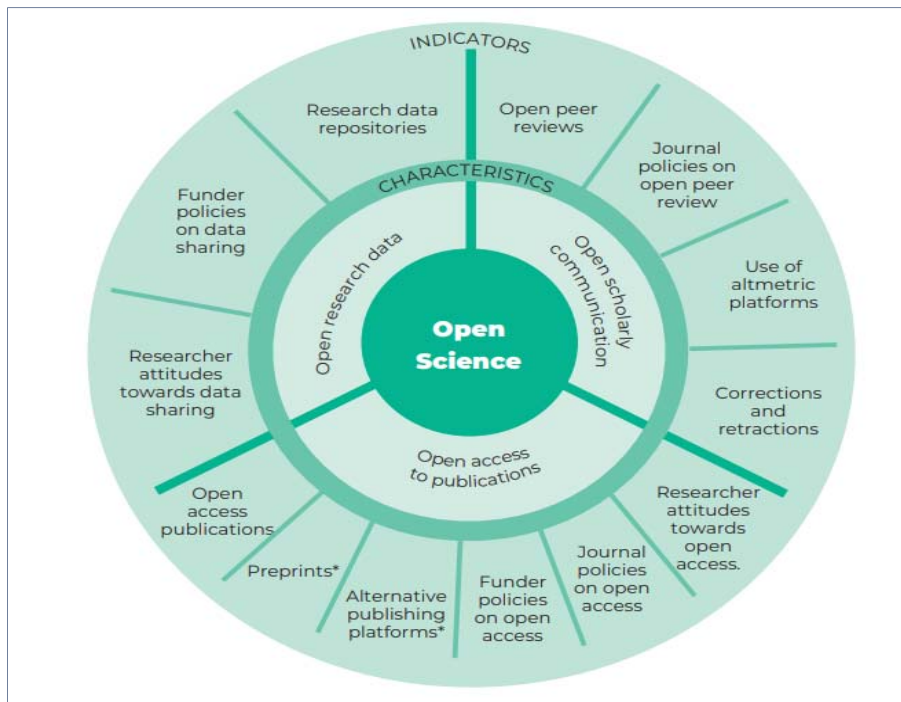

Рис. 4.1. «Колесо» відкритої науки, що описує ключові характеристики та індикатори

Джерело¹¹⁴

Характеристиками відкритої науки визначено:

- 1) відкриті дані досліджень (open research data);
- 2) відкрита академічна комунікація (open scholarly communication);
- 3) відкритий доступ до публікацій (open access to publication).

Індикаторами для характеристик відкритої науки запропоновано такі:

- 1) відкриті дані досліджень (open research data):
 - репозиторії даних досліджень (research data repositories);
 - політика фінансування щодо спільного використання даних (funder policies on data sharing);
 - ставлення дослідника до спільного використання даних (researcher attitudes towards data sharing);
- 2) відкрита академічна комунікація (open scholarly communication):
 - відкриті експертні відгуки (open peer reviews);
 - політика журналу щодо відкритих експертних відгуків (journal policies on open peer reviews);
 - використання альтметричних платформ (use of altmetric platforms);
 - виправлення та відкликання (corrections and retractions);
- 3) відкритий доступ до публікацій (open access to publication):
 - публікація у відкритому доступі (open access to publication);
 - препринти (preprints);
 - альтернативні видавничі платформи (alternative publishing platforms);

¹¹⁴ Towards a 2030 vision on the future of universities in Europe. Policy Report (2020) Publications Office of the European Union. URL: <http://surl.li/mzxlrl>

- політика фінансування щодо відкритого доступу (funder policies on open access);
- політика журналу щодо відкритого доступу (journal policies on open access);
- ставлення дослідника до відкритого доступу (researcher attitudes towards open access).

У цілому, розвиток відкритої науки в університетах, забезпечуючи обмін знаннями, даними та максимізуючи вигоди від вільного переміщення знань, дослідників та тих, хто навчається, визначає рух до п'ятої свободи в Європейському Союзі, яка доповнює свободи пересування товарів, послуг, осіб та капіталу^{115,116,117}.

3 8 жовтня 2022 р. Україна приєдналась до країн ЄС, які мають затверджений план реалізації принципів відкритої науки – Уряд ухвалив розпорядження «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки» (2022)¹¹⁸ в Україні на період до 2030 р., яким передбачається реалізація таких основних завдань:

- 1) забезпечення відкритого доступу до наукових результатів та науково-технічної інформації;
- 2) забезпечення відкритого доступу до дослідницької інфраструктури;
- 3) створення умов для проведення ефективної роботи з науково-технічною інформацією та об'єктами дослідницької інфраструктури, що наявні у відкритому доступі;
- 4) популяризація науки, поширення наукових знань та залучення громадян до участі в науковій та науково-технічній діяльності;
- 5) удосконалення системи оцінювання якості наукової та науково-технічної діяльності;
- 6) підвищення рівня поінформованості та формування компетентності з питань відкритої науки.

4.2. Актуальність створення в університетах дослідницьких е-інфраструктур відкритої науки

У розвитку відкритої науки все більшу роль відіграють дослідницькі інфраструктури, які лежать в основі трикутника знань: дослідження, освіта та

¹¹⁵ Теоретичні основи підвищення дослідницької спроможності університетів України в контексті імплементації концепції «Відкрита наука»: препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петрос, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилияєв, І. Регейло, Н. Базелюк, В. Камишин; за ред. В. Лугового, О. Петрос. — Електронне видання. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. – 206 с. URL: <http://surl.li/emdlh>

¹¹⁶ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду з підвищення дослідницької спроможності університетів України в умовах війни та повоєнного відновлення у контексті імплементації концепції «Відкрита наука»: препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петрос, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилияєв, І. Регейло, В. Камишин, Н. Базелюк; за ред. В. Лугового, О. Петрос. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 147 с. URL: <http://surl.li/naaws>

¹¹⁷ Драч І. І. Відкрита наука в університетах: цілі та переваги. Науковий вісник Ужгородського університету. 2022. 1(50). С. 90-93. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/257633>

¹¹⁸ Національний план щодо відкритої науки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 892-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text>

інновації. Пропонуючи унікальні дослідницькі послуги користувачам із різних країн, залучаючи до науки представників різних груп інтересів, формуючи мережу дослідницьких об'єктів, дослідницькі інфраструктури сприяють структуруванню наукових спільнот, відіграють ключову роль у побудові ефективного дослідницького та інноваційного середовища, сприяють інституційному, національному, регіональному, європейському та глобальному економічному розвитку^{119,120}.

Невідкладність розбудови дослідницьких е-інфраструктур університетів України спричинена як актуальністю інтеграції до Європейського дослідницького простору (ЄДП), так і значним руйнуванням фізичної інфраструктури багатьох університетів унаслідок воєнних дій РФ в Україні та зростаючими запитами на використання з огляду на можливості, які е-інфраструктури відкривають для дослідників України в умовах вимушеної віддаленої роботи.

Водночас, українські університети стикаються з проблемами інфраструктурного забезпечення дослідницької діяльності в Україні, що пояснюється високим рівнем зношеності наукового обладнання, низьким рівнем цифровізації, що негативним чином позначається на університетській науці, якості та ефективності досліджень і розробок, стримує інноваційний розвиток України¹²¹. За даними опитувань, у 2020 р. лише 29 % ЗВО України були готові до інтеграції з Національним репозитарієм академічних текстів (НРАТ)¹²², що свідчить про загальний низький рівень використання університетами наявних потужностей дослідницької е-інфраструктури. Перешкодою щодо розвитку відкритої університетської науки у контексті забезпечення зовнішніх комунікацій та співпраці з громадськістю, представниками різних груп інтересів, інтеграції української відкритої науки в екосистему відкритої науки ЄС є також низький загальний рівень розвитку е-інфраструктур України¹²³. Відповідно до «UNESCO Recommendation on Open Science»¹²⁴ (2021), відкриті дослідницькі інфраструктури є складовими загальних, віртуальних та фізичних, дослідницьких інфраструктур, які необхідні для підтримки відкритої науки та обслуговування потреб різних дослідницьких спільнот. Екосистему відкритої наукової інфраструктури формують відкриті лабораторії, відкриті наукові платформи та сховища для публікацій, дослідницьких даних і вихідних кодів,

¹¹⁹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду з підвищення дослідницької спроможності університетів України в умовах війни та повоєнного відновлення у контексті імплементації концепції «Відкрита наука»: препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петроє, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилиєв, І. Регейло, В. Камишин, Н. Базелюк; за ред. В. Лугового, О. Петроє. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 147 с. URL: <http://surl.li/naaws>

¹²⁰ Драч І. І., Петроє О. М., Базелюк Н. В., Бородієнко О. В., Слободянюк О. М. Моделювання е-інфраструктури університетів для розвитку Відкритої науки в Україні. Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології в освіті, науці і техніці» (ІТОНТ-2022), (Черкаси, 23-25 червня 2022 р.) [Електронний ресурс]. Черкаси: ЧДТУ, 2022. 220 с. URL: <https://knsa.chdtu.edu.ua/itont-2022>.

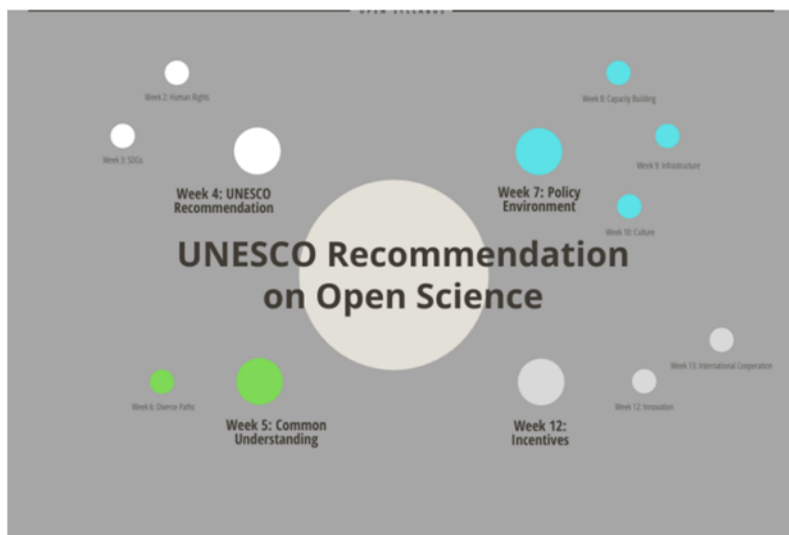
¹²¹ Аудит економіки України 2030. Кабінет Міністрів України. С. 61. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>

¹²² Опитування щодо інституційних репозитаріїв, відкритої науки та готовності до співпраці з НРАТ. 2020. 6 с. URL: <http://surl.li/nabrg>

¹²³ Technology and Innovation Report 2021. Catching technological waves Innovation with equity. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). 2021. P. 138. URL: <http://surl.li/nabnk>

¹²⁴ UNESCO Recommendation on Open Science. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949>

програмні розробки та віртуальні дослідницькі середовища тощо. Прикладами відкритих наукових інфраструктур є відкриті інноваційні тестові стенди, включаючи інкубатори, доступні дослідницькі установи, відкриті ліцензії, а також наукові магазини, наукові музеї, наукові парки та дослідницькі комплекси, що забезпечують загальний доступ до фізичних засобів, можливостей і послуг відкритої науки.

UNESCO Recommendation on Open Science

*Джерело*¹²⁵

Усталені традиції розбудови дієвих екосистем дослідницьких інфраструктур щодо забезпечення потреб науки, надання ресурсів та послуг представникам дослідницьких спільнот, проведення досліджень та сприяння інноваціям, має ЄС. Цінність вивчення досвіду ЄС у цій сфері для українських університетів зростає з огляду на те, що з набуттям чинності Угоди про приєднання України до програми Horizon Europe, Програми ЄС з досліджень та інновацій (2021-2027) та Програми Євроатома з досліджень та навчання (2021-2025), яка була ратифікована Україною від 9 червня 2022 р., українські дослідницькі та інноваційні суб'єкти отримали можливість повноцінно брати участь у цих програмах на рівних умовах з суб'єктами з країн-членів ЄС.

Дослідницькі е-інфраструктури поєднують цифрові технології, обчислювальні ресурси та відкривають можливості для наукової співпраці, створення нових віртуальних дослідницьких спільнот на основі обмінів, об'єднання, доступу та спільного використання наукових інструментів і ресурсів, які змінюються з часом, щоб задовольнити потреби наукового процесу, що динамічно змінюється¹²⁶. Вони можуть розташовуватися на одному сайті, а можуть бути розміщені на великій кількості різних сайтів, які працюють спільно; можуть бути різного розміру, починаючи від великомасштабних об'єктів

¹²⁵ URL: <http://surl.li/jflbj>

¹²⁶ A workflow language for research e-infrastructures Candela, L; Grossi, V; (...); Trasarti, R May 2021 | Feb 2021 (Early Access) | INTERNATIONAL JOURNAL OF DATA SCIENCE AND ANALYTICS 11 (4) , pp.361-376. <http://surl.li/nabpk>

загальноєвропейського значення, національних об'єктів і до окремих інституційних та функціональних інфраструктурних об'єктів¹²⁷.

Увага до розвитку дослідницьких е-інфраструктур у ЄС набула особливої уваги з 2015 р. з визнанням європейською спільнотою вирішальної важливості цифрової економіки та визначенням Європейською Комісією амбітної цифрової політики, спрямованої на знищення цифрових бар'єрів та розбудову Європи як світового лідера у цифровій економіці шляхом створення середовища, сприятливого для процвітання цифрових мереж і послуг; забезпечення кращого доступу споживачів і бізнесу до онлайн-товарів і послуг; максимізації потенціалу зростання цифрової економіки. Упродовж 2014-2020 рр. через програму електронної інфраструктури Horizon 2020 ЄС інвестував у цифрові інфраструктури понад 850 мільйонів євро¹²⁸. З 2015 р. започатковано розвиток Європейської хмари відкритої науки (EOSC). Упродовж поточного періоду розробки (2021-2027) EOSC Асоціація діятиме у партнерстві з (ЄК), державами-членами та асоційованими країнами у рамках Програми «Horizon Europe» для організації науково-дослідної та інноваційної діяльності 2 млн європейських дослідників¹²⁹.

Розвиток дослідницьких е-інфраструктур є невід'ємним компонентом та важливим завданням нової стратегії «Shaping Europe's Digital Future», яка стартувала у 2020 році¹³⁰. На реалізацію планів ЄК у сфері цифрових трансформацій запроваджена програма «Цифрова Європа» (DIGITAL) – це нова програма фінансування ЄС, спрямована на

Європейська хмара відкритої науки як глобальний інструмент наукових досліджень

Джерело¹³¹

надання цифрових технологій бізнесу, громадянам та державним адміністраціям із загальним бюджетом у 7,5 млрд євро на період 2021-2027. Програма «Цифрова Європа» доповнює фінансування, доступне за допомогою інших програм ЄС, таких як програма «Horizon Europe» для досліджень та інновацій та «Connecting Europe» для цифрової інфраструктури, спрямованих на цифрову трансформацію європейського суспільства та економіки¹³².

¹²⁷ Supporting the Transformative Impact of Research Infrastructures on European Research. Report of the High-Level Expert Group to Assess the Progress of ESFRI and Other World Class Research Infrastructures Towards Implementation and Long-Term Sustainability. EC. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. p.10-11. ISBN 978-92-76-19271-8 doi: 10.2777/490221 An official website of the European Union. <http://surl.li/nabnb>

¹²⁸ Supporting the Transformative Impact of Research Infrastructures on European Research. Report of the High-Level Expert Group to Assess the Progress of ESFRI and Other World Class Research Infrastructures Towards Implementation and Long-Term Sustainability. EC. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. p.126. ISBN 978-92-76-19271-8 doi: 10.2777/490221 An official website of the European Union. <http://surl.li/nabnb>

¹²⁹ Strategic Research and Innovation Agenda (SRIA) of the European Open Science Cloud (EOSC) Version 1.0 15 February 2021. p. 162-163. EOSC-SRIA-V1.0_15Feb2021.pdf

¹³⁰ Shaping the Digital Transformation in Europe. European Commission DG Communications Networks, Content & Technology. Final report. European Union, 2020. 49 p. <http://surl.li/nabmu>

¹³¹ URL: <http://surl.li/mzxms>

¹³² The Digital Europe Programme. Shaping Europe's digital future. Станом на 24.05.2022. <http://surl.li/etdtt>

Таким чином, шляхом вироблення стратегічних планів, програм та впровадження спеціальних інструментів фінансування, ЄС відіграє ключову роль у процесах модернізації національних дослідницьких е-інфраструктур в країнах-членах ЄС, їх гармонізації із екосистемою е-інфраструктур ЄДП. Підтримуючи

Shaping Europe's Digital Future

*Джерело*¹³³

політику відкритої науки, ЄС надає європейській науці, промисловості та публічним органам підтримку з розвитку е-інфраструктур світового класу для зберігання та керування даними, високошвидкісне підключення до транспортних даних та потужні високопродуктивні комп'ютери для обробки даних¹³⁴.

Завдання розвитку дослідницьких е-інфраструктур відкритої науки в Україні зумовлені низкою окреслених в довоєнний період стратегічних планів, які ще більше актуалізуються в умовах воєнного стану, та матимуть важливе значення для пришвидшення повоєнного відновлення нашої країни. Відтак розвиток цифрової економіки як одного із драйверів економічного зростання визначено в «Національній економічній стратегії на період до 2030 року»¹³⁵. Формування засад для відкритої науки та цифрових інновацій, розвиток дослідницької інфраструктури для забезпечення інтеграції вчених у ЄДП, є одними серед центральних цілей забезпечення доступу українських вчених до Європейських дослідницьких інфраструктур. Розвиток інноваційних інфраструктур з урахуванням кращих європейських практик та інші цілі окреслені планом «Дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до ЄДП»¹³⁶. Розроблення і розбудова сучасної екосистеми української дослідницької е-інфраструктури з урахуванням сучасних практик ЄДП є одним серед ключових цілей і завдань впровадження Концепції «Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року»¹³⁷.

¹³³ URL: <http://surl.li/mzxmww>

¹³⁴ EOSC beyond 2020- next steps. Shaping Europe's digital future. 04 June 2020. <http://surl.li/nabjv>

¹³⁵ Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 179 від 3 березня 2021 р. <http://surl.li/nabau>

¹³⁶ Дорожня карта з інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору. Наказ Міністерства освіти і науки України №167 від 10.02.2021 <http://surl.li/cxzkr>

¹³⁷ Концепція Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 322-р. від 14 квітня 2021 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80#Text>

Концепція Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 р.

*Джерело*¹³⁸

Вченими НАПН України запропоновано модель екосистеми дослідницьких е-інфраструктур університетів України^{139,140}, яка розроблена з урахуванням європейських стандартів та наявної дослідницької е-інфраструктури України (рис. 4.2).

Розроблена модель відображає основні напрями політики з формування та розвитку української екосистеми дослідницьких е-інфраструктур відкритої науки університетів, які створюють можливості ученим, викладачам, студентам та усім іншим членам дослідницьких спільнот для залучення в процеси відкритої науки на всіх етапах досліджень, і які сприяють інтеграції дослідницьких екосистем університетів у національний та ЄДП, ЄПВО.

Упровадження запропонованої моделі дасть змогу забезпечити ефективне функціонування як кожного окремого компонента, так і всієї екосистеми відкритої науки (відкриті дані дослідження, відкритий доступ до публікацій, громадянська наука, освіта та навички, відповідальність досліджень та доброчесність; оцінка результатів дослідження).

¹³⁸ URL: <http://surl.li/ahpfj>

¹³⁹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду з підвищення дослідницької спроможності університетів України в умовах війни та повоєнного відновлення у контексті імплементації концепції «Відкрита наука»: препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петроє, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилиєв, І. Регейло, В. Камишин, Н. Базелюк; за ред. В. Лугового, О. Петроє. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 147 с. <http://surl.li/naaws>

¹⁴⁰ Drach I., Petroye O., Bazeliuk N., Borodiyenko O., Slobodianiuk O. Modelling the Universities' E-Infrastructure for the Development of Open Science in Ukraine, in: E. Faure, O. Danchenko, M. Bondarenko, Y. Tryus, C. Bazilo, G. Zaspá (Eds.), Information Technology for Education, Science, and Technics, ITEST 2022, volume 178 of Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies, Springer, Cham, 2023, pp. 275–298. doi:10.1007/978-3-031-35467-0_19 https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-35467-0_19

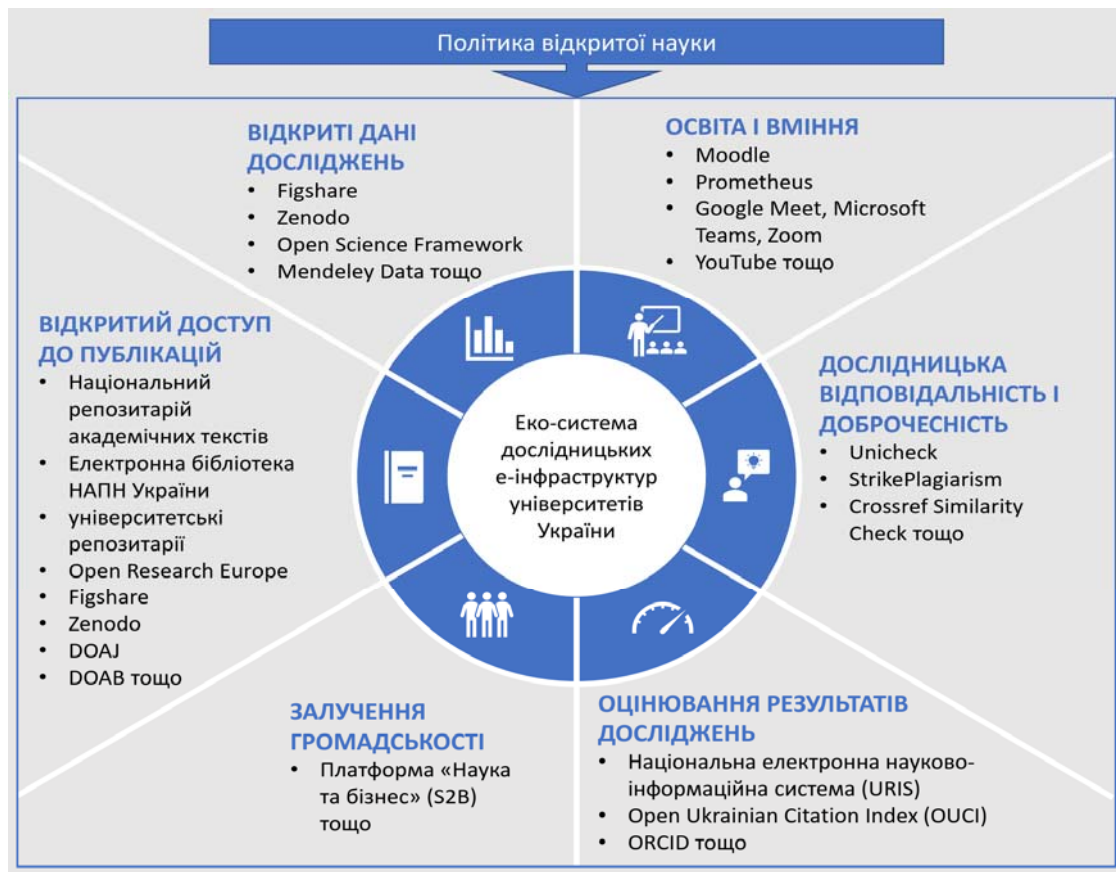

Рис. 4.2. Модель екосистеми дослідницьких е-інфраструктур університетів України
Джерело: розроблено вченими НАПН України

4.3. Сучасний стан організаційного забезпечення та особливості використання сервісів дослідницької е-інфраструктури відкритої науки у ЗВО

Для з'ясування стану організаційного забезпечення та особливості використання сервісів дослідницької е-інфраструктури відкритої науки у ЗВО вченими НАПН України з 21 березня по 3 квітня 2023 р. проведено опитування¹⁴¹ з використанням цільового типу вибірки – працівники (керівники закладів та структурних підрозділів, науково-педагогічні і наукові працівники, працівники бібліотек, ІТ-працівники) ЗВО. Джерельною базою для цільової вибірки слугував Реєстр суб'єктів освітньої діяльності (ЄДЕБО, 2023).

В опитуванні взяли участь респонденти з-понад 110 ЗВО з усіх областей України і м. Києва, окрім окупованих територій Криму і Донбасу. У цілому, дослідження охоплено Східний, Західний, Південний, Північний та Центральний регіони України (рис. 4.3). Найбільшою мірою представлені ЗВО Києва і Київської області (17), у т.ч. м. Києва – 7; Харківської (12), Одеської (10), Львівської (9) та Дніпропетровської (8) областей.

¹⁴¹ Драч, І. І., & Петроє, О. М. (2023). Готовність українських ЗВО до ефективного функціонування в умовах відкритої науки: соціологічні виміри. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.). ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Інститут вищої освіти НАПН України. <http://surl.li/naazh>

Загальна кількість респондентів склала 1517 осіб. Найбільша кількість респондентів представляла ЗВО Київської (409 осіб, 27,2%), Харківської (225 осіб, 15,0%), Черкаської (169 осіб, 11,3%) та Дніпропетровської (144 осіб, 9,6%) областей.

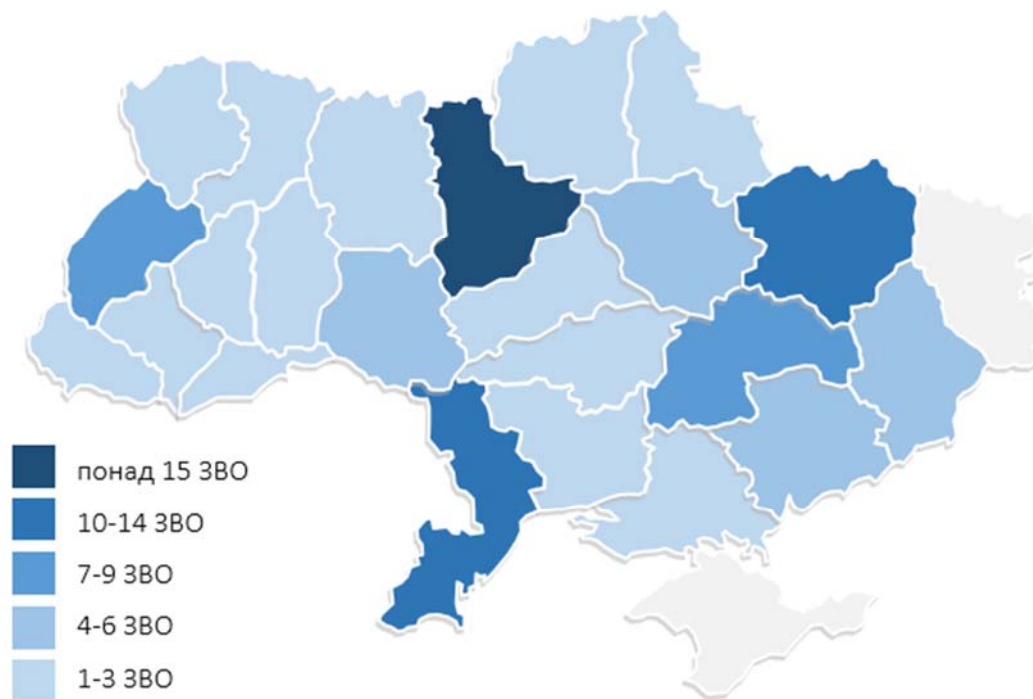

Рис. 4.3. Розподіл респондентів опитування з-понад 110 ЗВО за областями України і м. Києвом
Джерело: складено авторами

За узагальненими даними проведеного опитування, значна частина опитаних (35,0%) переконані у тому, що у ЗВО відсутня організована робота з формування та розвитку дослідницької е-інфраструктури, а наукові та науково-педагогічні працівники використовують загальнодоступні засоби, ресурси та послуги для дослідницької діяльності.

Результати опитування показали, що для забезпечення відкритого доступу до публікацій переважна кількість респондентів використовує інституційні/галузеві (84,5%) та національні репозитарії (84,2%). Серед національних найбільш популярними є Національний репозитарій академічних текстів, Ukrainian Research Information System (URIS), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), платформа «Наука та бізнес» (S2B). Популярними галузевими репозитаріями є Електронна бібліотека НАПН України та репозитарії університетів (eSSUIR, eKMAIR, ELARTU, eKhNUIR, ARChNU, ELAKPI). Лише кожен четвертий ЗВО послуговується такими міжнародними сервісами, як Open Research Europe (24,5%), кожен пятий – Directory of Open Access Journals, DOAJ (17,2%). Окремі респонденти вказали, що їх заклад використовує такі сервіси як Directory of Open Access Books, DOAB (6,7%), OpenAIREValidator (4,4%), Figshare (2,9%), Zenodo (4,0%) та Episciences (1,7%). Респондентами також відмічено використання Open Journal Systems (OJS) для публікації наукових періодичних видань, розміщення інституційних репозитаріїв у

каталогах Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), Registry of Open Access Repositories (ROAR).

Для зберігання та управління відкритими даними досліджень (open research data) ЗВО переважно застосовують сервіси Open Science Framework (38,5%), рідше Mendeley Data (15,2%), Figshare (13,1%) та Zenodo (9,7%). Частина респондентів також вказала на використання сервісів DSpace, Discuss Data як основи для колективних архівів, а також електронного архіву eScriptorium із повнотекстовими ресурсами рідкісних і цінних видань. Лише 1,5% респондентів засвідчили застосування інституційних репозитаріїв без уточнення того, чи є ці інституційні репозитарії сервісами відкритого доступу.

Для професійного розвитку науково-педагогічних працівників (education and skills) найчастіше використовуються такі сервіси, як Moodle (85,7%), YouTube (50,5%) та рідше – edX (9,5%). Менш поширеними є універсальні (Coursera, Prometheus, Udemy, Moodle) та спеціалізовані сервіси (Among Doctor, Base, DailyRounds, Labster, Cisco).

Для підвищення дослідницької відповідальності та доброчесності (research responsibility and integrity) переважно використовується Unicheck (65,2%) та StrikePlagiarism (25,4%). Менш поширеними були CrossRef Similarity Check (6,1%), Wcopyfind (4,7%) та Anti-Plagiarism (0,4%).

Для оцінювання результатів досліджень (research performance evaluation) у ЗВО України використовуються такі сервіси: ORCID (82,2%), Google Scholar (78,1%), інституційний/галузевий репозитарій (72%), бібліометрика української науки (40,3%), Open Ukrainian Citation Index, OUCI, (26,4%), Directory of Open Access Journals (DOAJ) (12,9%), ImpactStory (8%), Directory of Open Access Books, (DOAB) (4,5%), Altmetrics (3,8%), Open Science Observatory (3,7%), Datacite (1,5%), PLUMx (1,3%).

Для розвитку громадянської науки (citizen science) у ЗВО України застосовують такі сервіси, як Science to Business (онлайн-майданчик для комунікації та ефективної взаємодії представників бізнесу та наукової спільноти) (36,9%), ImpactStory (14,8%), OpenAIRE CONNECT Dashboard (13,2%), Altmetric (8,5%), Datacite (5,5%) та PLUMx (3,9%). Зростанню рівня поінформованості респондентів про citizen science сприяли онлайн-курси від Prometheus, участь ЗВО в проєктах програми Erasmus+, DAAD, Campus France, Horizon Europe.

Аналіз результатів опитування дав змогу зробити наступні висновки:

– рівень організаційного і технологічного забезпечення дослідницької е-інфраструктури для відкритої науки в університетах України залишається недостатнім. ЗВО тільки частково забезпечують дослідників унікальними засобами, ресурсами та послугами для дослідницької діяльності, розробленими з урахуванням спеціальних дослідницьких потреб ЗВО;

– для забезпечення відкритого доступу до публікацій переважна більшість респондентів використовує інституційні / галузеві та національні репозитарії. У той же час, використання міжнародних сервісів поки залишається на вкрай низькому рівні. Водночас пошкодження внаслідок військових дій серверів, на яких знаходилися інституційні репозитарії, актуалізує необхідність забезпечення

заходів інформаційної, освітньої та консультаційної підтримки персоналу ЗВО, передусім молодих вчених, щодо ефективного використання існуючих міжнародних сервісів відкритої науки;

– окремою проблемою є низький рівень поінформованості респондентів щодо сервісів для зберігання та управління відкритими даними, підвищення дослідницької відповідальності та добросовісності, професійного розвитку науково-педагогічних працівників з питань відкритої науки.

Таким чином, вдосконалення ключових документів університетів (стратегій, планів, дорожніх карт) з метою чіткого визначення місії, цілей та завдань упровадження принципів відкритої науки, забезпечення системного розвитку і функціонування дослідницьких е-інфраструктур є одним із важливих ресурсів для збереження / відновлення дослідницького потенціалу університетів в умовах російської військової агресії проти України.

4.4. Оцінювання дослідницької діяльності університетів в умовах відкритої науки

В умовах відкритої науки та стрімкої інтеграції технологій штучного інтелекту у науковому та освітньому просторах зростає актуальність проблеми оцінювання дослідницької діяльності. Необхідність упровадження нових підходів до об'єктивного оцінювання дослідницької діяльності університетів, наукових проєктів, вчених пов'язана з прагненням максимізації якості та впливу досліджень.

Відсутність єдиних підходів до оцінювання дослідницької діяльності університетів зумовило дискусійні обговорення і створення фундаментальних ініціатив: *San Francisco Declaration on Research Assessment* (2012)¹⁴²; *The Leiden Manifesto for Research Metrics* (2015)¹⁴³; *Hong Kong Principles* (2020)¹⁴⁴, *SCOPE Framework for Research Evaluation* (2021)¹⁴⁵, *Humane Metrics Initiative on the Humanities and Social Sciences* (2022)¹⁴⁶, а також знайшло відображення в політиці Європейського Союзу (*Horizon Europe*¹⁴⁷, *Global Research Council*¹⁴⁸,

¹⁴² San Francisco Declaration on Research Assessment. (2012). <https://sfdora.org/read/>

¹⁴³ Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., de Rijcke, S., Rafols, I. The Leiden Manifesto for Research Metrics. *Nature* 2015 April 23; 520(7548):429-31. Available <http://surl.li/njgmr>

¹⁴⁴ Moher D., Bouter L., Kleinert S., Glasziou P., Sham M.H., Barbour V., et al. (2020) The Hong Kong Principles for assessing researchers: Fostering research integrity. *PLoS Biol* 18(7): e3000737. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3000737>

¹⁴⁵ SCOPE Framework for Research Evaluation (2021). <http://surl.li/nabok>

¹⁴⁶ Agate N., Long C., Russell B., Kennison R., Weber P., Sacchi S., Rhody J., Thornton-Dill B. (2022). Walking the Talk: Toward a Values-Aligned Academ. White Paper. <https://doi.org/10.17613/06sf-ad45>

¹⁴⁷ EC. Horizon Europe. <http://surl.li/agpjk>

¹⁴⁸ Statement of Principles on Peer/Merit Review. (2018). <http://surl.li/nabmz>

*Science Europe*¹⁴⁹, *ERA*¹⁵⁰, *ALLEA*¹⁵¹) і зокрема в багатьох документах, першочерговими з-поміж яких є «Towards a reform of the research assessment system: scoping report» (2021)¹⁵² та «Agreement on Reforming Research Assessment» (2022)¹⁵³. До підписання зазначеної Угоди про реформування оцінки досліджень доєдналися (станом на 1 жовтня 2023 р.) 637 організацій, серед яких 10 – від України, у тому числі 5 ЗВО, Національний фонд досліджень України, Інститут вищої освіти НАПН України, 3 – громадські організації¹⁵⁴. У рамках Угоди створено Коаліцію з удосконалення оцінювання досліджень (Coalition for Advancing Research Assessment, CoARA) з відповідними національними відділеннями. В Україні до національного осередку з-поміж інших включено Інститут вищої освіти НАПН України¹⁵⁵.

ICN2 promotes the Coalition for Advancing Responsible Research Assessment

*Джерело*¹⁵⁶

Така обмежена кількість підписантів – представників з числа ЗВО та наукових установ і організацій від України, засвідчує недостатнє усвідомлення значущості оцінювання наукової діяльності ЗВО для розвитку дослідницького потенціалу університетів. Попри наявне регламентування оцінювання в законодавчих і нормативно-правових документах, а саме: законах України «Про освіту»¹⁵⁷, «Про вищу освіту»¹⁵⁸, «Про наукову і науково-технічну діяльність»¹⁵⁹;

¹⁴⁹ Position Statement and Recommendations on Research Assessment Processes. (2020).

<http://surl.li/njgga><https://www.scienceurope.org/media/3twjxim0/se-position-statement-research-assessment-processes.pdf>

¹⁵⁰ Research evaluation in a context of Open Science and gender equality. (2021).

<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-1201-2021-INIT/en/pdf>

¹⁵¹ ALLEA. (2022, June). ALLEA's response to Council Conclusions on research assessment and Open Science.

<https://bit.ly/3ni3AGG>

¹⁵² Towards a reform of the research assessment system: scoping report (2021). <http://surl.li/nabnm>

¹⁵³ Agreement On Reforming Research Assessment. <http://surl.li/nabjf>

¹⁵⁴ CoARA. <https://coara.eu/agreement/signatories/>

¹⁵⁵ Інститут відкритої науки та інновацій. <https://www.facebook.com/inosi.org>

¹⁵⁶ URL: <http://surl.li/mzxnj>

¹⁵⁷ Про освіту: Закон України. 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

¹⁵⁸ Про вищу освіту: Закон України. 2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

¹⁵⁹ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. 2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

постановах Кабінету Міністрів України^{160, 161} відповідно до яких прийнято процедуру та перелік наукових напрямів, за якими проводиться державна атестація ЗВО; наказах МОН України, згідно з якими затверджено Методику оцінювання наукових напрямів ЗВО¹⁶² та оцінювання якості наукової діяльності визначено ціллю 2 пріоритету 1 «Підвищення ефективності національної дослідницької системи» з відповідними завданнями і їх індикаторами¹⁶³. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки¹⁶⁴ вирішення проблеми оцінювання дослідницької діяльності ЗВО в умовах відкритої науки та пропозицій щодо сучасних шляхів її вирішення не представлено.

Назрілою проблемою в оцінюванні дослідницької діяльності ЗВО є оптимізація кількісних та якісних показників, що в національному дослідницькому та освітньому просторах відбувається в контексті дихотомії: оцінювання як процесу та оцінки як результату. Визначення оцінки як результату здійснюється з використанням двох підходів – кількісного (на основі міжнародно визнаних науково-технічних показників – бібліометричних індикаторів^{165, 166}) та експертного, ґрунтуючись на концепції досконалості¹⁶⁷. Саме про першочерговість використання кількісного підходу засвідчили результати проведеного вченими НАПН України всеукраїнського опитування «Відкрита наука в закладах вищої освіти України»¹⁶⁸.

¹⁶⁰ Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 652. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2018-%D0%BF#Text>

¹⁶¹ Деякі питання державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2023 р. № 1025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1025-2023-%D0%BF#Text>

¹⁶² Методика оцінювання наукових напрямів закладів вищої освіти під час проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності: наказ МОН України від 12 березня 2019 р. № 338 зі змінами. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-19#Text>

¹⁶³ Дорожня карта з інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору: наказ МОН України від 10 лютого 2021 р. № 167. <https://bit.ly/3nqqqUv>

¹⁶⁴ Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n12>

¹⁶⁵ Crawford S. Derek John De Solla Price (1922-1983): The man and the contribution. *Bulletin of the Medical Library Association*. 1984, 72 (2) 238–239. PMID 6375781

¹⁶⁶ Garfield E. (2005). *The Agony and the Ecstasy—The History and Meaning of the Journal Impact Factor*. International Congress on Peer Review and Biomedical Publication. Chicago. <http://www2.psych.utoronto.ca/users/psy3001/files/JCR.pdf>

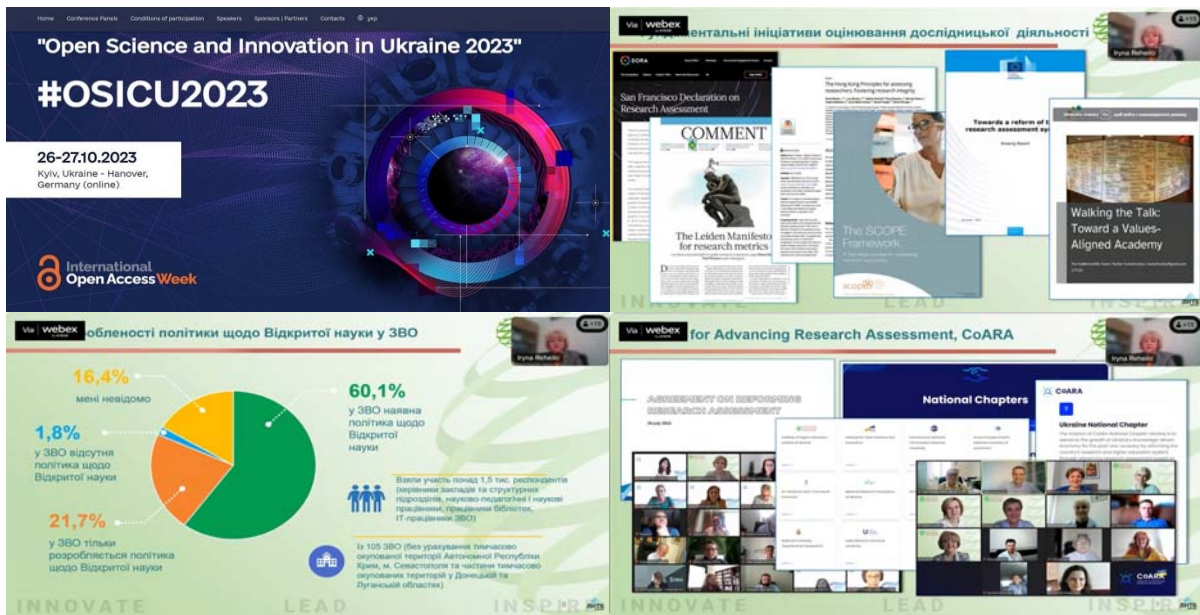
¹⁶⁷ Agreement On Reforming Research Assessment. <http://surl.li/nabjf>

¹⁶⁸ Драч, І.І. & Петроє, О.М. (2023). Готовність українських ЗВО до ефективного функціонування в умовах відкритої науки: соціологічні виміри. В Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.). ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. Київ. <http://surl.li/njqug>

Рис. 4.4. Використання показників оцінювання дослідницької діяльності у ЗВО
Джерело: складено авторами

Щодо визначення базових підходів під час оцінювання дослідницької діяльності (кількісного та якісного і ключових їх критеріїв) за ранжуванням встановлено, що у ЗВО переважає кількісний підхід: насамперед урахується чисельність публікацій, патентів тощо (це відзначили 95,4% респондентів). Натомість наявність оцінювання якості/досконалості дослідження підтвердили 73,8% респондентів; наявність впливу дослідження на вирішення суспільних проблем – 64,7% респондентів. Стосовно оцінювання дослідницької діяльності вченого зауважили, що важливим є проведення експертної діяльності, зокрема, участь в експертних комісіях, групах, редакційних колегіях, професійних асоціаціях тощо 88,0% респондентів та наукового керівництва / консультування магістрантами, аспірантами, докторантами і кількість захищених здобувачів 87,4% респондентів. У ЗВО відбувається також оцінювання кар'єрного зростання через здобуття наукових ступенів, присвоєння вчених та інших звань (84,6% респондентів), дослідницької репутації крізь призму доброчесності, нагород тощо (84,0% респондентів) та дослідницького співробітництва в рамках спільних проєктів, публікацій та заходів (82,6% респондентів). Актуальним вважають оцінювання дослідницької діяльності з урахуванням принципів відкритої науки і відкритого доступу до результатів наукових досліджень 75,5% респондентів та фінансових показників дослідницької діяльності на основі обсягів залучених коштів зовнішнього фінансування дослідницької діяльності – 63,2%.

Участь вчених Інституту вищої освіти НАПН України в II Міжнародній конференції «Відкрита наука та інновації в Україні 2023»

Джерело¹⁶⁹

Зазначене дослідження дає підстави для висновку, що кількісні показники: не можуть бути основними, а повинні доповнювати якісну оцінку та відображати цілі дослідження організації, наукових груп чи вчених; не враховують галузевих відмінностей і не можуть бути однаково використані для всіх наукових напрямів. На здійсненні якісної оцінки дослідницької діяльності наголошується в Горизонт Європа (Horizon Europe)¹⁷⁰, згідно з якою оцінка має здійснюватися передусім з урахуванням досконалості, а не за наявності найвищого показника імпаکت-фактору журналу та h-індексу.

Ще одним з дискусійних питань, яке розгорнуто представлено в науковому просторі, є особливості проведення оцінки досліджень у сфері соціогуманітарних наук. З одного боку, вони мають важливе національне значення, з іншого – від результатів таких досліджень вимагають міжнародного контексту, де головним критерієм є наукометричні показники у високорейтингових журналах, що внесені до Scopus та Web of Science. Орієнтир та підтримка концепції «збалансованої багатомовності» в науковій комунікації на основі імплементації Гельсінської ініціативи надасть змогу врегулювати відповідні суперечності¹⁷¹.

Особливо вагомим в оцінюванні дослідницької діяльності ЗВО є високопрофесійне об'єктивне оцінювання експертами, результат якого впливає на прийняття інституційних рішень про фінансування, функціонування відповідних

¹⁶⁹ URL: <http://surl.li/mzxno>

¹⁷⁰ EC. Horizon Europe. <https://bit.ly/2YWzWyp>

¹⁷¹ Helsinki Initiative on Multilingualism in Scholarly Communication, Federation of Finnish Learned Societies, Committee for Public Information, Finnish Association for Scholarly Publishing, Universities Norway & European Network for Research Evaluation in the Social Sciences and the Humanities, Apr. 2, 2019. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.7887059>

структурних підрозділів ЗВО, кадрове забезпечення та кар'єрне зростання вчених тощо, а також на обґрунтування висновків щодо успішного розвитку університету і виконання ним своєї місії, та стратегічного планування соціально-економічного розвитку суспільства на національному рівні загалом. В Україні до оцінювання дослідницької діяльності залучені: МОН України – на етапі подання звітності та атестації ЗВО у частині провадження ними наукової та науково-технічної діяльності; Національна рада України з питань розвитку науки і технологій, передусім Науковий Комітет – при оцінюванні звітів про стан використання коштів на наукову та науково-технічну діяльність; Національний фонд досліджень України – під час відбору та фінансування на конкурсних засадах наукових проектів; Мінфін України – на етапі погодження коштів для формування державного бюджету на наступний рік; Рахункова палата України та інші організації – при визначенні ефективності використання державних коштів для наукових досліджень. Утім критерії та показники такого оцінювання ЗВО, зокрема наукових досліджень різні, що може призводити до необ'єктивних висновків, які істотно впливають на прийняття рішень на інституційному та національному рівнях стосовно дослідницької діяльності колективів ЗВО, наукових установ тощо.

Отже, оцінювання наукової діяльності університету становить фундаментальне підґрунтя для розроблення й ухвалення ефективної та дієвої стратегії його розвитку і підтверджує важливість ЗВО як невід'ємного складника стратегічних планів соціально-економічного розвитку держави у сфері вищої освіти та науки, займає ключове місце в університетському рейтингуванні, що засвідчує досконалість і результативність наукової і науково-технічної діяльності, а загалом – конкурентоспроможну якість вищої освіти в Україні.

Відтак, першочерговою необхідністю в Україні в умовах відкритої науки є реформування оцінювання дослідницької наукової діяльності ЗВО (державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності), розроблення та впровадження за результатами громадського обговорення методики оцінювання ефективності такої діяльності на основі ціннісних принципів (принципів Відкритої науки FAIR (Findable (відшукуваності), Accessible (доступності), Interoperable (сумісності) and Reusable (повторного використання); етичності та доброчесності; ідентичності; досконалості; цілісності; різноманітності; відповідальності; відкритості); ключових підходів та інструментарію з урахуванням міжнародних ініціатив, зокрема CoARA та ін. щодо збалансованого об'єктивного оцінювання усіх видів дослідницької діяльності та її результатів; проведення насамперед якісної оцінки з огляду на досконалість з використанням кількісних показників; урахування різноманітності внеску вченого у дослідження та в кар'єрі; урахування галузевих відмінностей, зокрема соціогуманітарної сфери.

Визначення таких показників дасть змогу уніфікувати вимоги не тільки для виконавців наукових досліджень, а й для тих організацій, які здійснюють оцінювання дослідницької діяльності ЗВО, а також залучати до оцінювання фахівців за профілем, з числа провідних вчених.

Особливо перспективним¹⁷² для України є приєднання ЗВО до CoARA¹⁷³, діяльність якої має сприяти реформуванню оцінювання дослідницької діяльності для максимізації якості та впливу досліджень шляхом розроблення нових критеріїв оцінювання, методів та інструментів, а також для спільного, критичного осмислення, обміну передовим досвідом і взаємного навчання, поважаючи автономію організацій.

Запровадження сучасної практики оцінювання дослідницької діяльності ЗВО слугуватиме запорукою формування системи визнання, яка ґрунтується на цінностях та перевагах якості досліджень з метою приваблення найбільш талановитих й інноваційних дослідників та підтримки досконалості у всіх процесах.

Дослідженнями, виконаними в НАПН України, виявлена важлива особливість відкритої науки, яка впливає на розвиток і оцінювання дослідницького потенціалу університетів. З'ясовано, що обсяг і складність знань становлять два базові виміри відкритої науки. Складність знань зумовлює фундаментальну проблему фактичної закритості формально відкритої науки для дослідницьки неспроможних університетів. Водночас, підвищення дослідницької спроможності університетів як природних осередків відкритої науки здійснюється шляхом синергійного інституційного розвитку як складних освітніх програм, так і їх дослідницько-інноваційної основи, реалізації науково-педагогічного потенціалу викладачів, укрупнення закладів. При цьому серед провідних тенденцій та ефективних механізмів оцінювання і орієнтації інтеграції освітньої і дослідницької діяльності університетів в умовах відкритої науки та в контексті повоєнного відновлення країни як сильної європейської держави є рейтингування закладів, їх класифікаційна таксономія, селективне асоціювання.

4.5. Рекомендації

Для впровадження першочергових заходів з розвитку відкритої науки в українських університетах вченими НАПН України запропоновано:

На національному рівні:

1. Внести зміни до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», доповнивши Статтю 1. «Основні терміни та їх визначення» визначенням терміна «відкрита наука».

2. Внести зміни до «Порядку проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності» до показників, які використовуються в атестаційному оцінюванні при проведенні державної атестації ЗВО в частині провадження ними наукової

¹⁷² Регейло І., Базелюк Н. Реформування оцінювання дослідницької діяльності в умовах відкритої науки: перспективи для України / Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2022: виклики і перспективи в умовах турбулентності світу: м-ли VI Міжнародної наукової конференції (Київ, 4 листопада 2022 р.). <https://doi.org/10.32405/978-617-692-729-7-2022-296>

¹⁷³ CoARA. URL: <https://coara.eu/>

(науково-технічної) діяльності, зокрема додати показники з упровадження відкритої науки.

3. При формуванні та реалізації політики відкритої науки дотримуватись рекомендацій UNESCO з відкритої науки щодо:

- сприяння загальному розумінню актуальності відкритої науки, пов'язаних з нею переваг і проблем та популяризації різних шляхів її впровадження;
- формування сприятливого політичного середовища для відкритої науки;
- інвестицій в інфраструктуру та служби підтримки відкритої науки;
- інвестицій в людський капітал, підготовку, освіту, цифрову грамотність та нарощування потенціалу в інтересах відкритої науки;
- формування культури відкритої науки та узгодження мотивації до її впровадження;
- сприяння застосуванню інноваційних методів відкритої науки на різних етапах дослідницького процесу;
- сприяння міжнародному та багатосторонньому співробітництву в контексті відкритої науки з метою скорочення розривів у цифровому та технологічному середовищі, а також у знаннях.

4. Створити умови для розвитку дослідницьких е-інфраструктур:

- розробити національні процедури та показники забезпечення якості дослідницької діяльності на основі принципів і підходів відкритої науки;
- створити цифрову платформу «Ukrainian Open Science» для національної системи забезпечення якості дослідницької діяльності на основі принципів і підходів відкритої науки;
- розробити Національну наукометричну базу UkrScience;
- визначити показники для оцінювання стану дослідницької інфраструктури ЗВО та їх участі у міжнародних і національних наукових проєктах;
- удосконалити систему державного фінансування ЗВО та наукових установ відповідно до якості їх дослідницької діяльності через упровадження критеріїв та показників з урахуванням і на основі принципів і підходів відкритої науки;
- забезпечити підтримку та мотивацію розвитку національних дослідницьких інфраструктур, які забезпечують відкритий доступ і їх інтеграцію в європейську та глобальні екосистеми дослідницьких е-інфраструктур.

5. Сприяти підтримці розвитку громадянської науки.

На інституційному рівні:

- сформулювати та впровадити політики університетів з розвитку відкритої науки;
- розробити дорожню карту розвитку інституційних інфраструктур, передбачивши можливість їх інтеграції до відповідних національних, європейських та глобальних дослідницьких інфраструктур;
- забезпечити дослідникам, які працюють в університетах, доступ як до університетських, так і до зовнішніх дослідницьких інфраструктур (наприклад, до тих, що належать приватному сектору, науковим установам), включаючи і віддалений доступ;

– підтримувати та посилювати взаємодію наукових кіл та неакадемічного сектору для посилення ролі університетів як ключових суб'єктів інноваційних екосистем;

– забезпечити навчання дослідників щодо використання можливостей відкритої науки та інструментів реалізації ідеї відкритості досліджень.

Крім того, для розв'язання проблеми фактичної закритості формально відкритої науки для дослідницьки неспроможних університетів, зумовленої наявністю складних знань у просторі відкритої науки, необхідно оптимізувати мережу ЗВО шляхом їх укрупнення з метою підвищення дослідницького потенціалу, посилення інтеграції освітньо-дослідницької діяльності.

Для підвищення дослідницької спроможності університетів як природних осередків відкритої науки, у яких знання і продукуються, і поширюються, потрібно, по-перше, пріоритетно розвивати детермінуючий загальнонаціональний освітньо-дослідницький контекст та, по-друге, здійснювати інституційний розвиток як складних освітніх програм (магістерських, докторських, постдокторських / доктора наук), так і їх дослідницько-інноваційної основи, створювати умови для реалізації науково-педагогічного потенціалу викладачів. Щодо підтримки сприятливого загальнонаціонального контексту, то необхідно забезпечити достатнє фінансування сфер освіти, вищої освіти та досліджень і розробок як частки ВВП. Для підвищення ефективності науково-педагогічної діяльності важливо підтримувати конкурентоспроможність заробітної плати науково-педагогічного персоналу, мінімізувати і предметно фокусувати навчальне навантаження, впроваджувати систему безстрокових трудових відносин, створювати сучасну навчальну, дослідницьку, інформаційну інфраструктуру.

Для оцінювання, орієнтації та мотивації інтеграції складної університетської освітньої й дослідницької діяльності необхідно створити законодавчу основу та сформулювати культуру рейтингування, класифікації і елітного асоціювання університетів в Україні. За зразок варто використати методологію Shanghai Ranking¹⁷⁴, Carnegie Classification¹⁷⁵, а також Association of American Universities¹⁷⁶.

¹⁷⁴ Shanghai Ranking (2023). URL: <https://www.shanghairanking.com/>

¹⁷⁵ Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. (2022, February 18). 2021 Update — Facts & Figures. Descriptive Highlights Indiana University Center for Postsecondary Research. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2021-FactsFigures.pdf>

¹⁷⁶ Association of American Universities. (2022). <https://www.aau.edu/>

РОЗДІЛ 5. РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗВО

5.1. Актуальність і критерії соціальної відповідальності університетів

Важливу роль в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України має відігравати усвідомлення університетами їх соціальної відповідальності, яка проявляється у взаємодії із суспільством¹⁷⁷. У контексті знаннєвого суспільства, спираючись на концепцію трикутника знань, *соціальна відповідальність університетів* визначається як свідоме та ефективне вироблення і реалізація ЗВО внутрішніх та зовнішніх політик щодо¹⁷⁸:

- продукування, збереження і поширення знань;
- доведення до суспільства їх значущості;
- опрацювання можливих підходів до їх впровадження у різних сферах економіки та суспільного життя задля особистісного розвитку та спільного блага.

Трансформаційні процеси, пов'язані із глобалізацією, конкуренцією на ринку освітніх послуг, масовізацією вищої освіти, демократизацією суспільства загалом значно змінили «портрет» сучасного ЗВО, перетворивши його із «вежі зі слонової кістки»¹⁷⁹ (елітарного храму, закритого для широкого загалу) на «відкритий заклад, небайдужий до проблем суспільства, готовий до служіння і співпраці із громадою»¹⁸⁰.

Згідно із Римським комюніке¹⁸¹ подальше посилення соціального виміру Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) передбачає не тільки відповідальність університетів та органів державної влади країн за усунення системних бар'єрів та полегшення доступу до вищої освіти, але і взаємодію університетів і громад як:

- двосторонню, взаємовигідну і суспільно корисну співпрацю;

- партнерство, здатне одночасно відповісти на потреби суспільства та покращити викладацьку і дослідницьку діяльність, інші напрями університетської діяльності, а також сприяти розмаїттю, рівноправ'ю та інклюзії.

Соціальна відповідальність університетів полягає у тому, щоби вони пропонували й доносили знання як найбільшу цінність, актив, ресурс розвитку сучасного суспільства не лише до студентства, але й до широкого загалу – місцевої громади, спільнот, що її утворюють, груп інтересів, громадянського

Джерело¹⁸²

¹⁷⁷ Orzhel, O. University Social Mission in the Wartime under Knowledge Society. International Scientific Journal of Universities and Leadership, Volume 13, 2022, P. 26-36. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-26-36>

¹⁷⁸ Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів : препринт (аналітичні матеріали). І. Власова, С. Калашнікова, О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона ; за заг. ред. С. Калашнікової та О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. <http://surl.li/mguuv>

¹⁷⁹ Meyer M., Sporn B. Leaving the Ivory Tower: Universities Third Mission and the Search for Legitimacy. June 2018. <https://doi.org/10.3217/zfhe-13-02/03>

¹⁸⁰ Pearce J., Pearson M. The ivory tower and beyond: Bradford university at the heart of its communities. URL: <http://surl.li/nabmh>

¹⁸¹ Rome Ministerial Communiqué. Annex II. 2020. P.6. URL: <http://surl.li/jflbo>

¹⁸² Соціальна відповідальність у туристичному бізнесі. URL: <http://surl.li/mzxnr>

суспільства, наукових та експертно-фахових об'єднань, глобальних мереж тощо. Донесення знань одночасно передбачає, що університетські колективи мають запропонувати підходи до застосування знань і їх перетворення на спільне благо: стабільне економічне зростання, гармонійний розвиток особистості, суспільну злагоду і безпеку тощо.

Реалізація соціальної відповідальності університетами в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України здійснюється через розширення університетської місії, спрямування її на служіння суспільству, активізацію взаємодії університетів з громадою^{183,184}. Безпосередній зв'язок соціальної відповідальності університетів та якості вищої освіти виявляється у тому, що якісна вища освіта:

- є чинником поліпшення людського життя;
- забезпечує підготовку соціально відповідальних громадян, здатних приймати відповідальні рішення з точки зору економічної життєздатності та справедливого суспільства для сучасних і майбутніх поколінь¹⁸⁵.

Соціальна відповідальність університетів проявляється також як зобов'язання дбати про довкілля, енергозбереження, зменшення викидів вуглекислого газу, ощадливе використання природних ресурсів, що набуває особливої актуальності в умовах нанесення значної шкоди екології України.

При реалізації та для оцінювання соціальної відповідальності університетів слід використати певні критерії та показники¹⁸⁶.

1. Навчання, викладання, дослідження та залучення громадськості:

- забезпечення студентоцентрованого навчання;
- підтримка міжнародної співпраці та мобільності студентів і викладачів;
- використання в освітньому процесі соціально відповідальних, етичних досліджень;
- формування у студентів активної громадянської позиції¹⁸⁷;
- відкритий доступ до результатів досліджень;
- сприяння діалогу між дослідницьким співтовариством, громадськістю та політиками.

2. Управління:

¹⁸³ Orzhel O., Tryma K. On the growing social role of universities under knowledge society. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2020vol2.5093>

¹⁸⁴ Orzhel O., Trofumenko M., Porkuian O., Drach I., Halhash R., Stoyka A. (2023). Displaced universities in Ukraine: Challenges and optimal development models. European Journal of Education. Vol. 58. Issue 4. P.629-646. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ejed.12581>

¹⁸⁵ TRYMA, K. & CHERVONA, L. (2022). Social responsibility of university: The student aspect. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED, Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7, 2022, P. 641-656. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbed>

¹⁸⁶ Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrena-Martínez. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management. Corporate Governance and Strategic Decision Making / ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.69931>

¹⁸⁷ Оржель О. Інновації у вищій освіті: навчання через служіння. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2022. № 1. С. 76-81. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2022.1.8>

– дотримання принципів соціальної відповідальності в інституційній політиці, стратегії, процедурах і процесах¹⁸⁸;

– формування культури соціальної відповідальності з високими етичними та професійними стандартами і чіткими протоколами для уникнення конфлікту інтересів;

– забезпечення розгляду результатів діяльності закладу з реалізації соціальної відповідальності у щорічному звітуванні;

– здійснення етичних та соціально відповідальних інвестицій та закупівель з вичерпним публічним звітуванням про критерії та рішення;

– діалог та партнерство з місцевою громадою;

– визнання соціальної відповідальності працівників і студентів через внутрішню схему винагороди;

– оприлюднення результатів внутрішніх і зовнішніх перевірок, скарг, академічних апеляцій.

3. Екологічна та соціальна стійкість:

– зведення до мінімуму будь-якого негативного впливу діяльності ЗВО на навколишнє середовище;

– сприяння сталому розвитку;

– заохочення використання екологічно чистих технологій, а також енергоефективних, багаторазових і біологічно безпечних матеріалів;

– забезпечення поваги та дотримання міжнародно проголошених прав людини, верховенства права та національних і міжнародних вимог щодо боротьби з корупцією;

– сприяння вирішенню проблем бідності, підвищенню якості життя, просуванню миру і вирішенню конфліктів.

4. Справедлива практика:

– пропагування та підтримання плюралізму і різноманітності, забезпечення рівності незалежно від віку, культури, етнічного походження, статі чи сексуальної приналежності;

– забезпечення відкритого, прозорого, справедливого найму і просування персоналу, сприяючи його всебічному розвитку;

– спілкування, консультації та переговори із профспілками персоналу;

– сприяння здоров'ю, безпеці, фізичному, соціальному та психічному благополуччю персоналу та студентів понад мінімальні вимоги законодавства;

– забезпечення прозорих, швидких і справедливих процедур розгляду скарг і дисциплінарних порушень;

– ознайомлення працівників з можливими санкціями за доведене порушення етичних норм або пов'язаних з ними, забезпечення захисту викривачів;

– надання професійних послуг для задоволення конкретних додаткових потреб студентів і персоналу, наприклад, через інвалідність.

¹⁸⁸ Шофолова Н. М. Фінансові аспекти реалізації соціальної відповідальності університетів // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2023. №5. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-5-8927>

5.2. Стан реалізації соціальної відповідальності за результатами опитування ЗВО

У межах виконання Інститутом вищої освіти НАПН України наукового дослідження «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення країни» (2021-2023 рр.) підготовлено аналітичні матеріали^{189,190} та проведено опитування «Соціальна відповідальність у закладах вищої освіти України», в якому взяли участь 2250 представників ЗВО, серед яких:

- 58,5% студентів;
- 31,3% науково-педагогічних працівників;
- 6,8% керівників структурних підрозділів;
- 2,1% аспірантів;
- 1,9% наукових працівників;
- 0,7% керівників ЗВО.

Характеризуючи загальну ситуацію щодо політики соціальної відповідальності (далі – СВ):

- 65,6% респондентів указали, що в їхньому ЗВО наявна політика СВ;
- 9,6% повідомляють, що в їх ЗВО політика СВ тільки розробляється;
- лише 1,8% вважають, що в їхньому ЗВО відсутня політика СВ.

При цьому велика частка (22,9%) респондентів не змогли оцінити ситуацію щодо наявності політики СВ.

Подальший аналіз отриманих результатів виявив суттєві розбіжності у позиціях працівників різних категорій та здобувачів вищої освіти стосовно оцінювання ними ситуації щодо політики СВ у їх ЗВО (рис. 5.1).

¹⁸⁹ Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів : препринт (аналітичні матеріали). І. Власова, С. Калашнікова, О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона ; за заг. ред. С. Калашнікової та О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. <http://surl.li/mqquv>

¹⁹⁰ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення : препринт (аналітичні матеріали) / Є. Балджи, І. Власова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, О. Литовченко, О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона, Н. Шофолова ; за ред. С. Калашнікової та О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 145 с. <http://surl.li/mqutp>

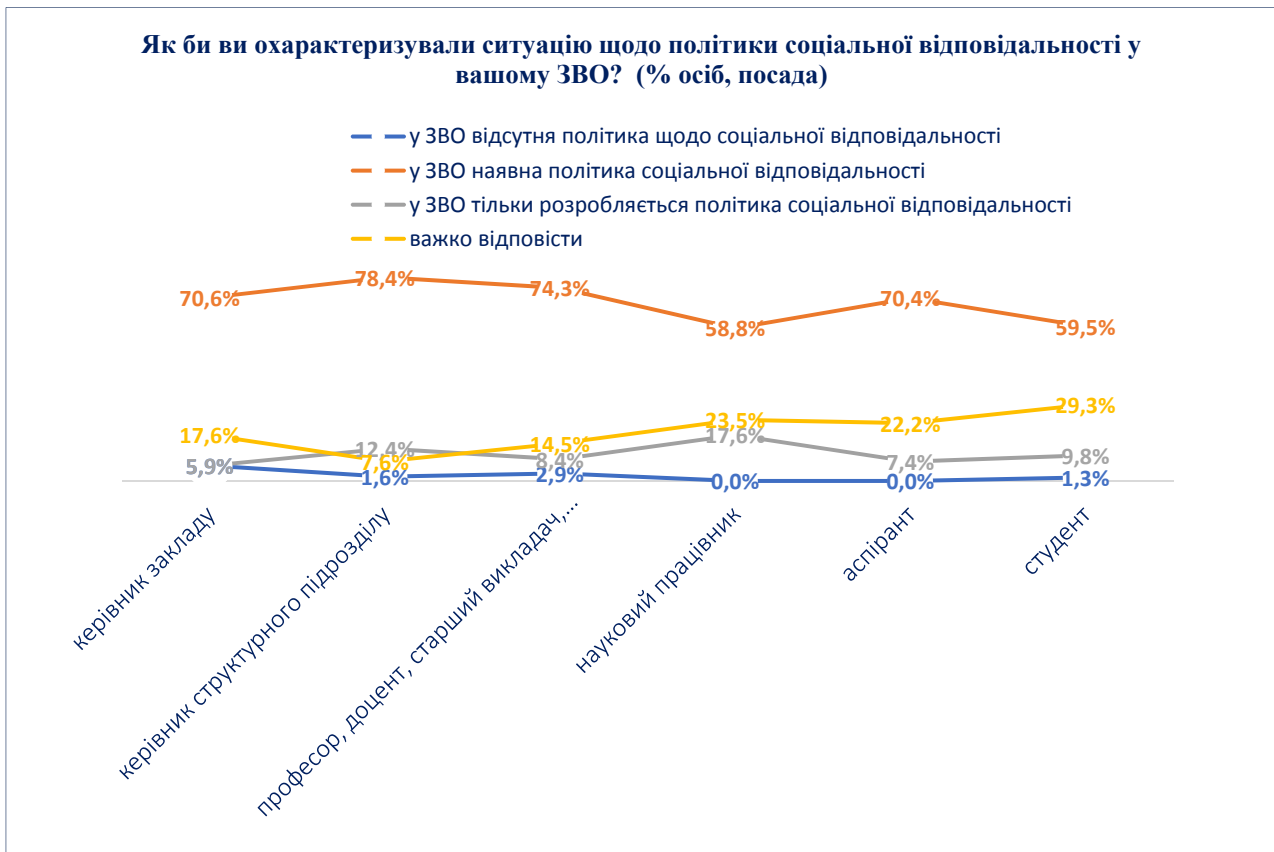

Рис. 5.1. Наявність у ЗВО політики соціальної відповідальності

Джерело: складено авторами

Найбільш поширеними аспектами СВ у середовищі українських ЗВО вважається:

- розуміння викладачами своєї відповідальності як надання якісної вищої освіти (86,1% респондентів);
- участь викладачів і студентів у волонтерській діяльності та благодійництві (82,7% респондентів);
- навчання студентів, спрямоване на розвиток у них соціальної відповідальності (82,3% респондентів);
- відповідальне здійснення дослідницької діяльності (82,0% респондентів);
- реалізація програм, проєктів СВ спрямованих на покращення взаємодії ЗВО і суспільства, громади (близько 72,0% респондентів);
- щільна співпраця із зовнішніми стейкхолдерами (61,9% респондентів).

Загальна картина прояву різних аспектів соціальної відповідальності у вітчизняних ЗВО представлена на рис. 5.2.

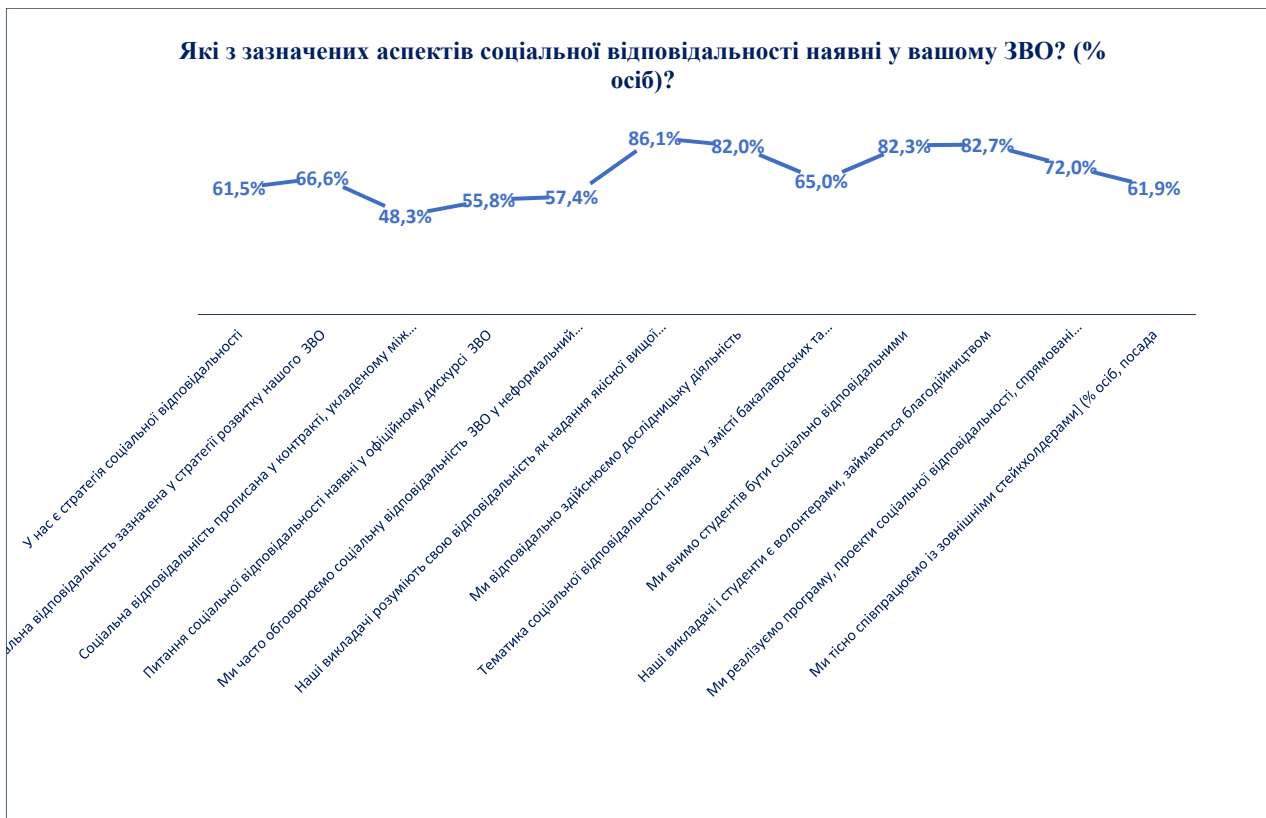

Рис. 5.2. Рівень прояву різних аспектів соціальної відповідальності у ЗВО

Джерело: складено авторами

З'ясовано, що основними суб'єктами СВ (ініціаторами проєктів, програм та політик) найчастіше є:

- науково-педагогічні працівники ЗВО (65,6% респондентів);
- студенти (64,8% респондентів);
- ректорат (56,5% респондентів).

За даними дослідження, відповіді окремих категорій респондентів відрізняються (рис. 5.3), що може бути свідченням різного рівня їх включення у процеси формування та реалізації відповідної політики у ЗВО, а відтак і різного рівня обізнаності та сприйняття ситуації, що і виявляється відмінностями в оціночних судженнях здобувачів вищої освіти та працівників ЗВО різних віку, статі та статусів.

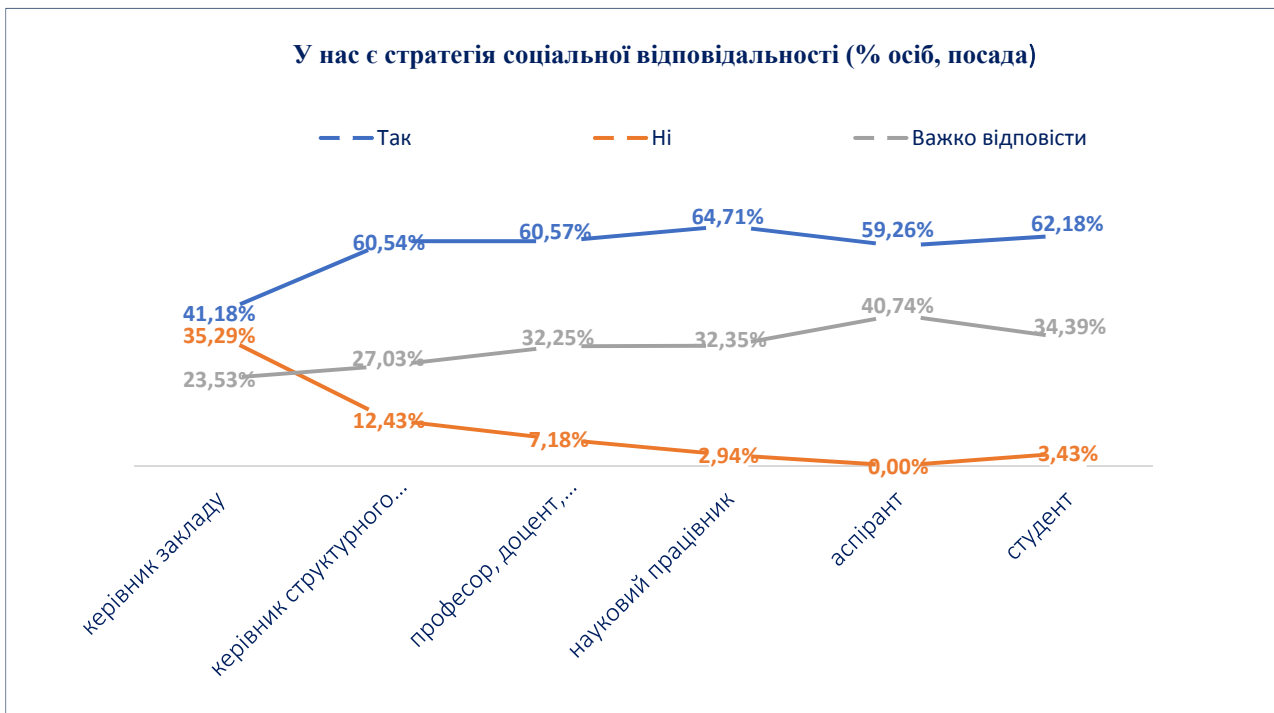

Рис. 5.3. Наявність у ЗВО стратегії соціальної відповідальності

Джерело: складено авторами

Виявлені відмінності оціночних суджень про ситуацію у сфері СВ представників різних соціальних та професійних категорій свідчать про недостатню сформованість корпоративної культури соціальної відповідальності у ЗВО України.

5.3. Досвід реалізації соціальної відповідальності у контексті підготовки до повоєнного відновлення

Розроблення та впровадження нових освітніх програм на запит держави, суспільства, бізнесу і громад

1. Відбудова України після війни має на меті *не повернення* країни до передвоєнного стану, а *глибоку модернізацію*, зокрема й промисловості. У 2023 р. у Херсонському національному технічному університеті запроваджено магістерську освітньо-професійну програму «Смартпромисловість» за спеціальністю «Прикладна механіка». Метою програми є підготовка фахівців у галузі механічної інженерії з:

- глибинним розумінням смартизації машинобудівних виробництв;
- володінням сучасними інформаційними технологіями та методами організації, еволюції і взаємодії кіберфізичних засобів виробництва в умовах відродження промислового бізнес-середовища та соціальних аспектів Херсонського регіону у постокупаційний період;

- знаннями про системні трансформації машинобудівного виробництва як новітніх організаційно-технологічних систем Industry 4.0, що охоплюють усі стадії відтворювального, виробничого та продуктового циклів, усі рівні промислової структури включно з інфраструктурною складовою, ключові

виробничі фактори та імплементацію широкого спектру технологічних досягнень четвертої промислової революції (композитні матеріали, 3D-друк, технології штучного інтелекту, «хмарні обчислення», біоінжиніринга).

2. Технічний університет «Метінвест політехніка». «Метінвест», найбільша гірничо-металургійна компанія в Україні, є ініціатором та засновником унікальної освітньої програми «Управління модернізацією металургії» для підготовки магістрів – фахівців з відбудови та модернізації металургійних виробництв. Ця міждисциплінарна програма за спеціальностями «Металургія» і «Менеджмент» є інноваційною щодо підготовки сучасних інженерів, спирається на актуальні досягнення світової науки та практики у сфері металургії, індустріального бізнесу, трансформаційного менеджменту.

3. Магістерську програму «Урбаністика та повоєнна відбудова» за спеціальністю «Менеджмент» пропонує Київська школа економіки. Освітня програма спрямована на підготовку випускників для:

- вирішення найскладніших викликів міського розвитку та повоєнної відбудови України;
- формування нових міст майбутнього, розвитку соціальних міських просторів;
- вивчення процесів міської міграції.

Внесок ЗВО у відродження та реінтеграцію деокупованих територій

1. Одним із найважливіших завдань у загальній стратегії деокупації є підготовка фахівців для відновлених державних органів, ефективного управління реінтегрованими територіями, їхньої соціальної та гуманітарної реінтеграції та соціального згуртування населення.

З цією метою у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса впроваджено магістерську освітньо-професійну програму «Управління постконфліктними територіями» (за спеціальностями «Політологія» і «Менеджмент»). Метою програми є підготовка фахівців для післявоєнного відновлення України, здатних:

- ідентифікувати ключові категорії та умови миру;
- імплементувати світовий досвід управління постконфліктними територіями та використовувати практику менеджменту таких територій;
- проводити аудит території;
- здійснювати стратегування та антикризовий менеджмент.

2. Для забезпечення професійним і вмотивованим персоналом військових адміністрацій та інших державних органів на деокупованих територіях на базі Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка впроваджено магістерські освітні програми «Постконфліктне врядування» та «Урядування на повоєнних територіях» (за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування»). У програмах закладено комплексний підхід, який охоплює сферу управління, безпекову та соціокультурну сфери, економіку. Програми орієнтовані на новітні системні знання та практичні навички, акцентовані на специфічних процесах реінтеграції деокупованих територій, у тому числі АРК

Крим та м. Севастополя, у спільний управлінський, економічний, соціокультурний, безпековий простір України.

Програми підтримки учасників бойових дій та їхніх сімей

1. Україна після перемоги стане країною, в якій особливої уваги та турботи потребуватимуть щонайменше 1,5 млн співгромадян, які здобули досвід бойових дій. Очевидно, що так само у фокусі спеціальної пріоритетної опіки держави перебуватимуть і члени сімей ветеранів та сімей загиблих воїнів, а це додатково ще кілька мільйонів людей. Багато захисників та захисниць за час жорстокої війни втратили домівки, роботу, в них змінився стан фізичного й ментального здоров'я, за певними аспектами вони стали іншими особистісно¹⁹¹.

З 1 липня 2023 р. Міністерство у справах ветеранів України розробило та започаткувало експериментальний проєкт – Інститут помічника ветерана. Головне завдання менторів – забезпечити перехід українців від військової служби до цивільного життя. Головними завданнями помічників ветеранів є: консультування, організаційна робота, представлення інтересів воїнів, що повернулись, безпосередньо психологічна допомога.

Майбутніх помічників ветерана готуватимуть у центрах ветеранського розвитку на базі закладів вищої освіти у:

- Львівській області (Національний університет «Львівська політехніка»);
- Вінницькій області (Вінницький національний технічний університет);
- Дніпропетровській області (Університет митної справи та фінансів);
- Миколаївській області (Чорноморський національний університет імені П. Могили).

2. У Національному університеті «Острозька академія» розроблена та впроваджена сертифікатна програма «Соціальне менеджерство в середовищі ветеранів». Програма розроблена в партнерстві із Комунальним закладом «Ветеранський простір» Рівненської обласної ради. Головна мета програми – підготувати соціальних менеджерів, які підтримуватимуть ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, категорії населення, які постраждали внаслідок російської агресії та загалом потребують соціальної і психологічної підтримки.

Об'єднання університетів, представників академічної спільноти для повоєнної відбудови України та розбудови громад

1. Заради відбудови України та розбудови громад 2-3 серпня 2023 р. на зустрічі представників ЗВО створено Альянс університетів – неформальне об'єднання приватних і державних університетів. Його створення зініціювали шість університетів України:

- Київська школа економіки;
- Київський національний університет імені Тараса Шевченка,;
- Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»;
- Національний університет водного господарства та природокористування;
- Сумський державний університет;
- Український католицький університет.

Серед основних пріоритетів новоствореного Альянсу:

¹⁹¹ Міністерство у справах ветеранів України. <https://mva.gov.ua/ua/pomichnik-veterana/opis-proyektu>

- навчання та розвиток спроможності українських громад заради стійкості та відбудови;
- психологічне відновлення військових і цивільних;
- адаптація внутрішньо переміщених осіб та демобілізованих військовослужбовців;
- розвиток якісної вищої освіти і науки;
- внутрішні обміни студентів, викладачів та адміністраторів тощо.

Робота Альянсу орієнтуватиметься на запит громад, дослідження і потреби суспільства. У межах співпраці також заплановано студентські обміни між університетами-партнерами, внутрішня мобільність, спільна реалізація гібридних форм навчання та досліджень, проведення літніх шкіл, впровадження нових сертифікатних програм та мікрокваліфікацій.

2. У 2022 р. в Україні засновано Коаліцію Ro3kvit, до якої входить більше 80 фахівців з України та з-за кордону, які об'єднали свої зусилля для розвитку знань і методик відбудови міських і сільських середовищ й інфраструктури України.

Використовуючи дослідження в інших країнах, Коаліція розробляє нові, орієнтовані на майбутнє методи урбаністичного дизайну. Серед дослідницьких проєктів Ro3kvit – стратегії післявоєнного просторового розвитку Маріуполя, Запоріжжя і Запорізької області, Бучі, Рівного.

Коаліція проводить широку освітню роботу. З жовтня 2023 р. почала працювати практико-орієнтована програма із розбудови потенціалу українських муніципалітетів «Переосмислення міст в Україні», розрахована на команди, що працюють з викликами відбудови у міських громадах з населенням від 40 до 300 тис. жителів з прифронтових регіонів та деокупованих територій (Київська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська області). Програма організована Коаліцією спільно із Стокгольмською школою бізнесу, Стокгольмським університетом за академічного партнерства із Львівським національним університетом імені Івана Франка та Харківською школою архітектури.

Серед пріоритетів на 2023-2024 навчальний рік здобувачі освіти Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти Університету менеджменту освіти НАПН України обрали напрям соціальних стартапів із захисту від дезінформації та фейків. Студентський стартап-проєкт «Інформаційний імунітет або безпека в медіа» як елемент повоєнної відбудови України спрямовано на підготовку медіаінформаційно грамотної людини, активного користувача медіа, який формує громадську думку та колективне ставлення до соціально значущих подій і явищ шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти.

Міжнародні проєкти

Розуміючи важливість усвідомлення університетами їх соціальної відповідальності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України, Інститут вищої освіти НАПН України з 2023 р. виконує Проєкт ЄС Еразмус+

«Посилення співпраці між університетами і громадами» (Universities-Communities: strengthening cooperation, UNICOM)¹⁹².

Навчальні візити в рамках проекту ЄС Еразмус+ «Посилення співпраці між університетами і громадами», 2023 р.

Джерело: складено авторами¹⁹³

Мета Проекту полягає у підвищенні соціальної ролі університетів шляхом посилення взаємодії між університетами та громадами, що має призвести до розроблення національної політики з підтримки третьої місії університетів із забезпечення соціальної згуртованості, адаптивності, стійкості та процвітання в Україні. Реалізація проекту передбачає:

- розроблення та обговорення національної політики щодо посилення третьої місії університетів і співпраці між ними (аналітичні дослідження, дорожня карта, національні рекомендації);
- розроблення стратегій взаємодії університетів та громад на основі їхніх потреб, спрямованих на підвищення громадянської активності та залучення громадян на основі принципів рівності, солідарності, недискримінації та інклюзії;
- пілотування стратегій у ЗВО та залучених громадах;
- створення центрів співпраці українських університетів з громадами тощо.

Починаючи з 2021 р., 21 здобувач вищої освіти та викладачі Університету менеджменту освіти НАПН України стали учасниками програми академічної

¹⁹² Інститут вищої освіти. Інтернаціоналізація. URL: <https://ihed.org.ua/internationalization/>

¹⁹³ URL: <http://surl.li/mzxnv>

мобільності Еразмус+ Student Mobility for Studies відповідно до Угоди з Гуманітарно-природничим університетом імені Яна Длугоша в м. Ченстохові (Польща) та Угоди з Університетом Вітовта Великого (Литва). Від Національного офісу Еразмус+ в Україні університет отримав доступ до бази закладів вищої освіти країн-членів ЄС, які належать до «Хартії Еразмус для вищої освіти», та акредитовані Європейською Комісією і подають заявку на фінансування проєктів в межах Програми Еразмус+.

В результаті проходження міжнародного стажування та міжнародного підвищення кваліфікації (Іспанія, Латвія, Польща, Словаччина, Чехія, Фінляндія, Бельгія, Болгарія, Ізраїль, Німеччина, Франція, Угорщина, Молдова) вчені та науково-педагогічні працівники набувають компетентності та досвід з підготовки проєктів і проєктного менеджменту. 2021-2023 рр. стажування пройшли 100% працівників, отримавши відповідні сертифікати.

5.4. Рекомендації

На основі узагальнення теоретичних засад, кращого зарубіжного досвіду реалізації соціальної відповідальності університетів, а також результатів опитування представників академічної спільноти ЗВО України вченими Інституту вищої освіти НАПН України рекомендовано:

1. *На національному рівні:*

- доповнення Статті 1 «Основні терміни та їх визначення» Закону України «Про вищу освіту» визначенням поняття соціальна відповідальність;
- розроблення показників оцінювання соціальної відповідальності закладів вищої освіти при акредитації освітніх програм;

2. *На інституційному рівні:*

- розроблення та впровадження у ЗВО програм / дорожніх карт участі у процесах відновлення, визначення потенційного внеску у процес відновлення, окреслення можливих завдань і заходів, до яких готові долучитись персонал і студентство;

– перегляд та оновлення змісту освітніх програм, соціогуманітарних дисциплін з метою формування національної ідентичності, акцентування уваги на питаннях інклюзії, згуртування, суспільних цінностей, розвитку емпатії, комунікації, розв'язання конфліктів та європейської інтеграції;

– упровадження короткотермінових програм і курсів з особистісного та професійного розвитку, перекваліфікації, психологічного здоров'я, задоволення попиту осіб з особливими освітніми потребами;

– дослідження проблем соціальної інклюзії, згуртування, взаємодії, емпатії, комунікації тощо в умовах розмаїття, травм та криз повоєнного українського суспільства;

– реалізація проєктів з розвитку громадянської компетентності, соціальної взаємодії;

– проведення комунікаційних кампаній з розвитку безпекової, екологічної культури, культури інноваційності, громадянської науки.

РОЗДІЛ 6. ОПТИМІЗАЦІЯ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

6.1. Мережа ЗВО та актуальність її оптимізації

Мережа державних закладів вищої освіти України станом на березень 2022 р. (без закладів Міністерства оборони України) включала 176 ЗВО типу університет (147, або 84%), академія (27, або 15%) та інститут (2, або 1%). У них здобували вищу освіту бакалаврського та магістерського рівнів близько 840 тис. студентів, що становило 82% усіх здобувачів вищої освіти в Україні (1,0 млн у 2022 р., 1,1 млн у 2021 р. і 1,3 млн у 2020 р.) (Держстат України, ЄДЕБО). Тож мережа державних ЗВО є визначальною для забезпечення конкурентоспроможності усієї сфери вищої освіти України¹⁹⁴.

Серед державних ЗВО домінують малі заклади із кількістю здобувачів вищої освіти бакалаврського і магістерського рівнів менше 4 тис. Таких закладів 93 або 53%. Водночас кількість закладів із студентським контингентом понад 10 тис. становить 15, або 8,5%. Останні розміщені переважно у трьох крупних університетських центрах – Києві (7 закладів), Львові (2 заклади) і Харкові (2 заклади) та по одному в Ужгороді, Чернівцях, Івано-Франківську і Запоріжжі. Відсутні такі заклади у Дніпрі та Одесі.

У 5 регіонах України (Дніпропетровській, Львівській, Одеській, Харківській областях і м. Києві) функціонує переважна більшість - 100 або (57%) державних ЗВО, в інших – від 2 до 8 закладів, найменше (по 2 заклади) у Волинській, Кіровоградській і Чернівецькій областях.

3-поміж великих університетських центрів Дніпропетровська і Одеська області за великої загальної чисельності студентів мають переважно дрібні заклади (відповідно у середньому 3,6 і 3,7 тис. в одному). Малі заклади здебільшого знаходилися також у Донецькій, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Херсонській і Чернігівській областях.

У регіональних (обласних) центрах розміщено 142 (81%) державних ЗВО із середнім студентським контингентом 5,2 тис. (м. Києва, Вінницької, Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Миколаївської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Чернівецької областей). У 6 областях в інших регіональних університетських містах функціонує по кілька державних ЗВО (усього 17), їх середній студентський контингент становить 2,8 тис. (майже удвічі менший, ніж у зазначених вище регіональних (обласних) центрах).

В Україні функціонує велика кількість багатогалузевих державних ЗВО, які, знаходячись в одному місті, масово дублюють підготовку. Особливо це стосується популярних у громадян, але не актуальних для суспільства і економіки спеціальностей. Така ситуація позначається на якості вищої освіти, зокрема тій, що надається багатопрофільним малим ЗВО. Це зумовлюється

¹⁹⁴ Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності / В. Кремень, В. Луговий, П. Саух, Ж. Таланова // Вісник НАПН України, Том 4 № 1 (2022). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>

наявністю малих багатогалузевих кафедр зі слабкими або взагалі відсутніми науковими школами, малокомплектних студентських груп.

Повномасштабна війна рф проти України погіршила стан мережі ЗВО через їх масові руйнування та переміщення (див. Розділ 1).

Ситуація у вітчизняній вищій освіті актуалізує цілу низку питань, пов'язаних з оптимізацією мережі закладів вищої освіти України¹⁹⁵: завелика / розпорошена мережа ЗВО; застаріла освітня інфраструктура; замала кількість студентів в університеті; невеликі обсяги фінансування в абсолютних величинах; недостатня конкурентоспроможність вітчизняних ЗВО та їх низькі позиції у міжнародних рейтингах.

Все це спонукає основних суб'єктів сфери вищої освіти шукати шляхи розв'язання мережевої проблеми. У цьому пошуку самі університети обирають шлях у межах вдосконалення викладацької та дослідницької діяльності; лобіювання задля збільшення фінансування; ребрендингу ЗВО та його рекламування, щоб привабити абітурієнтів; змагання за міжнародні проєкти та гранти тощо.

У свою чергу, політики, експерти, інші стейкхолдери надають перевагу підходам і заходам, пов'язаним з оптимізацією мережі ЗВО. Оптимізація мережі (та як найважливіший здобуток цього процесу – утворення потужних регіональних ЗВО в Україні через їх злиття) розглядається політиками та експертами як інструмент удосконалення якості вищої освіти; підвищення конкурентоспроможності ЗВО та ефективності використання фінансових ресурсів, їх спрямування на розвиток ЗВО; розбудови університетської інфраструктури тощо.

Прикладом успішної оптимізації мережі ЗВО в регіоні може слугувати Сумський державний університет, який входить до топової групи вітчизняних закладів у провідних університетських рейтингах і є одним із прогресуючих лідерів вищої освіти України. Своєрідний «феномен СумДУ» не в останню чергу пояснюється успішними процесами його об'єднання з Українською академією банківської справи, Сумським державним науково-дослідним інститутом мінеральних добрив та пігментів, Конотопським інститутом, що приєднався до класичного фахового коледжу університету.

¹⁹⁵ Оптимізація мережі закладів вищої освіти: теоретичні особливості та практичні рекомендації / С. Калашнікова, О. Оржель // Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». № 2 (13). 2022. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-89-129>

6.2. Європейський досвід оптимізації університетської мережі

У Європейському просторі вищої освіти (European Higher Education Area, ЕНЕА, далі – ЄПВО), до складу якого входить і вища освіта України, накопичено та узагальнено багатий досвід реструктуризації, реорганізації сфери вищої освіти в напрямі оптимізації задля підвищення ефективності, вдосконалення якості та розширення освітніх послуг, підвищення конкурентоспроможності самих університетів, розвитку вищої освіти та суспільства в цілому (EUA University Merger Tool¹⁹⁶).

Для опису європейського досвіду оптимізації мережі ЗВО використовується широкий спектр термінів, які характеризують різні форми оптимізації, а саме: злиття / об'єднання (mergers); концентрація (concentration); консолідація (consolidation); (злиття, об'єднання, укрупнення) amalgamations; кластеризація (clustering); реструктуризація (restructuring); співробітництва (collaborations); альянси (alliances); партнерства (partnerships); консорціуми (consortia); мережі (networks). Вибір тієї чи іншої форми визначається цілями та змістом самого процесу, який планується здійснити. Зі свого боку обрана форма зумовлює рамки процесу – зміст політики, дії, інструментарій і механізми, що будуть застосовані.

З метою аналізу практик оптимізації мережі ЗВО використовують певні критерії для їх категоризації. Зокрема, виділяють вертикальні та горизонтальні об'єднання / злиття: вертикальні об'єднання / злиття (vertical mergers) – це процеси, в яких більші за розміром ЗВО поглинають менші інституції; горизонтальні об'єднання / злиття (horizontal mergers) – об'єднуються / зливаються рівноцінні за розмірами інституції і на виході створюється новий ЗВО. Інший критерій для категоризації об'єднань / злиттів – статус і профіль закладу чи установи, що входить у процес об'єднання. Застосування цього критерію дає змогу об'єднання поділяти на однорідні (гомогенні) та неоднорідні (гетерогенні): однорідні (гомогенні) об'єднання / злиття – інституцій, які мають однаковий статус / профіль; неоднорідні (гетерогенні) об'єднання / злиття – інституцій / установ, що мають різні статуси / профілі (у випадку ЗВО). Щодо статусів інституцій, які беруть участь в об'єднаннях, виділяють: ЗВО, дослідницький інститут / центр. За різномірністю профілю закладу виділяють: класичний університет, університет прикладних наук, профільний ЗВО, коледж, бізнес-школу. Наступний принцип оптимізації мережі пов'язаний з глибиною процесів інтеграції. За цим принципом виділяють (у порядку зменшення глибини інтеграції): об'єднання / злиття (на виході залишається одна інституція / юридична особа); альянси / союзи (під брендом однієї «спільноти» функціонують окремі юридичні особи); співробітництва (ситуаційна співпраці окремих юридичних осіб). Ще одним критерієм є наявність або відсутність зв'язку між окремими випадками (об'єднання / злиття / альянси / союзи / кластери / співробітництва) та загальносистемними процесами реформування

¹⁹⁶ EUA University Merger Tool. URL: <http://www.university-mergers.eu/>

вищої освіти на рівні країни. Тут також виділяють два основні випадки: такий зв'язок є і такого зв'язку немає.

При проектуванні процесів оптимізації критично важливим є визначення цілі / цілей, які необхідно розглядати у прив'язці до причин, що зумовлюють потребу в реалізації оптимізації (табл. 6.1.).

Таблиця 6.1

Причини та цілі оптимізації мережі ЗВО

<i>Основні причини, що зумовлюють потребу оптимізації мережі ЗВО</i>	<i>Основні цілі, задля досягнення яких здійснюється оптимізація мережі ЗВО</i>
фрагментарність мережі	концентрація ресурсів
невідповідність системи вищої освіти потребам розвитку економіки та суспільства	підвищення ролі університетів у розвитку країни, суспільства та окремих регіонів
недостатня якість та ефективність діяльності ЗВО	підвищення якості вищої освіти та досліджень, підвищення ефективності діяльності ЗВО
недостатня конкурентоспроможність університетів країни на міжнародному ринку вищої освіти	підвищення міжнародної конкурентоспроможності університетів та їх дослідницького потенціалу
демографічні та економічні / фінансові обмеження	раціоналізація / кращий розподіл та ефективне використання фінансових ресурсів

Джерело: створено авторами

Факторами, що зумовлюють успіх реалізації оптимізації мережі ЗВО, є:

1. Ціннісний вимір / рівень – цінності та принципи, які повинні бути дотримані та бути визначальними при реалізації процесу оптимізації (довіра, співпраця, відкритість).

2. Системний вимір / рівень – забезпечується органами державної влади на національному рівні (візія на рівні системи; спрямовуюча державна політика та нормативна база; фінансова підтримка процесів).

3. Інституційний вимір / рівень – забезпечується інституціями, залученими до процесу оптимізації (команда, якій довіряють; інституційна місія і стратегія – чітка і надихаюча; залучення академічної спільноти; комунікаційна стратегія і тактика; взаємодія із зовнішніми стейкхолдерами).

6.3. Завдання з оптимізації мережі закладів вищої освіти України

Проблема ефективності вітчизняної мережі ЗВО та відповідно потреба її оптимізації час від часу у тому чи іншому формулюванні озвучувалася всіма без винятку командами, які приходили до профільного міністерства, починаючи з 2000 р. до цього часу. Слід зазначити, що підходи, які пропонувалися цими командами для реалізації завдання оптимізації мережі, були різними – від еволюційно-децентралізованого до адміністративно-централізованого.

Системним і прозорим кроком у напрямі реформування мережі ЗВО є схвалена Урядом на початку 2022 р. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 рр., розроблена за активної участі вчених НАПН України. У документі представлено як оцінку діючої мережі ЗВО, так і перспективи та завдання її оптимізації¹⁹⁷:

«В Україні широка за географічним розташуванням і велика за кількістю мережа закладів вищої освіти (без урахування їх відокремлених структурних підрозділів): на 1 млн населення припадає близько семи закладів вищої освіти – університетів, академій та інститутів. Розширення мережі закладів вищої освіти супроводжувалося надмірним дублюванням напрямів підготовки в них».

«Стримуючим фактором для забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти залишаються неефективність і витратність мережі закладів вищої освіти, що посилюються наявними обмеженнями фінансової автономії закладів вищої освіти».

«Проблема: недотримання послідовності у реалізації державної політики та непослідовність в управлінні системою вищої освіти, невідповідність мережі закладів вищої освіти потребам держави».

«Завдання: модернізація мережі, укрупнення закладів вищої освіти, підтримка дослідницьких університетів» (с. 25).

Тобто у лютому 2022 р. проблема оптимізації мережі закладів була зафіксована та визнана на політичному рівні, а також визначена як один із орієнтирів стратегічного розвитку системи вищої освіти України.

Подальші трагічні події в Україні відтермінували пошук рішень для вирішення цього завдання, але не зняли його з порядку денного. Військова агресія РФ, окупація та руйнування українських міст включно з руйнуванням інфраструктури університетів та їх переміщенням ще більше актуалізували та загострили проблему оптимізації мережі ЗВО. До основних чинників означеного належать такі: через окупацію багато студентів виїхали за кордон, де, можливо, і продовжать здобувати освіту; відновлення зруйнованих університетських приміщень та інфраструктури вимагатиме значних коштів і значного часу (роки, а не місяці); фінансування вищої освіти зазнає скорочень через секвестр державного бюджету. Війна позначиться і на якості вищої освіти та конкурентоспроможності вітчизняних університетів, це відповідно розохочуватиме студентів здобувати вищу освіту вдома та мотивуватиме у якості

¹⁹⁷ Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки». URL: <http://surl.li/cdten>

альтернативи обирати закордонні ЗВО. Водночас і сама сфера вищої освіти України через надмірну кількість закладів, розпорошеність ресурсів, нестачу фінансування та дефіцит студентів вимагатиме реформування задля підвищення ефективності та якості.

Оптимізацію мережі ЗВО України доцільно розглядати та відповідно позиціонувати у площині публічного та експертного дискурсу, а також як пріоритет сучасної державної політики у вищій освіті у більш широкому розумінні, не зводячи її до процесу механістичного скорочення кількості ЗВО, натомість наголошуючи на таких вимірах цього процесу, як: об'єднання та консолідація потенціалу; концентрація ресурсів; реструктуризація та вдосконалення ландшафту вищої освіти відповідно до потреб розвитку суспільства.

Множинність і масштабність завдань повоєнного відновлення України (формування знаннєвого суспільства, модернізація економіки, європеїзація публічного управління, утвердження верховенства права, оновлення суспільних відносин в напрямку інклюзії та соціального гуртування, подолання екологічної та гуманітарної кризи) вимагатимуть об'єднання зусиль і внеску багатьох суб'єктів. Оновлення країни на засадах інноваційного розвитку може бути реалізовано лише за участі «знаннєвих інституцій» (ЗВО, наукових установ, аналітичних центрів, наукових парків) та «знаннєвих працівників» (науково-педагогічних та наукових працівників, студентів, аспірантів, докторантів). Необґрунтовані та непрозорі процеси скорочення кількості ЗВО, звільнення науково-педагогічних та наукових працівників підірвуть довіру до ініціатив Уряду, гальмуватимуть процеси відновлення країни.

6.4. Рекомендації

1. При плануванні оптимізації сфери вищої освіти України посадовцям, вітчизняним та зарубіжним експертам, а також керівникам ЗВО доцільно звернутись до досвіду та практик європейських країн і розглядати різні варіанти реструктуризації, реорганізації, дефрагментації вищої освіти в Україні із урахуванням масштабних завдань в економічній, соціальній, технологічній, екологічній, гуманітарній, політичній, культурній сферах.

2. Системне завдання оптимізації мережі закладів вищої освіти в Україні має передбачати реалізацію кожного зразка об'єднання / злиття закладів як окремого проєкту з усіма складовими та етапами зі своєю унікальністю і специфікою.

3. Ураховуючи наявний стан мережі ЗВО, можна стверджувати, що в Україні доцільною є реалізація чотирьох типів об'єднань:

- вертикальних (приєднання слабких закладів до сильних) для посилення міжнародного визнання та глобальної конкурентоспроможності національних університетів-лідерів (утворення 3-4 потужних лідерських закладів);
- вертикальних і горизонтальних (об'єднання різних за потенціалом і розміром закладів) для утворення укрупнених університетів-лідерів на рівні конкретного регіону;

– вертикальних (шляхом приєднання) для посилення потенціалу окремих університетів, що мають глибоку історичну цінність);

– горизонтальних (об'єднання профільно подібних закладів з метою усунення дублювання) за участю ЗВО однієї галузі (утворення кількох укрупнених профільних закладів).

4. Оптимізація мережі ЗВО в Україні має забезпечити тяглість політики та зусиль, спрямованих на розширення університетської автономії та підвищення якості вищої освіти. При реалізації цього процесу важливо:

– забезпечити ключові ціннісні виміри – довіри, співпраці та відкритості;

– узгодити цілі на національному / регіональному та інституційному рівнях;

– збалансувати об'єктивні та суб'єктивні чинники на всіх етапах вироблення, узгодження та реалізації рішень;

– зберегти і підтримати хай і невеликі, але єдині в своїх містах ЗВО, особливо тих, які мають визнану історико-культурну цінність та виконують місію збереження пам'яті про історичний процес формування, становлення та розвитку закладу вищої освіти з часів заснування і до сьогодення;

– об'єднувати ЗВО тільки в межах одного міста.

5. Доцільним вбачається поєднання підходів «ініціатива знизу» та «ініціатива зверху» при домінуванні першого – добровільне об'єднання ЗВО при забезпеченні мотивуючої ролі та підтримки з боку держави.

6. Процеси оптимізації мережі ЗВО є складними та унікальними у кожному випадку, вони передбачають реалізацію значного спектру змін різної глибини та характеру (від технічних і організаційних до культурних і ціннісних). Академічні спільноти та керівники вітчизняних ЗВО не мають відповідного досвіду, знань і навичок, а часто й зацікавленості у їх здійсненні. А це вочевидь зумовлює потребу реалізації широкого спектру заходів для професійного розвитку лідерських команд ЗВО із питань, пов'язаних з їх об'єднанням / злиттям. Тут доцільним буде використання досвіду зарубіжних інституцій, який має бути не просто презентований, але й водночас осмислений із урахуванням локальних умов, пріоритетів, обмежень і можливостей. Останнє у свою чергу засвідчує актуальність дослідження проблеми оптимізації університетської мережі представниками різних галузей науки – педагогами, політологами, економістами, соціологами, психологами та ін.

РОЗДІЛ 7. ПОСИЛЕННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

7.1. Стратегічні та нормативно-правові документи, що визначають розвиток інтернаціоналізації

Закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту» визначили перспективи та умови розвитку інтернаціоналізації вищої освіти через гармонізацію її структури та управління, здійснення освітньої діяльності, розвитку спільних освітніх програм та академічної мобільності, забезпечення якості вищої освіти згідно з положеннями Болонського процесу та ЄПВО, а також іншими міжнародними документами.

Ключовим стратегічним документом, що визначає перспективи розвитку інтернаціоналізації вітчизняної вищої освіти, є Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки¹⁹⁸, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. Стратегічна ціль 4. Інтернаціоналізація вищої освіти України виокремлює такі операційні цілі:

- забезпечення порівнюваності та визнання українських освітніх кваліфікацій в Європі та світі;
- впровадження кращого іноземного освітнього досвіду в Україні;
- динамічне зростання кількості іноземних студентів в Україні;
- адаптація випускників закладів вищої освіти до життя та роботи в мультикультурному середовищі;
- збільшення кількості проєктів міжнародної освітньо-наукової співпраці, інтеграція наукових і науково-педагогічних працівників у світовий науковий простір.

Очікувані результати відповідно до цілей:

- забезпечення відкритості системи вищої освіти України та впровадження кращого світового досвіду;
- формування закладами вищої освіти навичок життя та роботи в мультикультурному середовищі, що приваблюють іноземних студентів якістю освіти та умовами навчання;
- проведення українськими вченими разом з іноземними колегами досліджень найвищого наукового гатунку.

Показники досягнення цілей:

- середня кількість країн Європейського простору вищої освіти, які мають більш високі показники реалізації принципів Болонського процесу (за індикаторами (Scorecard indicators) Звітів про імплементацію Болонського процесу), у 2030 р. – 15;
- кількість іноземців та осіб без громадянства серед студентів, які здобувають вищу освіту в Україні, у 2032 р. – 120 тис. осіб;

¹⁹⁸ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n12>

– питома вага штатних науково-педагогічних і наукових працівників, які мають не менше п'яти наукових публікацій у фахових наукових виданнях категорії «А», у 2032 р. – 25%.

Операційний план реалізації у 2022-2024 роках Стратегії, затверджений у 2022 р., потребує перегляду із урахуванням воєнного стану та перспектив післявоєнного відновлення країни.

Інші документи та проекти, що розроблялися паралельно із Стратегією та прийняті раніше, створюють синергію з цим ключовим документом і працюють на виконання визначених стратегічної та операційних цілей.

Концепція розвитку англійської мови в університетах (2019 р.)¹⁴⁷ розроблена МОН України:

- передбачає організацію мовних курсів та інтенсивів;
- визначає, що знання англійської мови на рівні не нижче B1 буде обов'язковою умовою вступу до ЗВО, а B2 – для випуску із ЗВО;
- пропонує зробити частиною профільних дисциплін викладання англійською мовою, запровадити обов'язкове ЗНО з іноземної мови після здобуття ступеня бакалавра.

План заходів щодо популяризації можливостей здобуття вищої освіти в Україні для іноземних студентів на період до 2025 року (2021 р.)¹⁹⁹ включає такі цільові завдання, виконання яких сприятиме привабливості ЗВО України для іноземців:

- розроблення Стратегії маркетингу послуг з вищої освіти на міжнародному освітньому ринку на період до 2025 року;
- надання якісних освітніх послуг іноземним студентам за дистанційною формою навчання за акредитованими програмами;
- забезпечити розроблення та впровадження єдиної міжвідомчої електронної платформи з метою забезпечення процедури зарахування іноземців та осіб без громадянства до ЗВО;
- прийняття рішення щодо оформлення віз для в'їзду в Україну з метою навчання, внесення інформації про перетин державного кордону, а також щодо оформлення посвідок на тимчасове проживання з відміткою про місце реєстрації;
- отримання абітурієнтами / студентами супутніх послуг в електронній формі та інше.

¹⁹⁹ Про затвердження плану заходів щодо популяризації можливостей здобуття вищої освіти в Україні для іноземних студентів до 2025 року: Розпорядження КМУ від 21 квітня 2021 р. / О.В. № 350-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2021-%D1%80#Text>

Акредитаційна експертиза освітньо-наукової програми
«Міжнародні економічні відносини»

Джерело²⁰⁰

З метою виконання зазначених завдань План передбачає удосконалення нормативно-правового поля для забезпечення відповідних процесів, зокрема розроблення та внесення в установленому порядку на розгляд:

– законопроектів «Про внесення змін до Закону України «Про зайнятість населення» щодо праці іноземців та осіб без громадянства, які здобувають вищу освіту в Україні», «Про ратифікацію Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти»;

– проекту постанови КМУ «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579 «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» (щодо організації освітнього процесу студентів у разі здобуття вищої освіти за узгодженими між закладами вищої освіти (науковими установами), у тому числі іноземними, освітніми програмами, що передбачають видачу спільного (подвійного) документа про вищу освіту);

– проекту постанови КМУ «Про затвердження положення про єдину міжвідомчу електронну платформу (єдине електронне вікно, електронний кабінет абітурієнта / студента)»;

– проекту постанови КМУ «Про внесення змін до Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію» (щодо оформлення іноземцям та особам без громадянства віз для в'їзду в Україну з метою навчання на підставі електронних запрошень для здобуття вищої освіти (стажування) в Україні та незастосування до таких іноземців і осіб без громадянства процедур погодження оформлення віз з компетентними органами України) та інше.

Окрім вищезазначеного, План передбачає:

– проведення відповідних рекламних кампаній у ЗМІ, соціальних мережах, Інтернеті, спрямованих на закордонну аудиторію;

²⁰⁰ URL: <http://surl.li/mzxob>

– проведення міжнародних заходів (виставок, семінарів, конференцій), спрямованих на пропагування системи вищої освіти України на міжнародному рівні;

– регулярне проведення за кордоном міжнародної освітньої виставки «Study in Ukraine»;

– проведення Українського форуму міжнародної освіти;

– розширення міжнародної договірної бази для забезпечення взаємовигідного партнерства у сфері освіти.

Стратегія маркетингу послуг з вищої освіти на міжнародному освітньому ринку на період до 2025 р. (проект, 2021 р.)²⁰¹, підготовлена Українським державним центром міжнародної освіти:

– визначає етапи, план та інструментарій реалізації Стратегії;

– передбачає забезпечення популяризації можливостей здобуття освіти в Україні для іноземців та осіб без громадянства, досягнення стабільної позитивної динаміки кількості іноземних здобувачів освіти всіх рівнів.

7.2. Підтримка інтернаціоналізації в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України

План відновлення України (проект, 2022 р.)²⁰², який розроблявся за участі вчених НАПН України в умовах війни, забезпечує синергію із Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 рр. та передбачає згідно з Ціллю 4. Інтернаціоналізація вищої освіти України такі кроки:

– запровадження дистанційного вступу іноземців до українських університетів на регулярній основі;

– визначення пріоритетних заходів з вивчення англійської мови;

– приведення переліку галузей знань і спеціальностей у відповідність до МСКО (етап 1: червень 2022 р. – кінець 2022 р.);

– повне завершення підготовки здобувачів вищої освіти за рівнями (ступенями), що не передбачені в керівних документах ЄПВО;

– підтримка розвитку англійськомовних освітніх програм, а також спільних (узгоджених) освітніх програм з університетами, що належать до ТОП 1000 світових рейтингів;

– запровадження дистанційного вступу іноземців до українських університетів на регулярній основі;

– збільшення можливостей вивчення іноземних мов в університетах, підвищення вимог до володіння ними (етап 2: січень 2023 р. – грудень 2025 р.);

– підтримка ЗВО у входженні до кращих світових рейтингів (етап 3: січень 2026 р. – грудень 2032 р.).

²⁰¹ Проект Стратегії маркетингу послуг з вищої освіти на міжнародному освітньому ринку.
URL: <http://surl.li/nabhd>

²⁰² Проект Плану відновлення України (Матеріали робочої групи «Освіта і наука»), 2022. URL: <http://surl.li/njrex>

Internationalization of HE may be accelerating

*Джерело*²⁰³

Постанова КМУ від 12 серпня 2015 р. № 579 «Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність» зі змінами, внесеними згідно із постановою КМУ від 13 травня 2022 р. № 599, розширює можливості мобільності для українських здобувачів освіти та працівників ЗВО відповідно до відкритих для України напрямів Програми ЄС Еразмус+, що дає змогу долати наявні бар'єри в умовах війни та сприяє інтернаціоналізації.

Постанова КМУ від 9 червня 2021 р. № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» передбачає першочергові виплати у межах виконання проєктів за програмами міжнародної технічної допомоги, що сприяє своєчасному виконанню завдань за проєктами, зокрема закупівлі обладнання для університетів в повному обсязі та згідно з правилами міжнародних донорів, дозволяє не порушувати зобов'язань перед міжнародними партнерами.

Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України (2023 р.)²⁰⁴ запропоновані МОН України для громадського обговорення у березні 2023 р. Проєкт документу підготовлено з урахуванням засад законопроекту «Про функціонування англійської мови як мови міжнаціонального спілкування в Україні», а також Рекомендацій Ради Європейського Союзу від 22 травня 2018 р. «Ключові компетентності для навчання впродовж життя», та містить рекомендації керівникам ЗВО, викладачам англійської мови за професійним спрямуванням та англійської мови за академічним спрямуванням, викладачам фахових дисциплін з англійської мови. Зазначений законопроєкт і такі рекомендації сприятимуть подоланню такого виклику щодо розвитку інтернаціоналізації вищої освіти та євроінтеграції країни, як незадовільний рівень англомовної компетентності здобувачів освіти та працівників ЗВО.

²⁰³ URL: <http://surl.li/mzxol>

²⁰⁴ Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України. URL <http://surl.li/hecpf>

7.3. Розширення можливостей для інтернаціоналізації та завдяки інтернаціоналізації^{205,206}

Програма ЄС Еразмус+ надає можливості ЗВО України розвивати інтернаціоналізацію, запроваджуючи міжнародні проекти за різноманітними напрямками, та здійснює вплив на розвиток вищої освіти в контексті євроінтеграції та Болонського процесу.²⁰⁷

За результатами конкурсів 2014-2020 рр. до реалізації проектів Еразмус+ долучилися 245 вітчизняних ЗВО (70%) з усіх регіонів України. За напрямом Міжнародна академічна мобільність 17 006 студентів і працівників вітчизняних та європейських ЗВО стали учасниками 1 889 проектів мобільності, з них 11 532 українці поїхали до Європи (5899 студентів (близько 0,1% на рік), 5633 працівники (близько 0,7% на рік) та 5 474 європейців (1555 студентів, 3919 працівників) – до України.

317 українців вибороли у світовій конкуренції гранти на навчання в Європі за спільними програмами Еразмус Мундус (Erasmus Mundus Master та PhD), з них 303 магістранти і 14 здобувачів ступеня доктора філософії, а 23 ЗВО стали асоційованими партнерами у 19 проєктах із запровадження таких програм.

115 ЗВО і 12 наукових установ реалізовували 48 проєктів з розвитку потенціалу вищої освіти, з них 4 ЗВО – у якості координаторів-грантоотримувачів, загальний обсяг грантів склав 43 млн євро.

Один український ЗВО приєднався як асоційований партнер до Альянсу європейських університетів, 6 ЗВО як партнери реалізовували 7 проєктів із Стратегічних партнерств у вищій освіті, 2 ЗВО долучилися до 2 проєктів із Стратегічних партнерств у відповідь на виклики COVID-19 щодо готовності до цифрової освіти.

Джерело²⁰⁸

²⁰⁵ Таланова Ж., Луговий В. Інтернаціоналізація як інструмент розбудови системи забезпечення якості вищої освіти. Розбудова внутрішніх систем забезпечення якості у ЗВО України (До 10-ї річниці затвердження «Програми заходів із забезпечення якості освіти в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка»): електрон. наук. зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (21-22 жовт. 2021 р.). К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 119 с. С. 86-88. <https://sites.google.com/view/osvita-zvo/матеріали-конференції/2021>

²⁰⁶ Національний Еразмус+ офіс в Україні. База проєктів. <https://erasmusplus.org.ua/baza-proyektiv/>

²⁰⁷ Національний Еразмус+ офіс в Україні. Impact Study on Capacity Building in Higher Education Projects Funded in Ukraine by the EU Erasmus+ Programme Implemented in 2015-2020. <http://surl.li/nabsb>

²⁰⁸ Підтвердження репрезентативності: процес триває. Профспілка працівників освіти і науки України. URL: <http://surl.li/mzxos>

За напрямом «Підтримка реформ у сфері освіти» реалізовано 5 проєктів Peer to Peer & Networks Support за участі МОН України та ENIC/NARIC Ukraine, виконавцем яких є громадська організація (NEO&HERE).

45 ЗВО та 2 наукові установи реалізували 121 проєкт Жан Моне із європейських студій, із них: 82 модулі, 4 центри досконалості, 12 кафедр, 10 проєктів, 5 мереж і 8 асоціацій, які координуються 57 організаціями з 21 міста України: 45 ЗВО, 2 наукові установи та 10 громадських організацій. Загальний бюджет грантів Жана Моне для України – понад 5,2 млн євро.

Пандемія COVID19 та особливо війна негативно вплинули на впровадження проєктів міжнародної співпраці передусім з академічної мобільності. виправити ситуацію вдалося завдяки безпрецедентним заходам і підтримці Європейського Союзу України, який у відповідь на російську агресію здійснив перелокацію коштів, призначених для фінансування учасників Програми ЄС Еразмус+ від рф і білорусі, до бюджету для України, відкрив українцям доступ до нових конкурсів і напрямів Програми, створив нові грантові та інші можливості для українських студентів, педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників.

За результатами конкурсів 2021-2023 рр. грантові кошти отримали 4 248 учасників мобільності, з них 3 252 – з України до ЄС; 996 – з ЄС до України. З 2022 р. відкрилися можливості для участі України в проєктах за напрямом «Віртуальні обміни», де перемогли два проєкти за участю 7 українських організацій як партнерів і трьох як асоційованих партнерів. За результатами конкурсів 2021 та 2022 рр. 123 українці та українки отримали гранти на навчання за спільними магістерськими програмами Еразмус Мундус (Erasmus Mundus Master), але у 2022/2023 та 2023/2024 н.р. 9 українських студентів не змогли розпочати навчання в європейських університетах через умови дії воєнного стану в Україні, зокрема обмеження у перетині кордону для чоловіків.

У 2022-2023 рр. три вітчизняні ЗВО стали асоційованими партнерами у 4 проєктах з впровадження спільних магістерських програм Еразмус Мундус (Erasmus Mundus Master) разом з європейськими університетами, а три ЗВО – координаторами трьох проєктів з дизайну спільних магістерських програм Еразмус Мундус (Erasmus Mundus Master).

За цей час 17 альянсів європейських університетів приєднали близько 30 українських університетів у якості асоційованих партнерів. 89 ЗВО України стали учасниками 33 проєктів з розвитку потенціалу вищої освіти як партнери, а 10 ЗВО – як координатори-грантоотримувачі.

Якщо у 2022 р. за результатами конкурсу 2021 р. відібрано для фінансування 13 проєктів за участю 51 українських ЗВО задля розбудови потенціалу у сфері вищої освіти із загальним обсягом грантів понад 9,2 млн євро, то у 2023 р. за результатами конкурсу воєнного 2022 р. відібрано для фінансування 20 проєктів за участю 58 університетів з України. Традиційно Україна бере участь у найбільшій кількості проєктів у регіоні Східного партнерства (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова, Україна) та у 2022 р. увійшла до топ-12 усіх країн-учасниць Програми ЄС Еразмус+, а у 2023 р. – у топ-8 країн-учасниць Програми.

З 2022 р. у межах 13 проєктів модернізуються освітні програми з медичної освіти, екології та інноваційного управління природними ресурсами, аквакультури та рибальства з упровадженням екологізації (Green Deal), удосконалюється управління та розвивається академічна свобода, залучаються студенти через комплексне наставництво, підтримуються професійний розвиток викладачів та зміцнення взаємодії вищої освіти та суспільства. У складі міжнародних проєктних команд – 65 партнерів з 24 країн (Австрія, Албанія, Бельгія, Вірменія, Греція, Грузія, Естонія, Іспанія, Італія, Казахстан, Латвія, Литва, Молдова, Німеччина, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Узбекистан, Хорватія, Чехія, Чорногорія, Швеція) та 72 партнери з України, з них 51 ЗВО, дві наукові установи, МОН України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, Національне агентство кваліфікацій, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, Асоціація міст України, Департамент освіти і науки Миколаївської ОДА, торгово-промислові палати, ІТ та інші бізнес-кластери, різні професійні асоціації та громадські організації. Координаторами-грантоотримувачами проєктів стали чотири ЗВО – Буковинський державний медичний університет, Національний університет «Львівська політехніка», Державний університет «Житомирська політехніка», Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Серед 51 ЗВО-партнера проєктів – шість університетів, переміщених з тимчасово окупованих територій.

З 2023 р. ще 20 проєктів за участю 58 ЗВО та низки інших організацій України, спрямовували зусилля на оновлення освітніх програм з енергоефективності, права, політичних наук, іноземних мов, упровадження освіти для миру, розвиток екологічних і цифрових компетентностей для будівельної сфери, зміцнення зв'язків вищої освіти та бізнесу, посилення управління суспільними викликами, інклюзивність, стійкість та інтернаціоналізацію, а також навчання через служіння для відбудови України. Також Європейська Комісія в межах спеціального окремого вікна фінансування для України надала грант у 5 млн євро для підтримки унікального структурного проєкту DigiUni, який слугуватиме розвитку цифрової відкритої екосистеми вищої освіти та цифрового університету України. Міжнародне партнерство проєкту DigiUni створить платформу для забезпечення якісного навчання студентів в Україні та з-за кордону, залучення іноземних студентів і просування української мови, історії та культури у світі.

Серед учасників проєктних команд – 136 партнерів з 27 країн (Австрія, Азербайджан, Бельгія, Вірменія, Греція, Грузія, Естонія, Іспанія, Італія, Ірландія, Кіпр, Латвія, Литва, Молдова, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Північна Македонія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина,

Джерело209

Словенія, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія), а також 39 асоційованих партнерів з

²⁰⁹ В'їзд до ЄС за новими правилами: що зміниться і коли. URL: <http://surl.li/mzхоу>

17 країн світу (Аргентини, Канади, Киргизстану, Лівану та інших), та 107 партнерів і 16 асоційованих партнерів з України, із них 58 ЗВО, включно із 8 переміщеними ЗВО з тимчасово окупованих територій, три наукові установи Національної академії педагогічних наук України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство цифрових трансформацій України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, Українська асоціація студентів, Національний фонд досліджень України, державні адміністрації, міські ради, ІТ та інші бізнес-кластери, професійні асоціації та громадські організації.

Грантоотримувачами-координаторами проектів стали шість ЗВО – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет «Львівська політехніка», Придніпровська державна академія будівництва і архітектури, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Український католицький університет.

Проекти Еразмус+ здійснюють істотно впливають на інтернаціоналізацію вищої освіти, сприяючи розвитку іншомовної компетентності, запровадженню спільних міжнародних освітніх програм і досліджень, публікацій, застосуванню європейських підходів до управління вищою освітою на національному та інституційному рівнях, розбудові зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Прикладом такого впливу є розроблення процедур і документів щодо акредитації, формування мережі експертів з акредитації за підтримки структурних проектів Еразмус+ QUAERE (2015-2019) і С3QA (2016-2020), де використовували провідний досвід європейських партнерів – університетів, Вищої ради з оцінювання досліджень і вищої освіти Франції, Європейської ради докторантів і молодих дослідників (Eurodoc). Загалом понад 100 ЗВО, що запроваджували проекти Еразмус+, отримали певні переваги щодо проходження акредитації, адже вимоги Програми Еразмус+ передбачають подібний до акредитації підхід до оцінювання якості результатів проектів із залученням не тільки стейкхолдерів, але й експертів з країн ЄС. Таким чином, заклади-учасники проектів Еразмус+ розвинули свій потенціал з внутрішнього забезпечення якості, а їх працівники, викладачі та студенти набули відповідних компетентностей, що дали змогу успішно подолати виклики, пов'язані з акредитаційними процесами.

Особливу роль в інтернаціоналізації та євроінтеграції під час війни відіграють проекти напряму Жан Моне, що зосереджений на викладанні, навчанні, дослідженні та дебатах з різних аспектів діяльності Європейського Союзу та інтеграції в ЄС. Упродовж 2021-2023 рр. 69 вітчизняних ЗВО отримали гранти на участь у 223 проекти Жан Моне, з них 197 модулів, 5 центрів досконалості, 19 кафедр, 2 мережі. Таким чином розширюється коло європейських інтеграторів з академічної сфери, які підтримуватимуть Україну на її шляху як кандидата на членство в ЄС.

У першому конкурсі проектів Жан Моне нового етапу Програми ЄС Еразмус+ 2021-2027 рр. 38 проектів відібрано для фінансування: 34 модулі і 4

кафедри, які виконують співробітники українських університетів в умовах війни.

Уже під час війни у 2022 р. можливість участі у 93 проєктах напряму Жан Моне (з них 81 модуль з європейських студій, 8 кафедр та 4 центри досконалості), отримали 43 ЗВО з різних міст України. Участь у рекордній кількості проєктів беруть Сумський державний університет та Національний університет «Львівська політехніка» (по 11 проєктів). Загальна сума фінансування від ЄС становить близько 2,9 млн євро.

Джерело²¹⁰

У 2023 р. відібрано 90 проєктів напряму Жан Моне (82 модулі, 5 кафедр та один центр досконалості, 88 з яких координуватимуть 45 ЗВО України, а у двох проєктах Мереж Жан Моне – 4 українські університети братимуть участь у якості зокрема партнерів). У конкурсі перемогли також і «новачки», зокрема Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України та Київська школа економіки. Загалом ЗВО-учасники проєктів Жана Моне представляють усю Україну, міста Вінниця, Дніпро, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Ірпінь, Київ, Кривий Ріг, Луцьк, Львів, Мелітополь (переміщений заклад), Миколаїв, Острог, Одеса, Переяслав-Хмельницький, Полтава, Рівне, Слов'янськ (переміщений заклад), Суми, Тернопіль, Ужгород, Харків, Чернігів, Черкаси, Чернівці.

7.4. Допомога ЄС у межах програм Еразмус+ і Горизонт Європа під час війни РФ проти України^{211,212}

Європейський Союз, його держави-члени та європейці мобілізувалися на підтримку людей, які змушені рятуватися від війни в Україні, та працюють для підтримання України гуманітарною допомогою та цивільним захистом.

Оновлена Робоча програма Еразмус+ на 2023 р. включає 100 млн євро з бюджету, запланованого до 2027 р., для підтримки проєктів, що сприяють освітній діяльності та інтеграції людей, які рятуються від війни в Україні, а також заходів, що підтримують організації, здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти в Україні. Додаткове фінансування посилить заходи, впроваджені для українців, які рятуються від війни, шляхом додаткової підтримки організацій-бенефіціарів Програми Еразмус+. Такі заходи можуть варіюватися: від курсів мовної та культурної інтеграції, інструментів вивчення мов учителями/викладачами або учнями/студентами до стипендій або загальної фінансової підтримки у всіх сферах Еразмус+. Національні Еразмус+ агентства країн-членів Програми отримали додатковий бюджет для фінансування проєктів з мобільності та проєктів співпраці у сферах освіти,

²¹⁰ 12 проєктів-переможців конкурсу 2017 р. Програми ЄС ЕРАЗМУС+: Жан Моне розпочинають діяльність в Україні. URL: <http://surl.li/mzxpff>

²¹¹ Інформація про допомогу Європейської Комісії Україні у сфері освіти. <http://surl.li/nabad>

²¹² HORIZON for Ukraine. <http://surl.li/lzedv>

професійної підготовки молоді та спорту з фокусом на підтримку України. Також заплановано проведення міжнародних заходів для інформування про наслідки російської війни проти України. З 2022 р. упроваджено спрощені процедури реалізації міжнародної академічної мобільності та використано додатковий бюджет для підтримки українських здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти. Згідно з такими процедурами для проєктів з розвитку потенціалу вищої освіти стало можливим здійснити ре-дизайн проєктів у відповідь на виклики воєнного стану та закупити додаткове обладнання для переміщених університетів.

Для українських закладів та освітян, які працюють у сферах шкільної та професійної (професійно-технічної) освіти, відкрито доступ до ресурсів платформи European School Education Platform (<https://school-education.ec.europa.eu/en>), а ті, хто працює у сфері освіти дорослих, отримали можливість долучитись до професійної мережі платформи EPALE (<https://epale.ec.europa.eu/en>). На цих платформах розміщено окремі сторінки щодо допомоги Україні.

Європейською Комісією виділено бюджет для створення в Україні Національного офісу підтримки участі українських закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої педагогічної освіти в міжнародних заходах Програми ЄС eTwinning, який запрацює з 2024 р. Окремий бюджет надано для створення в Україні підрозділу Європейського аналітичного видання у сфері освіти – Eurydice.

За кошти Програми ЄС Еразмус+ підготовлено, надруковано і передано Україні 500 тис. навчальних посібників / підручників для учнів 5-х класів, що, серед іншого, включають інформацію про можливості участі в цій Програмі (<https://education.ec.europa.eu/es/news/fresh-from-the-press-500000-new-textbooks-will-support-ukrainian-learners>).

На загальну суму 31 млн євро збільшився бюджет міжнародного компоненту Програми ЄС Еразмус+, який буде використано для більшої кількості проєктів мобільності та розвитку потенціалу вищої освіти. Також Програмою відкрито спеціальне вікно фінансування проєкту із структурних реформ у розмірі 5 млн євро для створення та розвитку цифрової відкритої екосистеми в Україні, що забезпечуватиме здобуття якісної вищої освіти студентами, які навчаються в українських ЗВО, і тими, хто знаходиться в Україні, зокрема внутрішньо переміщеними особами, і тими, хто перебуває за кордоном. Метою проєкту є забезпечення широкої української закордонної громади на основі співпраці між українськими та європейськими університетами різноманітними освітніми можливостям, зокрема шляхом створення відкритих освітніх ресурсів з української мови, історії, культури, та доступ до них усіх зацікавлених осіб з усього світу.

Загалом у межах Програми ЄС Еразмус+ для України відкрито 35 конкурсів завдяки підтримці Європейської Комісії, Представництва ЄС в Україні, Європейського виконавчого агентства з питань освіти і культури, активній роботі та взаємодії Міністерства освіти і науки України, Міністерства

молоді та спорту України, Місії України в ЄС спільно з Національним Еразмус+ офісом в Україні. Проводяться консультації з Генеральним Директором Європейської Комісії з питань освіти, молоді, спорту і культури щодо розширення можливостей для українських організацій, які працюють у сферах освіти, молоді та спорту на прикладі особливої підтримки країнам Західних Балкан, що дасть змогу розбудувати потенціал українських закладів освіти, молодіжних організацій для підготовки до зміни статусу України з партнера на члена Програми ЄС Еразмус+ на наступному етапі з 2028 р.

З метою підготовки до таких змін за підтримки Національного Еразмус+ офісу в Україні проводяться зустрічі Міністерства освіти і науки України і Міністерства молоді та спорту України з національними агентствами Еразмус+ та відповідними підрозділами міністерств країн-членів Програми ЄС Еразмус+ – Італії, Естонії, Польщі, Португалії, Чехії, Швеції. Під час зустрічей детально вивчено особливості та виклики статусу країни – асоційованого члена Програми, необхідні процеси і процедури, коло відповідальності, напрями діяльності та функції агентств і національних органів влади.

Європейська Комісія забезпечила додаткову підтримку переміщеним дослідникам, викладачам, аспірантам і студентам з України щодо участі в поточних дослідницьких, інноваційних та освітніх проектах, які фінансуються ЄС. Ці можливості оголошуються відповідними бенефіціарами в таких проектах на порталі Funding&Tender Opportunities в межах єдиного електронного простору обміну даними (Single Electronic Data Interchange Area, SEDIA).

Започатковано низку ініціатив щодо підтримки дослідників з українських ЗВО та наукових установ на рівні ЄС та на рівні окремих держав членів, представлених на сайті EURAXESS.

Зокрема це Європейський дослідницький простір для України (ERA4Ukraine: European Research Area for Ukraine) – специфічна ініціатива, що має на меті підтримку українських дослідників, забезпечення можливості доступу до всіх заходів на європейському та національному рівнях.

Європейська дослідницька рада (ERC4Ukraine: European Research Council for Ukraine, ERC) звернулася до своїх грантоотримувачів з проханням надати тимчасову роботу дослідникам-біженцям і допоміжному персоналу з України, наприклад технікам і керівникам лабораторій. ERC зв'язалася з усіма своїми 5600 поточними грантоотримувачами, постійно збирає дані про можливості їх працевлаштування й оприлюднює на вебсайті ERC та через інші канали. Грантоотримувачі ERC наймають у середньому сім членів команди, таким чином сприяючи підготовці нового покоління дослідників. Наразі понад 75 тис. постдокторантів, аспірантів та інших співробітників з різних країн працюють у

Проектно-грантова програма ЄС
«Горизонт Європа»: наука, технології

Джерело²¹³

їхніх дослідницьких групах. Загальний бюджет ERC на 2021-2027 рр. становить понад 16 млрд євро в межах Програми Горизонт Європа (Horizon Europe).

Ініціатива Science4Refugees і портал EURAXESS допомагають розпочати роботу в Європі та забезпечують відповідне стажування для науковців-біженців з України, роботу на неповний або повний робочий день, доступ до Європейського дослідницького співтовариства, а також повний спектр інформаційних і допоміжних послуг щодо роботи та життя в Європі. Українські дослідники мають право скористатися ініціативою Science4Refugees без необхідності мати статус біженця.

Напрямок Марії Складовської-Кюрі (MSCA) як складова Програми Горизонт Європа спрямований на підтримку досконалості в дослідженнях та інноваціях та є базовою програмою Європейського Союзу для докторської (докторів філософії) освіти та постдокторської підготовки (6,6 млрд євро на 2021-2027 рр.). У межах цього напрямку (MSCA4Ukraine) також забезпечується підтримка людей, які постраждали від вторгнення в Україну, водночас росія виключена з контрактів і не отримує європейських коштів. 124 дослідники, з них 13 здобувачів ступеня доктора філософії (PhD candidates) та 111 постдокторських дослідників (postdoctoral researchers), які рятуються від війни в Україні, отримали підтримку за допомоги MSCA4Ukraine і виконуватимуть свої проекти в університетах, бізнесі, дослідницьких центрах і публічних інституціях, розташованих у 21 країні – члені ЄС (у Німеччині – 21, Чеській Республіці – 17, Франції – 14) і асоційованих членах Програми Горизонт Європа, зберігаючи при цьому зв'язки із своїми науковими спільнотами в Україні. Відібрані дослідники працюватимуть, реалізуючи першокласні проекти, що охоплюють такі наукові сфери: науки про життя – 25,8 %, соціальні та гуманітарні науки – 21,8 %, хімія – 17,7 %, фізика – 11,3 %, інженерія та ІКТ – 10,5 %, економіка – 5,7 %, математика – 4 %, навколишнє середовище та геонауки – 3,2%. MSCA4Ukraine дає змогу європейським організаціям приймати українських дослідників на період від восьми місяців до двох років, при цьому більшість дослідників отримують дворічні стипендії. За сприятливих обставин схема також допоможе відібраним дослідникам продовжити свою діяльність в Україні, щоб відновити та зберегти дослідницький і інноваційний потенціал країни. Доступна підтримка дає їм змогу підтримувати зв'язки із своїми дослідницькими та інноваційними спільнотами, здійснювати дослідження та розробляти нові проекти. Також MSCA4Ukraine сприятиме розвитку можливостей кар'єрного зростання та навчальній діяльності для відібраних дослідників, зосереджуючись на розвитку загальних компетентностей та компетентностей, пов'язаних з дослідженнями. Як і в основних заходах MSCA, MSCA4Ukraine надаватиме сімейні виплати для допомоги дослідникам із сімейними обов'язками та надбавку на особливі потреби для підтримки людей з обмеженими можливостями і сприяння їх участі в MSCA4Ukraine.

7.5. Рекомендації

1. Очевидною є потреба оновлення національної Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки у частині «Інтернаціоналізація» із урахуванням умов і наслідків воєнного стану та завдань і перспектив повоєнного відновлення країни.

2. Інституційні стратегії розвитку університетів та цільові інституційні стратегії їх інтернаціоналізації мають бути переглянуті та доповнені через спектр виконання завдань інтеграції України до ЄС.

3. Наближення європейської перспективи України загострює питання посилення інституційної спроможності та конкурентоспроможності вітчизняних закладів вищої освіти на рівні європейської спільноти. Це водночас, актуалізує потребу спрямування відповідних зусиль та проєктування і реалізацію відповідних ініціатив міжнародного, національного та європейського рівня для виконання цього завдання.

4. Зазначене передбачає визначення та розвиток на міжнародному рівні змістовних напрямів, актуалізованих в умовах війни в Україні. До таких, зокрема, належать питання безпеки, управління ризиками, екологічних викликів, реінтеграції територій і громад, демографічні проблеми, пов'язані з міграцією населення, розвиток українських студій за кордоном та ін.

5. Окремим акцентом у процесах інтеграції вищої освіти є подальша «європейська інтеграція» національної системи забезпечення якості вищої освіти України.

РОЗДІЛ 8. АВТОНОМІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ: СТАН І ВІДПОВІДНІСТЬ ТЕНДЕНЦІЯМ РОЗВИТКУ ЄПВО

8.1. Університетська автономія – потенціал розвитку

Прийняття нового Закону України «Про вищу освіту»²¹⁴ у 2014 р. ознаменувало початок нового етапу розвитку сфери вищої освіти в Україні, визначальним принципом якого є розширення університетської автономії. Цей етап характеризується синергією двох процесів:

– розширення академічної, організаційної, кадрової та фінансової автономії самих ЗВО і відповідно посилення їх суб'єктності та впливу на розвиток суспільства;

– дерегуляції вищої освіти і відповідної зміни ролі держави (від регулятора до модератора / фасилітатора мережі ЗВО).

Інституційна спроможність університетів як самоврядних інституцій (базовими принципами життєдіяльності яких є академічна свобода, інституційна автономія і колегіальне врядування) є визначальним чинником як успішної реалізації університетської автономії, так і ефективного функціонування і розвитку самих інституцій. Практика, однак, свідчить про те, що не всі вітчизняні ЗВО готові бути автономними та демонструвати реальну спроможність з інституційного розвитку і прогресу.

Оцінювання сучасного рівня інституційної автономії ЗВО в Україні та відповідних процесів розвитку / реформування доцільно здійснювати через призму застосування «EUA Autonomy Scorecard»²¹⁵ і тенденцій розвитку університетської автономії, притаманних ЄПВО, представлених у звіті Європейської асоціації університетів (ЕАУ) «University Autonomy in Europe IV: The Scorecard 2023»²¹⁶.

Вихідні дані для аналізу університетської автономії є такими:

– університетська автономія – це спроможність університетів самостійно приймати рішення щодо чотирьох напрямів діяльності – організаційних структур, фінансових питань, управління персоналом та академічних справ;

– кожна з 4 складових університетської

Організаційна, академічна, кадрова та фінансова автономія закладів вищої освіти

Джерело²¹⁷

²¹⁴ Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

²¹⁵ EUA. Autonomy & Governance. URL: <http://surl.li/nabjz>

²¹⁶ University Autonomy in Europe IV: The Scorecard 2023. URL: <http://surl.li/nabnx>

²¹⁷ URL: <http://surl.li/mzxpt>

автономії – організаційна, фінансова, кадрова та академічна – визначаються переліком відповідних індикаторів, представлених у табл. 8.1.

Таблиця 8.1

Параметри для оцінювання складових університетської автономії

Організаційна автономія	Фінансова автономія	Кадрова автономія	Академічна автономія
<ul style="list-style-type: none"> - Процедури обрання виконавчого керівника - Критерії обрання виконавчого керівника - Звільнення виконавчого керівника - Терміни перебування на посаді виконавчого керівника - Включення та відбір зовнішніх членів до органів врядування - Компетенція приймати рішення щодо академічних структур - Компетенція створювати юридичну особу 	<ul style="list-style-type: none"> - Термін і тип державного фінансування - Компетенція зберігати надлишки - Компетенція запозичувати кошти - Компетенція володіти будівлями - Компетенція нараховувати плату за навчання для національних студентів і студентів з країн ЄС - Компетенція нараховувати плату за навчання для студентів з країн поза ЄС 	<ul style="list-style-type: none"> - Компетенція приймати рішення щодо процедур найму керівного академічного та адміністративного персоналу - Компетенція приймати рішення щодо заробітних плат керівного академічного та адміністративного персоналу - Компетенція приймати рішення щодо звільнення керівного академічного та адміністративного персоналу - Компетенція приймати рішення щодо заохочення, просування по службі керівного академічного та адміністративного персоналу 	<ul style="list-style-type: none"> - Компетенція приймати рішення щодо загальної кількості студентів - Компетенція приймати студентів - Компетенція розпочинати програми - Компетенція припиняти програми - Компетенція обирати мову навчання - Компетенція обирати механізми та провайдерів забезпечення якості - Компетенція визначати контент ступеневих програм

Джерело: складено авторами

Застосування зазначеної методології передбачає реалізацію комплексу різнопланових дій, що дасть змогу оцінити кожен із складових та віднести її до відповідного кластера (відповідно до табл. 8.2).

Кластери рівнів автономії

<i>Score</i>	<i>Cluster</i>
100% to 81%	High cluster (високий)
90% to 61%	Medium high cluster (вище середнього)
60% to 41%	Medium low cluster (нижче середнього)
40% and under	Low cluster (низький)

Джерело: складено авторами

Оцінювання та порівняння ситуацій щодо рівня університетської автономії у країнах ЄПВО здійснюється на регулярній основі. Зокрема, станом на 2023 р. на сайті ЄАУ представлено 4 загальні звіти та кілька звітів, присвячених вимірюванню рівня автономії у конкретних країнах. Україна не представлена в загальних звітах, а застосування методології «EUA Autonomy Scorecard» для оцінювання рівня інституційної автономії ЗВО у межах проекту Програми ЄС Темпус «ATHENA» стосувалося попереднього Закону України «Про вищу освіту».

8.2. Організаційна автономія

У ситуації відсутності ресурсів для релевантного та повного застосування методології «EUA Autonomy Scorecard» з метою оцінювання рівня інституційної автономії ЗВО України відповідно до чинного Закону України «Про вищу освіту» доцільно використати показники зазначеної методології та зазначити характерні для вищої освіти України – *виділені курсивом* (див. табл. 8.3-8.6). Крім того, важливо схарактеризувати вітчизняну ситуацію у порівнянні з показниками інших країн ЄПВО.

Організаційна, академічна, кадрова та фінансова автономія закладів вищої освіти

Джерело²¹⁸

²¹⁸ URL: <http://surl.li/mzxpt>

Організаційна автономія університетів України

Параметри		Індикатори та обмеження
1.1. Процедура обрання виконавчого керівника		1.1.1. Обрання виконавчого керівника не легітимізується зовнішнім органом влади
		<i>1.1.2. Обрання виконавчого керівника легітимізується зовнішнім органом влади</i>
1.2. Критерії обрання виконавчого керівника		1.2.1. Критерії для обрання виконавчого керівника не визначені в законі
		1.2.2. Закон визначає, що виконавчий керівник повинен займати академічну посаду
		<i>1.2.3. Закон визначає, що виконавчий керівник повинен мати докторський (PhD) ступінь</i>
		1.2.4. Закон визначає, що виконавчий керівник повинен бути з університету
		<i>1.2.5. Інші обмеження</i>
1.3. Звільнення виконавчого керівника		1.3.1. Процедури для звільнення виконавчого керівника не визначені у законі
		1.3.2. Звільнення підтверджується зовнішнім органом влади, але процедура визначена і рішення приймається університетом
		1.3.3. Звільнення здійснює зовнішній орган влади, але процедура вирішується університетом
		1.3.4. Звільнення підтверджується зовнішнім органом влади, і процедура визначена законом
		<i>1.3.5. Звільнення здійснює зовнішній орган влади відповідно до процедури, визначеної в законі</i>
		1.3.6. Інші обмеження
1.4. Терміни перебування на посаді виконавчого керівника		1.4.1. Термін перебування на посаді виконавчого керівника не визначено в законі
		<i>1.4.2. Максимальна тривалість терміну перебування на посаді виконавчого керівника визначена в законі</i>
		1.4.3. Мінімальна тривалість терміну перебування на посаді виконавчого керівника визначена в законі
		1.4.4. Чітка тривалість терміну перебування на посаді виконавчого керівника визначена в законі
1.5. Зовнішні члени в органах врядування	1.5.1. Включення зовнішніх членів до керуючих органів	1.5.1.1. Університети не можуть вирішувати, оскільки вони не можуть включати зовнішніх членів
		1.5.1.2. Університети не можуть вирішувати, оскільки вони повинні включати зовнішніх членів
		1.5.1.3. Університети можуть вирішувати питання щодо включення зовнішніх членів
		<i>1.5.1.4. Університети можуть вільно вирішувати питання щодо зовнішніх членів</i>
	1.5.2. Відбір зовнішніх членів до керуючих органів	1.5.2.1. Пропонуються університетом і призначаються зовнішнім органом влади
		<i>1.5.2.2. Частина членів призначається університетом, і частина призначається зовнішнім органом влади</i>
		1.5.2.3. Призначення повністю контролюється зовнішнім органом влади

		1.5.2.4. Інші обмеження процесу
1.6. Компетенція приймати рішення щодо академічних структур	1.6.1.	Університети можуть вирішувати питання щодо своїх організаційних академічних структур без обмежень
	1.6.2.	Рекомендації визначені у законі
	1.6.3.	Факультети, інші академічні структури перераховані у законі
	1.6.4.	Інші обмеження
1.7. Компетенція створювати юридичну особу	1.7.1.	Університети можуть створювати юридичні особи без обмежень
	1.7.2.	Університетам дозволено створювати лише неприбуткові юридичні особи
	1.7.3.	Університетам не дозволяється створювати будь-які юридичні особи
	1.7.4.	Інші обмеження

Джерело: складено авторами

У порівнянні з іншими країнами рівень організаційної автономії університетів України виглядає таким чином.

У 24 країнах виконавчий керівник (ректор) обирається внутрішнім органом урядування (наглядова рада, сенат) і не легалізується зовнішнім органом (міністерство). Україна належить до когорти з 10 країн (Швейцарія, Чехія, Німеччина (частина земель), Іспанія, Ісландія, Італія, Румунія, Швеція, Словаччина, Туреччина), де виконавчий керівник проходить формальну валідацію зовнішнім органом управління в особі міністерства.

У питанні визначення вимог до кваліфікаційних характеристик виконавчого керівника (ректора) Україна належить до групи з 23 країн ЄПВО, де ці вимоги означені у профільному законі.

Щодо терміну перебування на посаді виконавчого керівника (ректора) Україна разом з 6 країнами (Німеччина (частина земель), Естонія, Фінляндія, Латвія, Румунія, Швеція) формує незначну групу, де законом означено мінімальну чи максимальну тривалість перебування на посаді. У більшості країн ЄПВО (22) закон визначає чітку тривалість терміну перебування на посаді виконавчого керівника. Та лише у 5 країнах термін перебування на посаді виконавчого керівника не визначено в законі.

Щодо компетенції університету приймати рішення про академічні структури / підрозділи: у більшості країн (17) закон не встановлює ніяких обмежень, і це є виключно справою університету. В Україні законом визначено певні обмеження щодо цього.

Рівень організаційної автономії університетів України у частині створення юридичних осіб є вищим і Україна входить до групи з 17 країн, де університети можуть створювати юридичні особи без обмежень.

Ситуація з обранням та включенням зовнішніх членів до органів урядування університетів є різноманітною в ЄПВО, і тут домінуючих тенденцій не виявлено.

Отже, рівень організаційної автономії університетів України можна умовно віднести до кластеру «Medium low cluster» (нижче середнього).

8.3. Фінансова автономія

У порівнянні з іншими країнами рівень фінансової автономії університетів України виглядає таким чином.

До групи країн, у яких (як і в Україні) діє «постатейний бюджет», входять лише Кіпр, Греція, Сербія та Туреччина.

До групи країн, у яких (як і в Україні) університети не можуть зберігати надлишки на рахунках, належать лише Кіпр, Греція, Хорватія, Ірландія, Литва та Сербія.

Україна входить до групи з 5 країн (Німеччина (частина земель), Греція, Норвегія, Португалія, Туреччина), де університети не можуть позичати кошти.

Разом з 4 країнами (Німеччина (частина земель), Литва, Сербія, Швеція) Україна формує групу, де університетам не дозволяється мати власні будівлі.

Таблиця 8.4

Фінансова автономія університетів України

<i>Параметри</i>		<i>Індикатори та обмеження</i>
2.1. Термін і тип державного фінансування	2.1.1. Термін державного фінансування	2.1.1.1. Більше 1 року
		2.1.1.2. 1 рік
		2.1.1.3. Менше 1 року
	2.1.2. Тип державного фінансування	2.1.2.1. Постатейний бюджет
		2.1.2.2. Цільовий грант та не існує обмежень щодо розподілу фінансування
		2.1.2.3. Цільовий грант є розподіленим за широкими категоріями і не існує та не обмежуються можливості переміщати кошти між цими категоріями
		2.1.2.4. Цільовий грант, але внутрішній розподіл обмежений законом
2.1.2.5. Інші обмеження		
2.2. Компетенція зберігати надлишки	2.2.1. Надлишки не можуть зберігатися	
	2.2.2. Надлишки можуть зберігатися без обмежень	
	2.2.3. Надлишки можуть зберігатися до максимального відсотка	
	2.2.4. Надлишки можуть зберігатися, але є необхідним схвалення зовнішнім органом влади	
	2.2.5. Надлишки можуть зберігатися, але їх розподіл визначається зовнішнім органом влади	
	2.2.6. Надлишки можуть зберігатися за умови наявності інших видів обмежень	
2.3. Компетенція запозичувати кошти	2.3.1. Університети не можуть позичати гроші	
	2.3.2. Університети можуть позичати гроші без обмежень	
	2.3.3. Університети можуть позичати гроші до певного максимального відсотка	
	2.3.4. Університети можуть позичати гроші за умови схвалення зовнішнім органом влади	
	2.3.5. Університети можуть позичати гроші у певних банках (визначених зовнішнім органом влади)	

		2.3.6. Університети можуть позичати гроші за умови наявності інших видів обмежень
2.4. Компетенція володіти будівлями		2.4.1. Університетам не дозволяється мати їх власні будівлі
		2.4.2. Університетам дозволено продавати свої будівлі без обмежень
		2.4.3. Університетам дозволено продавати свої будівлі за умови схвалення зовнішнім органом влади
		2.4.4. Університетам дозволено продавати свої будівлі за умови наявності інших видів обмежень
		2.4.5. Університетам не дозволено продавати свої будівлі
		2.4.6. Інші обмеження
2.5. Компетенція нараховувати плату за навчання	2.5.1 Національних студентів і студентів з країн ЄС	2.5.1.1. Університети вільно визначають рівень оплати за навчання
		2.5.1.2. Університети та зовнішній орган влади співпрацюють щодо визначення рівня оплати за навчання
		2.5.1.3. Університети можуть встановлювати рівень оплати за навчання нижче верхньої межі, визначеної зовнішнім органом влади
		2.5.1.4. Лише зовнішньому органу влади дозволено встановлювати рівень оплати за навчання
		2.5.1.5. Оплати за навчання не існує
		2.5.2 Студентів з країн поза ЄС
		2.5.2.2. Університети та зовнішній орган влади співпрацюють щодо визначення рівня оплати за навчання
		2.5.2.3. Університети можуть встановлювати рівень оплати за навчання нижче верхньої межі, визначеної зовнішнім органом влади
		2.5.2.4. Лише зовнішньому органу влади дозволено встановлювати рівень оплати за навчання
		2.5.2.5. Оплати за навчання не існує

Джерело: складено авторами

У частині компетенції щодо встановлення рівня оплати за навчання фінансова автономія університетів України є значною.

Таким чином, рівень фінансової автономії ЗВО України є низьким (Low cluster).

8.4. Кадрова автономія

У порівнянні з іншими країнами рівень кадрової автономії університетів України виглядає наступним чином.

У питанні призначення на посаду академічних працівників Україна входить до групи більшості країн (20), де діють певні обмеження, які мають урахувати університети.

Щодо призначення адміністративних працівників Україна входить до групи з 12 країн, де наявні обмеження, які мають урахувати університети.

Подібною є ситуація і у питанні наявності обмежень при визначенні заробітної плати як для академічного персоналу (25 країн), так і для адміністративного персоналу (25 країн). В Україні також діють відповідні обмеження.

Таблиця 8.5

Кадрова автономія університетів України

<i>Параметри</i>	<i>Індикатори та обмеження</i>
3.1. Компетенція приймати рішення щодо процедур найму керівного академічного та адміністративного персоналу	3.1.1. Наймання здійснюється університетами без обмежень
	3.1.2. Призначення на посаду потребує підтвердження зовнішнім органом влади для певних посад (персоналу)
	3.1.3. Призначення на посаду потребує підтвердження зовнішнім органом влади для всіх посад (персоналу)
	3.1.4. Кількість посад регулюється зовнішнім органом влади для певних посад (персоналу)
	3.1.5. Кількість посад регулюється зовнішнім органом влади для всіх посад (персоналу)
	3.1.6. Наймання здійснюється зовнішнім органом влади для певних посад (персоналу)
	3.1.7. Наймання здійснюється зовнішнім органом влади для всіх посад (персоналу)
	3.1.8. <i>Інші обмеження</i>
3.2. Компетенція приймати рішення щодо заробітних плат керівного академічного та адміністративного персоналу	3.2.1. Університети вільно приймають рішення щодо зарплати персоналу
	3.2.2. Рішення щодо індивідуальних зарплат персоналу є обмеженими певним лімітом для всіх виплат персоналу
	3.2.3. Обсяг (фонд) зарплати узгоджується з іншими частинами (бюджету)
	3.2.4. Обсяг (фонд) зарплати визначається зовнішнім органом влади для певних посад (персоналу)
	3.2.5. <i>Обсяг (фонд) зарплати визначається зовнішнім органом влади для всіх посад (персоналу)</i>
	3.2.6. Зарплата визначається зовнішнім органом влади / статусом державного службовця для певних посад (персоналу)
	3.2.7. Зарплата визначається зовнішнім органом влади / статусом державного службовця для всіх посад (персоналу)
	3.2.8. <i>Інші обмеження</i>
3.3. Компетенція приймати рішення щодо звільнення керівного академічного та адміністративного персоналу	3.3.1. <i>Не існує особливих секторальних регуляцій щодо звільнення (застосовується національне трудове законодавство)</i>
	3.3.2. Звільнення є чітко врегульованим відповідно до статусу державного службовця для певних посад (персоналу)
	3.3.3. Звільнення є чітко врегульованим відповідно до статусу державного службовця для всіх посад (персоналу)
	3.3.4. Звільнення є об'єктом інших регуляцій, спеціально визначених для цього сектору
3.4. Компетенція приймати рішення щодо просування по службі	3.4.1. <i>Університети вільно приймають рішення щодо процедур просування по службі</i>
	3.4.2. Закон визначає, хто повинен входити в комітет з обрання
	3.4.3. Просування по службі є лише для посади на вищому рівні

керівного академічного та адміністративного персоналу	3.4.4. Інші обмеження
---	-----------------------

Отже, Україна належить до вище середнього (Medium high cluster) кластеру кадрової автономії.

8.5. Академічна автономія

У порівнянні з іншими країнами рівень академічної автономії університетів України виглядає наступним чином.

У питанні визначення кількості студентів ситуація є різноплановою, і домінуючого підходу у країнах ЄПВО не існує. Подібною є ситуація і щодо відкриття / закриття освітніх програм; можливості обирати мову викладання та можливості обирати агенцію для акредитації.

Таким чином, з огляду на притаманні вищій освіті України характеристики рівень академічної автономії вітчизняних університетів є вищим за середній (Medium high cluster).

Таблиця 8.6

Академічна автономія університетів України

<i>Параметри</i>		<i>Індикатори та обмеження</i>
4.1. Компетенція приймати рішення щодо загальної кількості студентів		4.1.1. Виключно рішення університету
		4.1.2. Університети вирішують якою має бути кількість студентів з оплатою (контрактники), у той час як зовнішній орган влади визначає кількість студентів, які фінансуються з державного бюджету (бюджетники)
		4.1.3. Університети узгоджують рішення із зовнішнім органом влади
		4.1.4. Виключно рішення зовнішнього органу влади
		4.1.5. Вільний вступ (без оплати)
4.2. Компетенція приймати студентів		4.2.1. Критерії вступу визначаються університетом
		4.2.2. Критерії вступу узгоджуються із зовнішнім органом влади і університетами
		4.2.3. Вступ повністю регулюється зовнішнім органом влади
4.3. Компетенція розпочинати і припиняти програми	4.3.1. Компетенція розпочинати програми (ВА, МА)	4.3.1.1. Університети можуть відкривати ступеневі програми без попередньої акредитації
		4.3.1.2. Менша частка нових ступеневих програм / курсів має подаватися для попередньої акредитації задля того, щоб бути запроваджена / профінансована
		4.3.1.3. Всі нові ступеневі програми / курси мають подаватися для попередньої акредитації задля того, щоб бути профінансованими
		4.3.1.4. Всі нові ступеневі програми / курси мають подаватися для попередньої акредитації задля того, щоб бути запровадженими
		4.3.1.5. Інші обмеження

	4.3.2. Компетенція розпочинати програми (PhD)	4.3.2.1. <i>Університети можуть відкривати ступеневі програми без попередньої акредитації</i> 4.3.2.2. Менша частка нових ступеневих програм / курсів має подаватися для попередньої акредитації задля того, щоб бути запроваджена/профінансована 4.3.2.3. Всі нові ступеневі програми / курси мають подаватися для попередньої акредитації задля того, щоб бути профінансованими
		4.3.2.4. Лише деякі університети / академічні підрозділи можуть відкривати нові ступеневі програми 4.3.2.5. Всі нові ступеневі програми / курси повинні подаватися для попередньої акредитації задля того, щоб бути введеними 4.3.2.6. Інші обмеження
	4.3.3. Компетенція припиняти програми	4.3.3.1. <i>Університети приймають рішення про припинення ступеневих програм незалежно</i> 4.3.3.2. Припинення ступеневих програм потребує узгодження між університетами та зовнішнім органом влади 4.3.3.3. Припинення ступеневих програм відбувається за ініціативи зовнішнього органу влади 4.3.3.4. Інші обмеження
4.4. Компетенція обирати мову навчання (BA, MA)	4.4.1. Університети можуть пропонувати ступеневі програми / НД лише національною мовою 4.4.2. Університети можуть обирати мову викладання для всіх програм 4.4.3. Університети можуть обирати мову викладання для окремих програм 4.4.4. Кількість ступеневих програм / НД, які викладаються іноземною мовою є обмежена зовнішнім органом влади 4.4.5. <i>Університети можуть обирати мову викладання лише у випадку, якщо програма також пропонується національною мовою</i> 4.4.6. Університети можуть обирати мову викладання, але не будуть отримувати державне фінансування для програм, які викладаються іноземною мовою	
4.5. Компетенція обирати механізми та провайдерів забезпечення якості	4.5.1. Компетенція обирати механізми забезпечення якості	4.5.1.1. Університети можуть обирати механізми забезпечення якості вільно відповідно до їх потреб 4.5.1.2. <i>Університети не можуть обирати механізми забезпечення якості</i>
	4.5.2. Компетенція обирати провайдерів забезпечення якості	4.5.2.3. <i>Університети можуть обирати агентство із забезпечення якості вільно відповідно до їх потреб (включаючи агентства з інших країн)</i> 4.5.2.4. Університети можуть обирати між національними агентствами із забезпечення якості 4.5.2.5. Університети не можуть обирати агентство із забезпечення якості
4.6. Компетенція визначати контент	4.6.1. <i>Університети можуть вільно визначати контент своїх ступеневих програм і НД (за виключенням регульованих професій)</i> 4.6.2. Органи влади визначають частину контенту для НД 4.6.3. Органи влади визначають весь контент для НД 4.6.4. Інші обмеження	

ступеневих програм	
--------------------	--

Примітка: НД – навчальні дисципліни
Джерело: складено авторами

8.6. Автономія університетів України та тенденції розвитку університетської автономії в ЄПВО

Наведені дані свідчать про те, що за всіма складниками університетської автономії закладено необхідні передумови для її подальшого розширення. Водночас окремі складники потребують особливої уваги як на системному, так і на інституційному рівнях.

Рис. 8.1. Автономія університетів України

Джерело²¹⁹

Важливим аспектом аналізу є погляд на поточні тенденції розвитку університетської автономії, що мають місце у ЄПВО, та рефлексія щодо «кореляції» процесів розбудови вищої освіти України із цими тенденціями.

Зокрема, для організаційної автономії університетів притаманні такі тенденції:

- зміни у питаннях призначення / обрання виконавчого керівника (ректора);
- зростаюча роль університетських рад;
- залучення зовнішніх членів до університетських органів урядування;
- пілотування певних новацій з розширення університетської автономії та впровадження нових підходів за результатами такого пілотування.

²¹⁹ Шаров О. Вища школа України: на старті турбореформ. URL: <http://surl.li/mzxpz>

Поточна еволюція фінансової автономії університетів відбувається за такими напрямками:

- управління / вплив через модель фінансування;
- підвищення регуляторного тиску на управління фінансами;
- стабільність обраних моделей оплати навчання;
- посилення впливу держави на питання, пов'язані з університетськими кампусами;
- вплив проблем екологізації та енергозбереження на розвиток інфраструктури та ефективність управління ресурсами;
- актуалізація реформ фінансування вищої освіти.

У питаннях кадрової автономії / управління персоналом констатуються такі тенденції:

- поширеність статусу державного службовця на управлінського персонал університетів;

- посилення гнучкості університетів у процесах найму персоналу.

Академічна автономія університетів розвивається за такими вимірами:

- використання різних моделей для регулювання кількості студентів і процесів набору;
- посилення регуляційних впливів на процеси інтернаціоналізації;
- розвиток систем зовнішнього забезпечення якості в напрямі інституційної акредитації / оцінювання.

8.7. Рекомендації

1. Ініціювати на національному рівні оцінювання рівня інституційної автономії закладів вищої освіти України за допомогою застосування методології «EUA Autonomy Scorecard».

2. Посилення організаційної автономії університетів України можливе і доречно через розширення компетенції ЗВО приймати рішення щодо своїх організаційних структур, типів і різноманітності організаційних підрозділів. Актуальним також є питання розбудови спроможності університетських органів врядування, зокрема наглядових рад.

3. Фінансова автономія університетів України вочевидь є найслабшою ланкою діючої нині моделі, що суттєво обмежує можливості розвитку та релевантної відповіді вітчизняних закладів вищої освіти на поточні та майбутні виклики. Розширення фінансової автономії університетів України є необхідними фактично за всіма параметрами, термін і тип державного фінансування; компетенція зберігати надлишки; компетенція запозичувати кошти; компетенція володіти будівлями.

4. Перспектива розширення інституційної автономії університетів України у частині управління персоналом (кадрова автономія) є доречною за напрямками: компетенція приймати рішення щодо процедур найму (керівного, академічного та адміністративного персоналу); компетенція приймати рішення щодо заробітних плат (керівного академічного та адміністративного персоналу).

5. У частині академічної автономії вітчизняних університетів таким, що її обмежує, є параметр «компетенція обирати механізми та провайдерів забезпечення якості». Відповідно доцільним є «зняття цих бар'єрів», що має відбуватися у світлі подальшої європейської інтеграції та розвитку національної системи забезпечення якості вищої освіти України, у т. ч. щодо запровадження механізму інституційної акредитації.

РОЗДІЛ 9. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

9.1. Проблеми і можливості та принципи використання ШІ у вищій освіті

Упродовж останніх років в освітній і дослідницькій простори стрімко увійшли технології штучного інтелекту (ШІ), що трансформують економіку і суспільство, а також символізують новий етап не тільки в історії цифрових технологій, а й у глобальному масштабі розвитку сучасної цивілізації в цілому. ШІ визначено як стратегічну технологію, що передбачає багато переваг для громадян і суспільства загалом за умови її людиноцентризму, етичності, стійкості та поваги до фундаментальних прав і цінностей²²⁰.

Джерело²²¹

Наприкінці 2022 р. компанія OpenAI представила світу низку цифрових сервісів, що використовують принципи організації та функціонування людського мозку, які прийнято називати ШІ. Сервіси ChatGPT та DALL-e дали змогу компанії побити усі можливі світові рекорди із кількості приросту користувачів. За даними The Guardian упродовж двох місяців після запуску кількість користувачів складала понад 100 млн, загалом у січні 2023 р. зафіксовано більше 590 млн відвідувань сайту²²². Це спричинило справжню революцію ШІ у світі.

Ефективне використання ШІ у повсякденному житті стало одним із пріоритетних питань порядку денного багатьох засідань провідних міжнародних організацій (зокрема ЮНЕСКО²²³, Європейського Союзу²²⁴, Організації

²²⁰ European Commission. (2020, February 19). White Paper on Artificial Intelligence — A European approach to excellence and trust. (p. 25). <http://surl.li/nabkc>

²²¹ Штучний інтелект: важливо спиратися на міжнародний досвід. URL: <http://surl.li/mzxqj>

²²² The Guardian. (2023, February 2). ChatGPT reaches 100 million users two months after launch. <http://surl.li/jkmmu>

²²³ UNESCO. (2021, November 23). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>

²²⁴ European Commission. (2021, April 21). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021PC0206>

економічного співробітництва та розвитку²²⁵) та зумовило обговорення ключових ціннісних принципів і підходів до його застосування.

В ЄС відповідно до Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe керуються наступним визначенням щодо «системи ШІ» (Artificial Intelligence (AI) systems). Це системи програмного (та можливо апаратного) забезпечення, розроблені людьми, що з огляду на складну мету діють у фізичному або цифровому вимірі, сприймаючи навколишнє середовище через збір даних, інтерпретацію отриманих структурованих або неструктурованих даних, міркування на основі знань або оброблення інформації, отриманої із цих даних, і прийняття рішення про найкращі дії для досягнення поставленої мети. Системи ШІ можуть використовувати знакові (символьні) правила або вивчати числову модель, а також адаптувати свою поведінку, аналізуючи, як їх попередні дії вплинули на навколишнє середовище. ШІ як наукова система включає декілька підходів та методик, зокрема машинне навчання (наприклад, deep learning, reinforcement learning), машинне мислення (наприклад, планування, складання розкладу, представлення знань та аргументації, пошук, оптимізація) та робототехніку (наприклад, управління, сприйняття, датчики та виконавчі механізми, а також інтеграція всіх інших методів у кіберфізичні системи)^{226,227}.

Джерело²²⁸

Нові можливості, які забезпечує використання ШІ, зумовлюють виконання багатьох стратегічних завдань. З-поміж основних, передусім, надійне використання можливостей ШІ для розвитку суспільств і життя людини.

²²⁵ OECD. (2019, May 22). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). <http://surl.li/nkshw>

²²⁶ European Commission. (2018, April 25). Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe. <http://surl.li/nksix>

²²⁷ High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. (2019, April 8). A definition of AI: Main capabilities and scientific disciplines. European Commission. <http://surl.li/jgtia>

²²⁸ The Power of Open AI : Transforming Business and Lifestyle. URL: <http://surl.li/mzxpq>

Прогрес систем ШІ передбачається за такими напрямками²²⁹:

– підвищення технологічного та промислового потенціалу ЄС і впровадження ШІ в економіці (приватний і державний сектори), що охоплює, зокрема, інвестиції у дослідження й інновації та забезпечення кращого доступу до даних задля запобігання «відтоку мізків» і перетворення на споживача рішень, розроблених у інших країнах;

– підготовка до соціально-економічних змін у зв'язку з появою ШІ шляхом сприяння модернізації систем освіти і підготовки, підтримки талантів, різноманіття та міждисциплінарності, передбачення змін та забезпечення перехідних процесів на ринку праці, адаптації систем соціального захисту;

– забезпечення відповідної етичної та правової основи, яка ґрунтується на цінностях ЄС та відповідає Charter of Fundamental Rights of the EU, що включає рекомендації для майбутнього щодо праці, справедливості, безпеки, конфіденційності, соціальної інклюзії та прозорості алгоритмів задля забезпечення фундаментальних прав на приватність, гідність, захист споживачів та відсутність дискримінації.

Водночас, усвідомлюючи істотні переваги та здобутки ШІ, слід спрогнозувати неочікувані виклики і ризики, що можуть виникнути внаслідок його розвитку, та окреслити шляхи їх запобігання та усунення. Тому наскрізною ідеєю використання ШІ є питання етики, довіри та надійності, що відображено у рамкових документах ЄС: Recommendation of the Council on Artificial Intelligence²³⁰; Ethics guidelines for trustworthy AI²³¹. Такий підхід зумовлює генерацію фундаментальних принципів, які є пріоритетними для всіх без винятку міжнародних і національних нормативно-правових політичних, економічних документів, а також тих, які стосуються прав людини, захисту споживачів і особистих даних, прав інтелектуальної власності, відповідального ведення бізнесу та конкуренції тощо.

Базовими принципами відповідального управління надійним ШІ згідно з Recommendation of the Council on Artificial Intelligence є:

– інклюзивне зростання, сталий розвиток і добробут на основі розширення людських можливостей і підвищення креативності, сприяння залученню недостатньо представлених груп населення, зменшення економічної, соціальної, гендерної та іншої нерівності та

OECD, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence

*Джерело*²³²

²²⁹ European Commission. (2018, April 25). Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe. <http://surl.li/nabka>

²³⁰ OECD. (2019, May 22). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). <http://surl.li/nkshw>

²³¹ High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. (2019, April 8). Ethics guidelines for trustworthy AI. European Commission. <http://surl.li/brdin>

²³² OECD. (2019, May 22). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). <http://surl.li/nkshw>

захист природного середовища;

– людиноцентричні цінності та справедливість через повагу до верховенства права, права людини та демократичних цінностей впродовж усього життєвого циклу системи ШІ. До них належать свобода, гідність і незалежність, конфіденційність і захист даних, недискримінація і рівність, різноманітність, справедливість, соціальна справедливість і міжнародно визнані трудові права;

– прозорість і зрозумілість, що вимагає: надання необхідної інформації; сприяння загальному розумінню системи ШІ; обізнаності щодо взаємодії із системами ШІ на робочому місці; розуміння результату; у разі потреби оскарження отриманого від системи ШІ результату;

– надійність, безпека та захист упродовж усього життєвого циклу системи ШІ, зокрема забезпечення належного функціонування без необґрунтованого ризику, уможливлення аналізу результатів системи ШІ та відповідей на запит відповідно до контексту та узгодження із сучасним рівнем техніки; застосування систематичного підходу до управління ризиками на кожній фазі життєвого циклу системи ШІ на безперервній основі, включаючи конфіденційність, цифрову безпеку та упередженість;

– відповідальність / підзвітність за дотримання зазначених принципів, яку мають нести користувачі ШІ.

Рис. 9.1. Принципи використання ШІ у документах ЮНЕСКО, ОЕСР та ЄС
Джерело: підготовлено авторами на основі^{233,234,235}.

²³³ UNESCO. (2021, November 23). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>

²³⁴ OECD. (2019, May 22). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449).

<http://surl.li/nkshw>

²³⁵ High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. (2019, April 8). Ethics guidelines for trustworthy AI. European Commission. <http://surl.li/brdin>

Вироблені на міжнародному рівні загальновизнані принципи передбачають не тільки їх дотримання, а й відповідне впровадження національних політик і полягають у необхідності²³⁶:

- інвестування у дослідження і розробки щодо ШІ;
- розвитку цифрової екосистеми для ШІ;
- формування сприятливого політичного середовища для ШІ;
- розвитку людського потенціалу та підготовки до трансформації ринку праці;
- міжнародної співпраці.

Важливим кроком для визначення напрямів національних політик щодо нормативно-правових вимог до відповідних суб'єктів з високим ступенем ризику є «Біла книга штучного інтелекту» (White Paper on Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust), підготовлена для створення довіри до ШІ з урахуванням безпеки та відповідальності²³⁷. Зокрема запропоновано заходи з упорядкування досліджень, сприяння співпраці країн-членів ЄС та збільшення інвестицій у розроблення і впровадження ШІ.

Також істотним є врахування Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence та провадження політики у сферах²³⁸: оцінки етичного впливу; етичного управління; роботи з даними; навколишнього середовища та екосистем; гендерної рівності; культури; освіти і досліджень; комунікації та інформації; економіки та ринку праці; здоров'я та соціального добробуту.

За підсумками щорічного саміту G7 Hiroshima Leaders' Communiqué²³⁹ 19-21 травня 2023 р. у м. Хіросімі (Японія) звернено увагу на потребу розроблення та прийняття міжнародних технічних стандартів, а також розроблення стандартів використання надійних систем ШІ для освіти. Лідери країн Великої сімки взяли на себе зобов'язання просувати міжнародні обговорення надійного ШІ відповідно до спільних демократичних цінностей, зокрема справедливості, підзвітності, прозорості, безпеки, захисту від онлайн-переслідувань, ненависті та зловживань, поваги до приватності і прав людини, основоположних свобод і захисту персональних даних.

Дж. Хінтон (G. Hinton), один із творців технології, яка стала інтелектуальною основою системи ШІ, акцентує увагу на нанесення можливої шкоди від використання ШІ, а саме²⁴⁰:

- ШІ може бути інструментом для дезінформації, продукування недостовірних текстів, фото, відео, що може призвести до неможливості встановлення людиною правдивої інформації;

²³⁶ OECD. (2019, May 22). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). <http://surl.li/nkshw>

²³⁷ European Commission. (2020, February 19). White Paper on Artificial Intelligence — A European approach to excellence and trust. <http://surl.li/nabkc>

²³⁸ UNESCO. (2021, November 23). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. (p. 26-38). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>

²³⁹ G7. (2023, May 20). G7 Hiroshima Leaders' Communiqué.

https://www.g7hiroshima.go.jp/documents/pdf/Leaders_Communique_01_en.pdf

²⁴⁰ Metz, C. (2023). The Godfather of A.I.' Leaves Google and Warns of Danger Ahead. <http://surl.li/gtvmb>

– використання ШІ може вплинути на ринок праці, зокрема, призвести до втрати робочих місць людьми через відсутність потреби у професіях, що передбачають виконання, зокрема, технічних завдань (перекладачів, помічників тощо);

– використовуючи величезні обсяги даних, що аналізуються, системи ШІ можуть вибудовувати неочікувану поведінку та зокрема, генерувати і самостійно запускати свій власний комп'ютерний код, що може призвести до використання ШІ як «роботів-солдатів».

У зв'язку із цим виокремлюють чотири рівні ризиків, пов'язаних з використанням ШІ²⁴¹:

– неприйнятний ризик (unacceptable risk): усі системи ШІ, що становлять загрозу безпеці, життєдіяльності та правам людей;

– високий ризик (high risk): використовуються у критичних інфраструктурах, освіті і підготовці, компонентах безпеки товарів, зайнятості, управлінні працівниками та доступі до самозайнятості, основних приватних та державних послугах, правоохоронних органах, які можуть втручатися у фундаментальні права людей, управлінні міграцією, притулком та прикордонним контролем, здійсненні правосуддя та демократичних процесах, системах віддаленої біометричної ідентифікації тощо;

– обмежений ризик (limited risk): системи ШІ з особливими зобов'язаннями щодо прозорості (зокрема, чат-боти);

– мінімальний ризик або його відсутність (minimal or no risk): відеоігри, фільтри спаму та ін.

Запобігти непередбачуваним негативним ризикам з використання ШІ може розроблення необхідної правової основи, що слугувало визначенням першочергових цілей проєкту відповідного закону ЄС Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts²⁴²:

– безпечність і відповідність ШІ, що використовується на ринку ЄС, чинному законодавству про основні права та цінності ЄС;

– забезпечення правової чіткості / визначеності для сприяння інвестиціям та інноваціям у сфері ШІ;

– покращення управління та ефективного застосування чинного законодавства щодо фундаментальних прав та вимог безпеки, які застосовуються до систем ШІ;

– сприяння розвитку єдиного ринку законних, безпечних і надійних застосунків ШІ та запобігання фрагментації ринку.

²⁴¹ European Commission. (2021, April 21). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. <http://surl.li/nabkf>

²⁴² European Commission. (2021, April 21). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. <http://surl.li/nabkf>

9.2. Виклики використання ШІ в освітній і дослідницькій діяльності ЗВО України

Проблема використання ШІ в Україні належить до однієї із вагомих у розвитку освітньої та дослідницької діяльності, починаючи з перших днів незалежності держави. Створено Інститут проблем штучного інтелекту МОН України і НАН України (1991 р.), вченими якого розроблено проєкт Національної стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні 2021-2030²⁴³.

Урядом схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні²⁴⁴ та план заходів з її реалізації на 2021-2024 роки²⁴⁵. З'ясування ключових викликів, зокрема у вищій освіті (недостатнє фінансування наукових проєктів із ШІ у ЗВО; недостатній рівень якості вищої освіти та освітніх програм для підготовки відповідних фахівців; невизначеність етичних підходів під час використання технологій ШІ), дало змогу обґрунтувати принципи і орієнтири розвитку та використання технологій ШІ на національному рівні, що відповідає наведеним вище принципам ОЕСР. З-поміж завдань, які необхідно реалізувати, виокремлено²⁴⁶: «сприяння залученню грантового фінансування дослідницької діяльності у галузі ШІ; ... часткову компенсацію витрат наукових працівників на участь у міжнародних конференціях; ... підтримку міжнародної співпраці з обміну кращими практиками; сприяння застосуванню технологій ШІ за напрямами науки, а також проведення міждисциплінарних досліджень на перетині галузі штучного інтелекту та інших галузей науки». Стосовно дотримання етичних стандартів згідно з Концепцією передбачено передусім «необхідність врегулювання суспільних відносин у сфері розвитку штучного інтелекту на законодавчому рівні», а також розроблення Етичного кодексу штучного інтелекту²⁴⁷.

Водночас використання ШІ в освітньо-науковій діяльності в Україні уповільнюється через²⁴⁸:

- «незадовільний рівень цифрової компетентності академічного персоналу та обмежені можливості дослідницьких е-інфраструктур;
- недостатнє впровадження інноваційних методів і практик, зокрема із застосуванням цифрових технологій під час викладання, навчання на основі досліджень;

²⁴³ Інститут проблем штучного інтелекту МОН України і НАН України. (2021). Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021-2030 : проєкт. <https://bit.ly/3rconkm>

²⁴⁴ Кабінет Міністрів України. (2020, 20 грудня). Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні (1556-р). <https://bit.ly/3XBWNJg>

²⁴⁵ Кабінет Міністрів України. (2021, 12 травня). Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки (438-р). <https://bit.ly/3NEj7gT>

²⁴⁶ Кабінет Міністрів України. (2020, 20 грудня). Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні (1556-р). <https://bit.ly/3XBWNJg>

²⁴⁷ Кабінет Міністрів України. (2020, 20 грудня). Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні (1556-р). <https://bit.ly/3XBWNJg>

²⁴⁸ Кабінет Міністрів України. (2022, 23 лютого). Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (286-р). <https://bit.ly/43gL2cu>

– неврахування неоіндустріалізації, впровадження концепції Індустрії 4.0, роботизації, розвитку ІТ-технологій, що призведе до зміни затребуваних професій;

– недотримання принципів академічної доброчесності з огляду на доступ до значної кількості джерел інформації;

– відтік конкурентоспроможних фахівців за кордон унаслідок широкомасштабної війни та недостатнього рівня фінансового забезпечення;

– низьку поінформованість суспільства про результати наукових досліджень та пониження довіри громади до їх якості».

Вагома роль у розв'язанні зазначених проблем належить вищій освіті. Широкі можливості та перспективи щодо використання ШІ у ЗВО мають привести до трансформації освітнього процесу у більш інноваційний, інклюзивний, ефективний та результативний стан завдяки впровадженню нових високоякісних методів навчання, які є швидкими, персоналізованими та студентоцентрованими. Справжньою метою ШІ в освітніх системах має стати максимальна індивідуалізація освіти, яка пропонуватиме студентам персоналізовані освітні траєкторії відповідно до їх сильних і слабких сторін, обставин і умов навчання та дидактичний матеріал, адаптований до їхніх особливостей, зберігаючи при цьому якість освіти та інтегруючий принцип освітніх систем²⁴⁹.

Істотні зміни щодо використання ШІ у сфері вищої освіти, зокрема в освітній і дослідницькій діяльності, сьогодні відбуваються за такими ключовими напрямками^{250,251}:

– оцінювання (зокрема автоматичне оцінювання та оцінювання навчального прогресу і ставлень студентів до навчання, індивідуальне і групове оцінювання тощо);

– прогнозування статусу навчання (передбачення відсіву студентів, груп ризику, кар'єрних рішень), продуктивності або задоволеності навчанням, покращення освітнього досвіду;

– асистування (підтримка студентів у здобутті освіти, наприклад, антропоморфна присутність, до якої відносно віртуальні агенти та втручання через цифрові програми);

– тьюторинг (індивідуальні стратегії та підходи до особливостей і потреб студентів);

– управління навчанням (аналітика навчання, послідовність реалізації освітніх програм та навчальних планів, розроблення інструкцій та розподіл студентів).

²⁴⁹ European Parliament. (2021). European Parliament resolution of 19 May 2021 on artificial intelligence in education, culture and the audiovisual sector (2020/2017(INI)).

<http://surl.li/nabkh>

²⁵⁰ Crompton, H., & Burke, D. (2023). Artificial Intelligence in higher education: The state of the field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20(1). <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00392-8>;

²⁵¹ Ouyang, F., Zheng, L., & Jiao, P. (2022). Artificial Intelligence in Online Higher Education: A systematic review of empirical research from 2011 to 2020. *Education and Information Technologies*, 27(6), 7893-7925.

<https://doi.org/10.1007/s10639-022-10925-9>

Вченими НАПН України проведено SWOT-аналіз використання ШІ у вищій освіті на основі аналізу наукових публікацій.

Сильними сторонами застосування ШІ виділено наступні:

- зміна фундаментальних структур в університетському соціумі та формування нового дослідницького порядку денного у вищій освіті²⁵²;
- зростання ефективності в освітній (процесах викладання і навчання) і дослідницькій діяльності та розвитку нових вмінь^{253, 254, 255, 256};
- зміна підзвітності на всіх рівнях освітнього і дослідницького процесу²⁵⁷;
- висока якість прогнозування з багатьма вхідними змінними та рекомендацій на основі студентських характеристик, покращення академічної успішності студентів, а також удосконалення онлайн-процесів^{258, 259}.

Можливості ШІ у вищій освіті полягають у:

- генеруванні альтернативних способів висловлення ідей;
- опонуванні (додатковій аргументації) у дискусіях;
- вивченні та вирішенні проблем (коучинг);
- створенні контенту для занять (наприклад, визначення дискусійних питань);
- супроводі студентів та персоналізованому зворотному зв'язку в режимі реального часу на основі інформації від студентів та викладачів;
- удосконаленні програм і навчальних планів;
- аналізі та інтерпретації даних;
- динамічному оцінюванні навчальних досягнень²⁶⁰;
- самовдосконаленні, розширенні доступу до інформації, сприянні персоналізованому та комплексному навчанню; зменшенні навантаження на викладачів, що сприятиме продуктивності реалізації ключових процесів і завдань²⁶¹;

²⁵² Bearman, M., & Ajjawi, R. (2023). Learning to work with the black box: Pedagogy for a world with Artificial Intelligence. *British Journal of Educational Technology*. <https://doi.org/10.1111/bjet.13337>

²⁵³ Pisica, A. I., Edu, T., Zaharia, R. M., & Zaharia, R. (2023). Implementing Artificial Intelligence in higher education: PROS and cons from the perspectives of Academics. *Societies*, 13(5), 118. <https://doi.org/10.3390/soc13050118>

²⁵⁴ Bearman, M., & Ajjawi, R. (2023). Learning to work with the black box: Pedagogy for a world with Artificial Intelligence. *British Journal of Educational Technology*. <https://doi.org/10.1111/bjet.13337>

²⁵⁵ Times Higher Education. (2023). AI and the university. <http://surl.li/nabnl>

²⁵⁶ Chu, H.-C., Hwang, G.-H., Tu, Y.-F., & Yang, K.-H. (2022). Roles and research trends of artificial intelligence in higher education: A systematic review of the top 50 most-cited articles. *Australasian Journal of Educational Technology*, 38(3), 22-42. <https://doi.org/10.14742/ajet.7526>

²⁵⁷ Bearman, M., & Ajjawi, R. (2023). Learning to work with the black box: Pedagogy for a world with Artificial Intelligence. *British Journal of Educational Technology*. <https://doi.org/10.1111/bjet.13337>

²⁵⁸ Ouyang, F., Zheng, L., & Jiao, P. (2022). Artificial Intelligence in Online Higher Education: A systematic review of empirical research from 2011 to 2020. *Education and Information Technologies*, 27(6), 7893-7925. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-10925-9>;

²⁵⁹ Salas-Pilco, S. Z., & Yang, Y. (2022). Artificial intelligence applications in Latin American higher education: A systematic review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 19(1). <https://doi.org/10.1186/s41239-022-00326-w>

²⁶⁰ Sabzalieva, E., & Valentini, A. (2023). ChatGPT and artificial intelligence in higher education: quick start guide. UNESCO International Institute for Higher Education in Latin America and the Caribbean. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385146.locale=en>

²⁶¹ Farrokhnia, M., Banihashem, S. K., Noroozi, O., & Wals, A. (2023). A SWOT analysis of CHATGPT: Implications for educational practice and Research. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2195846>

– прийомі студентів²⁶².

До *слабких сторін* застосування ШІ віднесено:

– недостатньо глибоке розуміння, труднощі в оцінюванні якості відповідей;

– ризик упередженості та дискримінації;

– брак мисленневих умінь вищого рівня²⁶³;

– безпекові та етичні аспекти;

– соціально-психологічні наслідки: відсутність можливості для країн з менш цифровізованою економікою запровадження ШІ у вищій освіті; своєрідний страх розчинення людей як соціальних істот²⁶⁴;

– невирішеність питань щодо екологічних витрат на оброблення величезних обсягів даних і передавання людських завдань машинам²⁶⁵.

Загрози ШІ вбачаються у:

– нерозумінні контексту;

– недотриманні академічної доброчесності;

– демократизації плагіату та зниженні когнітивних умінь високого рівня²⁶⁶;

– заміні повноважень викладацького та адміністративного персоналу²⁶⁷;

– відсутності у викладачів навичок вирішення питань у площині етичного застосування ШІ в освітньому контексті²⁶⁸;

– недостатньому врахуванні обмежень рішень ШІ у його можливості заподіяння шкоди у разі відсутності офіційних етичних рамок для його впровадження²⁶⁹;

– неврахуванні специфіки освітніх галузей²⁷⁰;

– відсутності посилань на джерела інформації у тексті;

– неточності даних та алгоритмів;

– невизначеності інтелектуальної власності та авторських прав;

²⁶² Times Higher Education. (2023). AI and the university. <http://surl.li/nabnl>

²⁶³ Farrokhnia, M., Banihashem, S. K., Noroozi, O., & Wals, A. (2023). A SWOT analysis of CHATGPT: Implications for educational practice and Research. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2195846>

²⁶⁴ Pisica, A. I., Edu, T., Zaharia, R. M., & Zaharia, R. (2023). Implementing Artificial Intelligence in higher education: PROS and cons from the perspectives of Academics. *Societies*, 13(5), 118. <https://doi.org/10.3390/soc13050118>

²⁶⁵ Times Higher Education. (2023). AI and the university. <http://surl.li/nabnl>

²⁶⁶ Farrokhnia, M., Banihashem, S. K., Noroozi, O., & Wals, A. (2023). A SWOT analysis of CHATGPT: Implications for educational practice and Research. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2195846>

²⁶⁷ Popenici, S. A., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(1), 22. <https://doi.org/10.1186/s41039-017-0062-8>

²⁶⁸ Holmes, W., Porayska-Pomsta, K., Holstein, K., Sutherland, E., Baker, T., Shum, S. B., Santos, O. C., Rodrigo, M. T., Cukurova, M., Bittencourt, I. I., & Koedinger, K. R. (2022). Ethics of AI in education: Towards a community-wide framework. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 32(3), 504-526. <https://doi.org/10.1007/s40593-021-00239-1>

²⁶⁹ Ungerer, L., & Slade, S. (2022). Ethical Considerations of Artificial Intelligence in Learning Analytics in Distance Education Contexts. In P. Prinsloo, S. Slade, M. Khalil (Eds.), *Learning Analytics in Open and Distributed Learning: Potential and Challenges*. Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-19-0786-9_8

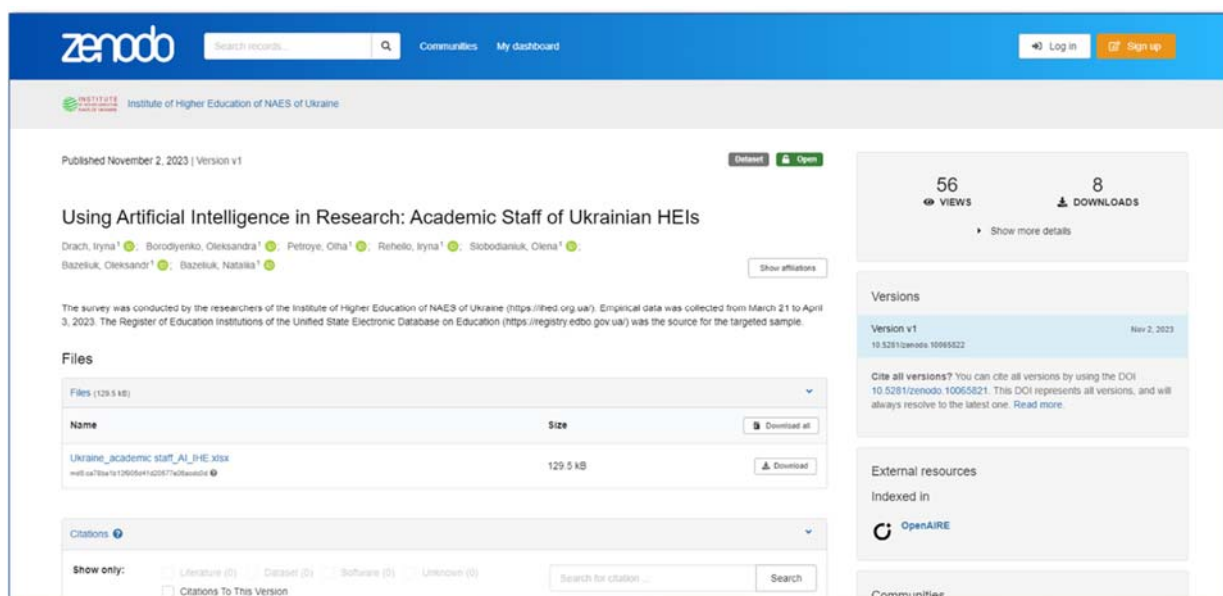
²⁷⁰ Bearman, M., & Ajjawi, R. (2023). Learning to work with the black box: Pedagogy for a world with Artificial Intelligence. *British Journal of Educational Technology*. <https://doi.org/10.1111/bjet.13337>

– проблемах, пов'язаних з конфіденційністю, безпекою даних і доброчесністю (Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching²⁷¹).

Окремої уваги щодо використання ШІ в освітній та науковій діяльності університетів заслуговують застереження, представлені Європейською асоціацією університетів у Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching²⁷²:

- відсутність посилань на джерела інформації;
- неточність даних та алгоритмів;
- невизначеність інтелектуальної власності та авторських прав;
- проблеми, пов'язані з конфіденційністю, безпекою даних і доброчесністю.

У рамках опитування «Відкрита наука у закладах вищої освіти України», описаного у розділі 4, вченими НАПН України вивчалася думка представників вітчизняних університетів щодо впливу штучного інтелекту на сферу наукових досліджень, а також найбільших можливостей і загроз, пов'язаних з його використанням. Для забезпечення відкритого доступу до отриманих дослідницьких даних відповідно до принципів відкритої науки 2 листопада 2023 р. на міжнародній платформі Zenodo²⁷³ розміщено дані проведеного опитування.

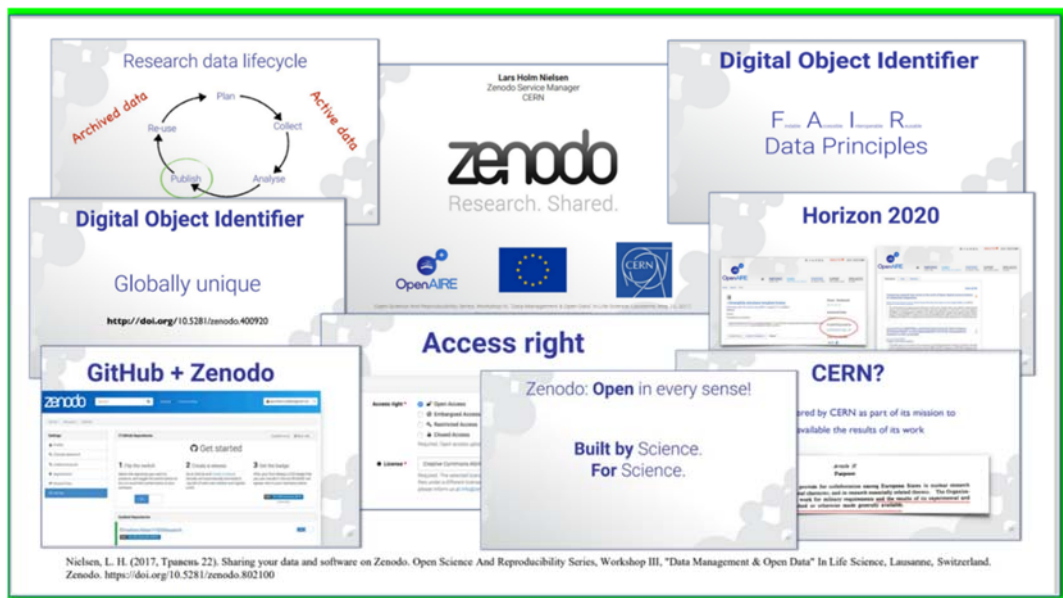
Джерело²⁷⁴

²⁷¹ European University Association. (2023, February). Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching. <https://www.eua.eu/resources/publications/1059>

²⁷² European University Association. (2023, February). Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching. <https://www.eua.eu/resources/publications/1059>

²⁷³ Zenodo. <https://zenodo.org/communities>

²⁷⁴ Zenodo. URL: <http://surl.li/mzxr>

Джерело²⁷⁵.

9.3. Рекомендації

Підсумовуючи ключові тези наведеного вище SWOT-аналізу, вченими НАПН України запропоновано наступні рекомендації на національному, інституційному та індивідуальному рівнях щодо використання ІІІ у вищій освіті²⁷⁶:

1. *На національному рівні:*

– розробити чітко визначені правила (стандарти) використання ІІІ на основі ціннісних принципів, обґрунтованих ЄС та Європейською асоціацією університетів.

2. *На інституційному рівні:*

– передбачити нормативне врегулювання застосування ІІІ відповідно до місії, візії, цілей, цінностей ЗВО;

– сприяти викладачам в оволодінні можливостями використання ІІІ у сфері вищої освіти;

– використовувати ІІІ для збору та аналізу даних.

3. *На індивідуальному рівні:*

– викладачам – формувати усвідомлення здобувачами вищої освіти природи взаємодії з ІІІ та необхідності дотримання стандартів його використання на основі етичних принципів; адаптувати підходи до викладання, навчання та оцінювання для ефективного і результативного використання ІІІ;

– учасникам освітньої та наукової діяльності – обов’язково зазначати використання ІІІ як інструментарій або метод дослідження на засадах відповідальності, етичності, прозорості та академічної доброчесності.

²⁷⁵ Zenodo. <https://zenodo.org/communities>

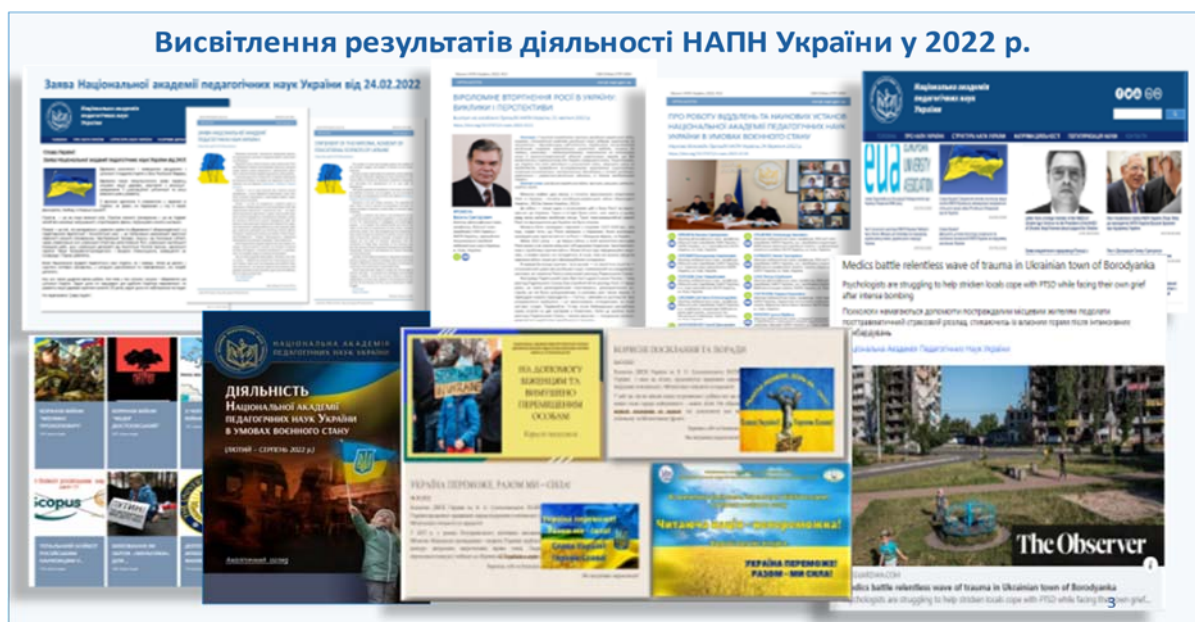
²⁷⁶ Драч, І., Петроє, О., Бородієнко, О., Регейло, І., Базелюк, О., Базелюк, Н., & Слободянюк, О. (2023). Використання штучного інтелекту у вищій освіті. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 15, 66-82. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-15-66-82>

РОЗДІЛ 10. НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

10.1. Науково-організаційні заходи

Національна академія педагогічних наук України у 2022 р. працювала разом з усією країною в умовах повномасштабної війни, нав'язаної Україні росією, що потребувало максимального напруження сил і національного єднання та відповідної перебудови діяльності академії²⁷⁷.

Реакцією НАПН України на повномасштабне вторгнення російської федерації до України стала заява НАПН України, розміщена на офіційному сайті організації 24 лютого 2022 р., у якій категорично засуджено дії керівництва рф щодо України, а також висловлена готовність учених НАПН України до роботи задля збереження суверенітету й територіальної цілісності України²⁷⁸.

Джерело²⁷⁹

21 квітня 2022 р. НАПН України оприлюднила заяву в якій, засуджено російську агресію проти України із порушенням норм загальновіданого міжнародного права, наслідком якої стало загроза життю і здоров'ю учасників освітнього і наукового процесів, позбавлення можливості учнів та студентів отримувати освіту; відзначено внесок вчених НАПН України, які залишилися в Україні, продовжили працювати, брали участь у різних формах діяльності із протидії агресії; заявлено про припинення «будь-якої співпраці з ученими-громадянами росії та республіки білорусь, які явно або мовчазно підтримали

²⁷⁷ Кремень В.Г. Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2022 році та завдання на 2023 рік: наукова доповідь загальним зборам НАПН України. 7 квітня 2023 р. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.5112>.

²⁷⁸ Слава Україні! Заява Національної академії педагогічних наук України від 24.02.2022 / НАПН України. URL : <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2610/>

²⁷⁹ <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/353/416>

військові дії агресора і не можуть бути частиною цивілізованого академічного світу, не можуть бути іноземними членами, почесними докторами НАПН України, реалізовувати будь-які спільні проекти»; висловлено заклик до міжнародної наукової та освітньої спільноти припинити будь-яку співпрацю з російськими і білоруськими вченими, об'єднати зусилля і зробити все можливе для захисту України, Європи та всього цивілізованого світу від кривавої російської військової агресії»²⁸⁰.

Європейський парламент 23 червня 2022 р. ухвалив резолюцію із підтримкою надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Того ж дня Європейська Рада на саміті у Брюсселі ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата в Європейський Союз, що передбачає для України «нові реформи, масштабне зближення з ЄС в усіх секторах економіки та процес повного входження у єдиний ринок Євросоюзу». Статус кандидата відкриває для України «можливості доступу до структурних фондів Європейського Союзу, кошти з яких будуть спрямовані на відбудову руйнувань, спричинених вторгненням російської федерації, і побудову сталої української економіки»²⁸¹. У зв'язку з цим Президент НАПН України звернувся до науково-освітньої спільноти України, у якому наголосив на «відповідальності і значущості нового статусу, готовності вчених НАПН України до розширення проблематики досліджень, поглиблення співпраці з європейськими партнерами, подальшого спротиву російській загарбницькій війні в Україні і геноциду української нації в ім'я спільного Європейського майбутнього»²⁸².

Науковими установами НАПН України у липні-серпні 2022 р. переглянуто та погоджено з Міноборони України та Мінстратегпромом України тематику наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок з метою врахування актуальних потреб наближення перемоги у війні та повоєнного відновлення країни на інноваційній основі.

Науковими установами НАПН України у липні-серпні 2022 р. переглянуто та погоджено з Міноборони України та Мінстратегпромом України тематику наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок з метою врахування актуальних потреб наближення перемоги у війні та повоєнного відновлення країни на інноваційній основі.

Джерело²⁸³.

²⁸⁰ Заява Національної академії педагогічних наук України від 21 квітня 2022 року / НАПН України. URL : <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2697/>

²⁸¹ ЄС остаточно надав Україні статус кандидата / Суспільне. Новини. URL: <http://surl.li/naazo>

²⁸² Кремень В.Г. Ще один крок до утвердження вільної європейської України: звернення до науково-освітньої спільноти. *Вісник НАПН України*. 2022, № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4138>.

²⁸³ *Вісник НАПН України*. 2023, № 5(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5101>

10.2. Міжнародна інформаційно-просвітницька діяльність

Науковими установами НАПН України здійснювалася масштабна інформаційна діяльність із засудження російської агресії, протидії «інформаційній війні» та інформаційно-просвітницька комунікація з міжнародним науковим співтовариством. Інститутом вищої освіти НАПН України підготовлено та надіслано²⁸⁴:

– пропозиції щодо виключення рф із Програми ЄС Еразмус+ загалом, а представників рф з партнерств поточних проєктів Програми ЄС Еразмус+ до Національного Еразмус+ офісу в Україні для подання до Європейської Комісії (ЕАСЕА);

– звернення вчених до міжнародної академічної спільноти щодо війни рф проти України із розміщенням на сайті НАПН України, сайті Інституту вищої освіти НАПН України, Фейсбуці;

– звернення представників наукової та освітянської спільноти, громадських, правозахисних організацій України до академічної спільноти демократичних та правових держав щодо протидії війні рф та республіки білорусь проти України.

*Джерело*²⁸⁵

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»²⁸⁶:

– поширено лист громадської організації «Спілка ректорів закладів вищої освіти України» до президента Європейської асоціації університетів», звернення «Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти», «Наукового товариства України» до наукової та освітянської спільноти, міжнародних партнерів ДЗВО «УМО» (26 країн світу);

– розповсюджено звернення до міжнародних партнерів ДЗВО «УМО» (26 країн світу) «Appeal of the representatives of academic community, NGOs, human rights organizations of Ukraine to academic community and constitutional democracies on counteracting the war started by the Russian Federation and the Republic of Belarus against Ukraine», підписане вченими ДЗВО «УМО» разом з представниками освітянської спільноти України;

– направлено лист ДЗВО «УМО» до Міжнародного бюро з питань освіти ЮНЕСКО (м. Женева) щодо підтримки у наданні правдивої інформації про війну

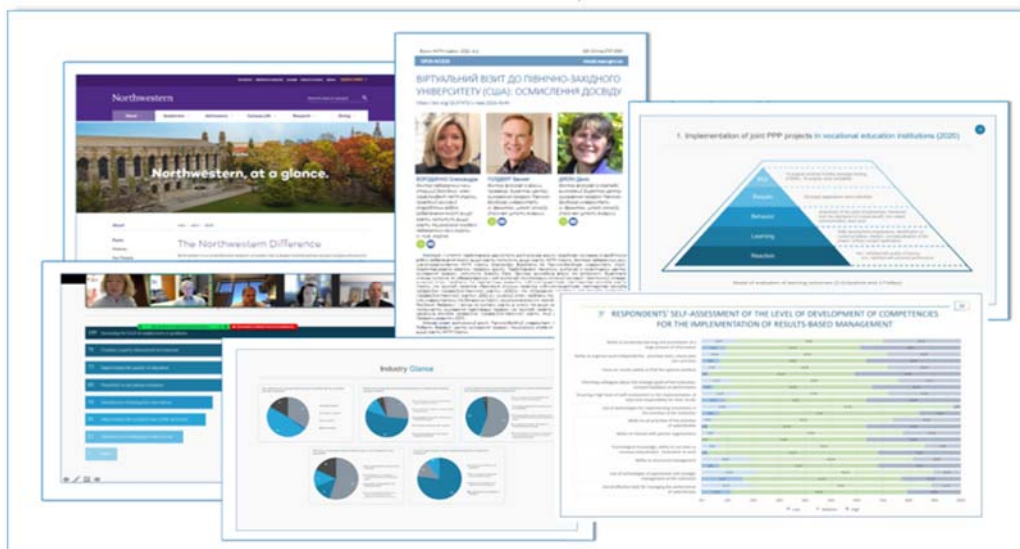
²⁸⁴ Про роботу відділень та наукових установ Національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного стану: наукова доповідь Президії НАПН України 24 березня 2022 р. / НАПН України. С. 5–6. DOI : <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4118>.

²⁸⁵ *Вісник НАПН України*. 2023, № 5(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5107>

²⁸⁶ Про роботу відділень та наукових установ Національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного стану: наукова доповідь Президії НАПН України 24 березня 2022 р. / НАПН України. С. 6. DOI : <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4118>.

в Україні та розповсюдження її серед світової освітянської спільноти.

Вченими НАПН України висвітлювалися руйнівні наслідки війни для вищої освіти України на міжнародних заходах: президентом НАПН України В.Г. Кременем, академіками Н.Г. Ничкало, П.Ю. Саухом та С.О. Сисоєвою на засіданні української панелі «Освіта під час війни» XI Усепольського педагогічного з'їзду (21 вересня 2022 р., м. Варшава, Польща), спільному засіданні Президії НАПН України та Комітету педагогічних наук Польської академії наук (23 червня 2022 р.), спільному засіданні Комітету педагогічних наук Польської академії наук та вченої ради переміщеного Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, С.А. Калашніковою – на Міжнародній конференції «A cultural relations response to the war in Ukraine» (1 липня 2022 р., м. Лондон, Велика Британія); О.Ю. Оржель – на семінарі «Connecting and Supporting Ukrainian Civil Society in Time of War» (11-15 липня 2022 р., м. Зальцбург, Австрія)²⁸⁷; О.В. Бородієнко – під час віртуального візиту до Northwestern University (31 травня – 14 червня 2022 р., США)²⁸⁸ та на з'їзді Асоціації слов'янських, східноєвропейських та євразійських досліджень / Association for Slavic, East a European, & Eurasian Studies (10-13 листопада 2022 р., США)²⁸⁹.

Джерело²⁹⁰

На запит МОН України вчені НАПН України взяли участь у підготовці експертно-аналітичних матеріалів академії для складання (заповнення) анкети (опитувальника) Єврокомісії щодо вступу України в ЄС.

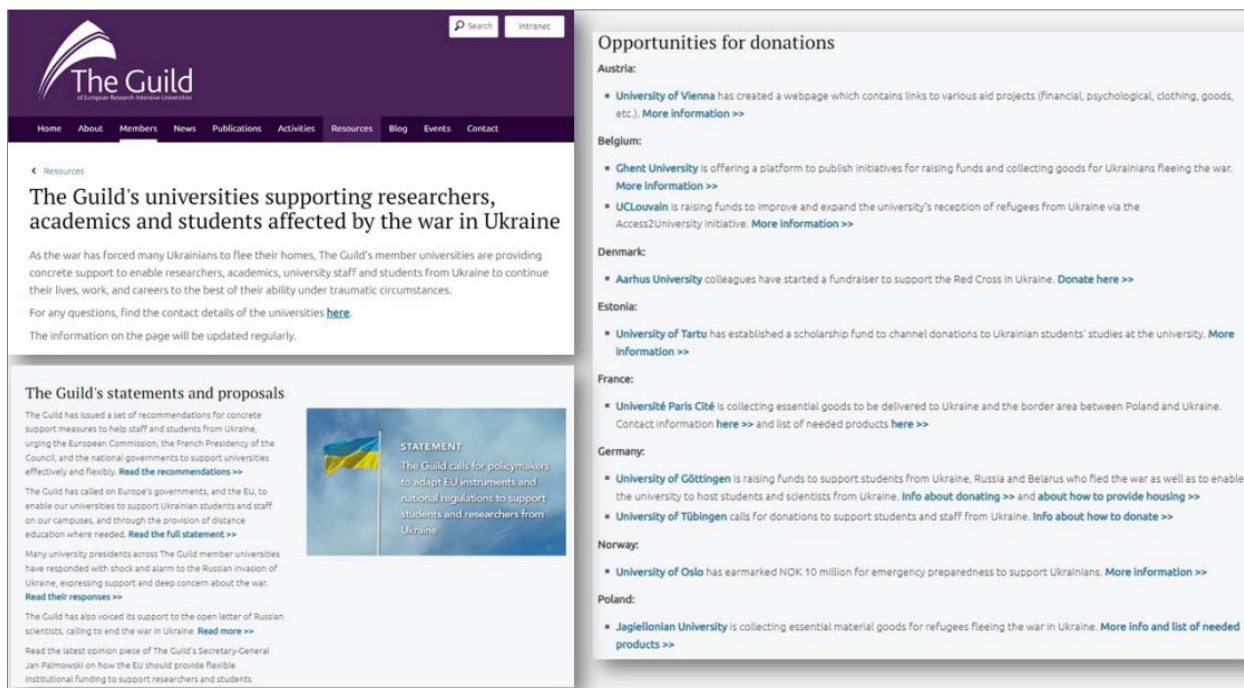
²⁸⁷ Драч І.І. Реалізація основних завдань Інституту вищої освіти НАПН України в умовах воєнного стану: за матеріалами звіту директора на загальних зборах наукових працівників. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5107>.

²⁸⁸ Науковець Інституту здійснила віртуальний візит до Північно-Західного університету (Northwestern University), США / Інститут вищої освіти НАПН України. URL: <https://ihed.org.ua/events/3751/>

²⁸⁹ Науковець Інституту вищої освіти взяла участь у з'їзді Асоціації слов'янських, східноєвропейських та євразійських досліджень (Association for Slavic, East a European, & Euroasian Studies) / Інститут вищої освіти НАПН України. URL: <http://surl.li/nabao>

²⁹⁰ <https://ihed.org.ua/internationalization/>

Під час онлайн семінару Гільдії європейських дослідницькі інтенсивних університетів «Від Болоньї до Болоньї і після» 3 червня 2022 р. у м. Брюсселі першим віцепрезидентом НАПН України акад. В.І. Луговим у чаті порушено питання спротиву України російській військовій агресії, на що генеральним секретарем гільдії підтверджено комплексну допомогу академічним колективам університетів України в умовах воєнного стану, а також подальше її посилення. На сайті гільдії розміщено ресурсну сторінку «The Guild's universities supporting researchers, academics and students affected by the war in Ukraine» з конкретними і розгорнутими пропозиціями для України.

The screenshot displays the website of 'The Guild of European Research Intensive Universities'. The main heading is 'The Guild's universities supporting researchers, academics and students affected by the war in Ukraine'. Below this, there is a section titled 'The Guild's statements and proposals' which includes a 'STATEMENT' about the Guild's call for policy-makers to adjust EU instruments and national regulations to support students and researchers from Ukraine. To the right, there is a section titled 'Opportunities for donations' listing various universities and their initiatives, such as the University of Vienna, Ghent University, UCLouvain, Aarhus University, University of Tartu, Université Paris Cité, University of Göttingen, University of Tübingen, University of Oslo, and Jagiellonian University.

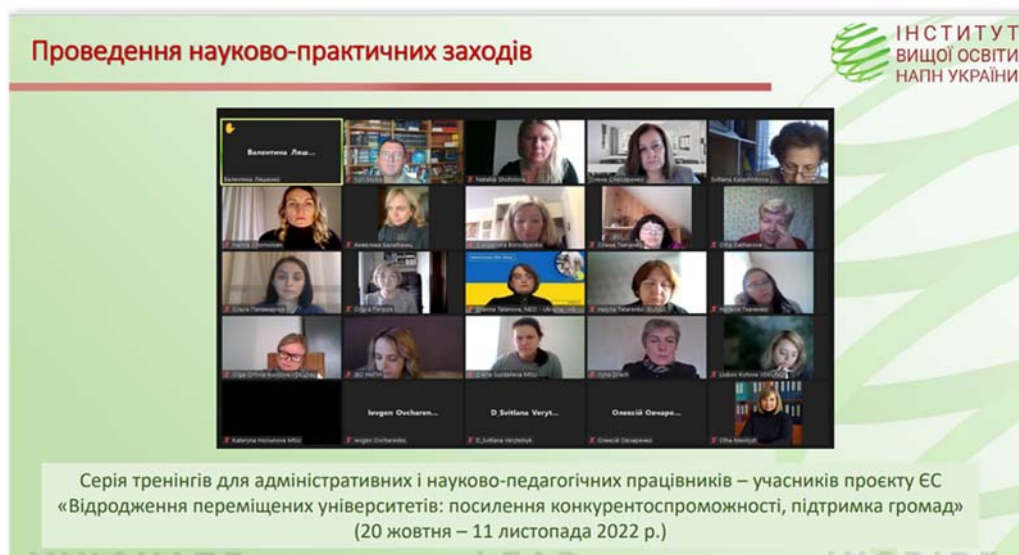
Пропозиції для України на сайті Гільдії європейських дослідницькі інтенсивних університетів
*Джерело*²⁹¹.

10.3. Підтримка переміщеного академічного персоналу університетів України з регіонів, що перебувають у зоні активних бойових дій

НАПН України та підвідомчі наукові установи оперативно і системно реагували на сучасні виклики і загрози. Інститут вищої освіти виступив співорганізатором (спільно з громадською організацією «Інститут лідерства, інновацій на розвитку») ініціативи «Academics to Academics». Вона спрямована на підтримку академічного персоналу університетів України (Маріупольського державного університету, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,

²⁹¹ <https://bit.ly/3yGjReb>

Донецького державного університету внутрішніх справ²⁹²), які переміщені з регіонів або перебувають у зоні активних бойових дій. Мета ініціативи – надання допомоги викладачам і дослідникам у здійсненні освітньої та наукової діяльності в умовах внутрішнього переміщення.

Джерело²⁹³

Ініціатива передбачає²⁹⁴:

- збір коштів для підтримки викладачів і дослідників університетів України, які переміщені з регіонів або перебувають у зоні активних бойових дій;
- отримання інформації про потреби конкретних викладачів і дослідників, їх аналіз і задоволення на засадах відкритості та відповідно до визначених критеріїв;
- формування бази даних пропозицій вітчизняних і зарубіжних університетів про можливість підтримки професійної діяльності українських викладачів і дослідників за місцем їх переміщення/тимчасового проживання та надання цієї інформації академічному персоналу університетів України, які переміщені з регіонів або знаходяться у зоні активних бойових дій.

У 2023 р. Інститутом вищої освіти проведено тренінг «Стратегування у вищій освіті» (очний формат, с. Поляна) для 22 осіб – управлінського персоналу Маріупольського державного університету та Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, у рамках виконання Проєкту ЄС «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад» / «Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities» (REDU) (2020- 2023 pp.).

²⁹² Драч І.І. Реалізація основних завдань Інституту вищої освіти НАПН України в умовах воєнного стану: за матеріалами звіту директора на загальних зборах наукових працівників. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5107>.

²⁹³ <https://ihed.org.ua/internationalization/redu/>

²⁹⁴ Драч І.І., Скиба Ю.А. Діяльність Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного часу. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). С. 4. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4126>.

10.4. Основні наукові здобутки та експертна діяльність

Серед найважливіших наукових та експертних здобутків наукових працівників НАПН України у сфері вищої освіти в умовах війни можна виділити наступні:

– обґрунтовано загальну (рамкову) модель розвитку університетів-лідерів. Модель передбачає закономірні етапи концентрації (ресурсів вищої освіти) і комунікації (в університетському середовищі), прориву (індивідуального) і просування (колективного) до нового рівня складності діяльності, інституційну діяльність та національну допомогу в піднесенні університетів до вершин досконалості, а також застосування рейтингових і асоціативних, класифікаційних і акредитаційних механізмів оцінювання якості вищої освіти. Модель враховує наявність дискретної структури глобальної університетської мережі за рівнями складності діяльності, на яких функціонують топові заклади і в межах яких будують взаємовигідну міжуніверситетську топ-комунікацію;

– надано практичні рекомендації щодо вдосконалення столичної університетської мережі, що має відбуватися на основі акредитаційних, рейтингових,

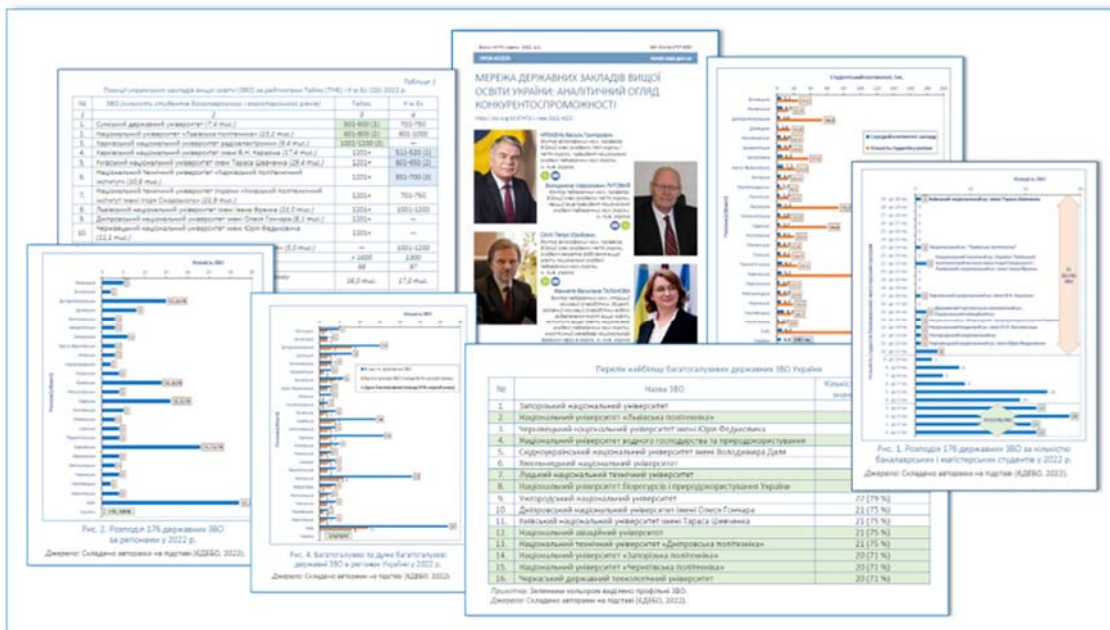
*Джерело*²⁹⁵

класифікаційних (подібно до Класифікації Карнегі) механізмів, а також шляхом розвитку і залучення лідерських загальної і галузевих асоціацій провідних українських університетів²⁹⁶;

– проведено аналітичний огляд вітчизняної мережі 176 державних закладів вищої освіти (ЗВО) типу університет, академія, інститут, які складають основу її національної вищої освіти, готують понад 80% здобувачів, з метою визначення шляхів підвищення їх конкурентоспроможності. Наголошено, що мережа потребує оптимізації з огляду на надмірну кількість малопотужних закладів, які не спроможні забезпечити необхідну якість освіти, часто дублюють підготовку в одному місті, готують фахівців за спеціальностями, які не відповідають профілю закладу, натомість споживають значні ресурси;

²⁹⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Концентрація та комунікація в моделі і стратегії розвитку університетів-лідерів. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2022. Том 13. DOI : <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-5-25>.

²⁹⁶ Луговий В.І., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В. (2022). Університетський портрет Києва: проблема збереження науково-технологічного профіля: аналітичний огляд спеціальностей підготовки. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4101>.

Джерело²⁹⁷

Вісник НАПН України, 2022, №3 | ISSN Online 2707-3024
OPEN ACCESS | vnae.napn.gov.ua

УНІВЕРСИТЕТСЬКА МЕРЕЖА В УКРАЇНІ: НЕОБХІДНІСТЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ

За результатами наукової доповіді на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти, 2 березня 2023 р.
<https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.3.006>

КРЕМЬОВ
Василь Григоров
Директор Інституту вищої освіти НАПН України, професор, доктор педагогічних наук, професор, доктор філософії

Анотація. Стратегічна проблема літератури сучасної вищої освіти України, зокрема необхідність модернізації мережі вищої освіти, полягає в забезпеченні якості, актуальності, відповідності сучасним вимогам та розвитку. Необхідно розробити стратегію модернізації мережі вищої освіти, що враховує потреби вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні.

Ключові слова: вища освіта, мережа закладів вищої освіти, модернізація, інновації, конкурентоспроможність, якість, розвиток вищої освіти.

Мета. Стратегічна сесія ставила задання стратегічного значення і визначила шляхи її реалізації.

У нашій країні триває складний, безперервний процес реформування вищої освіти. Безперервний процес реформування вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні.

Зростає роль вищої освіти — мережі закладів вищої освіти, зокрема потреби вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні.

Підсумок. Необхідність модернізації мережі вищої освіти, зокрема потреби вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.3.006>

Джерело²⁹⁸

РЕЗУЛЬТАТИ
Оптимізація мережі закладів вищої освіти: теоретичні особливості та практичні рекомендації

Світлана Калашнікова, Олена Ормалка

Членики вищої освіти: Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна
* kalashnikova@napn.gov.ua

Анотація. У статті на основі аналізу теоретичних досліджень, зокрема потреби вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні.

Ключові слова: вища освіта, мережа закладів вищої освіти, модернізація, інновації, конкурентоспроможність, якість, розвиток вищої освіти.

Мета. Оптимізація мережі закладів вищої освіти, зокрема потреби вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні.

Підсумок. Необхідність модернізації мережі вищої освіти, зокрема потреби вищої освіти в Україні, зокрема потреби вищої освіти в Україні.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.3.006>

Джерело³⁰⁰

– запропоновано при оптимізації мережі закладів вищої освіти реалізувати чотири типи об’єднань (див. Розділ 6): вертикальних для посилення міжнародної визнаності та конкурентоспроможності національних університетів-лідерів; вертикальних і горизонтальних для створення університетів-лідерів на рівні конкретного регіону; вертикальних для посилення потенціалу окремих університетів, що мають глибоку історичну цінність; горизонтальних за участю ЗВО в одній галузі. При реалізації цього процесу мають бути забезпечені

²⁹⁷ Вісник НАПН України. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4.122>

²⁹⁸ Вісник НАПН України. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4.122>

ключові ціннісні виміри – довіра, співпраця та відкритість; узгоджені цілі на системному / регіональному та інституційному рівнях;

– збалансовані об’єктивні та суб’єктивні чинники на всіх етапах вироблення, узгодження та реалізації рішень²⁹⁹;

– розроблено теоретичні основи інноваційного управління університетами для підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України в поствоєнний період, доповнено принципи впровадження Open Science в університетах та виділено інноваційні моделі взаємодії університетів із стейкхолдерами, спрямовані на спільну науково-дослідну діяльність, зокрема визначено три моделі широкого партнерства університетів із зацікавленими сторонами: регіонального консорціуму, професіоналізації та кластерну модель³⁰⁰;

– запропоновано модель екосистеми дослідницьких е-інфраструктур університетів України^{301,302},

яка розроблена з урахуванням європейських стандартів та наявної дослідницької е-інфраструктури України. Модель відображає основні напрями політики формування та розвитку української екосистеми дослідницьких е-інфраструктур відкритої науки університетів, які створюють можливості ученим, співробітникам, студентам та усім іншим членам дослідницьких спільнот для залучення в процеси відкритої науки на всіх етапах досліджень, сприяють інтеграції дослідницьких екосистем університетів у національний та ЄДП і ЄПВО; концептуалізовано третю (соціальну) місію університетів, актуальну для сучасного стану розвитку вітчизняної вищої освіти, коли Україна прагне розвивати знаннєве суспільство, модернізувати вищу освіту відповідно до настанов ЄПВО, боротись із повномасштабним

Джерело³⁰³

²⁹⁹ В.Г. Кремень Університетська мережа в Україні: необхідність модернізації. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5106>

³⁰⁰ Borodienko O., Drach I., Petroye O. Innovations in management as a prerequisite for the development of competitiveness of the Ukrainian economy during the post-war period. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. (Financial and credit activity: problems of theory and practice)*. 2022. Том 3 (44). С. 200–207. URL : <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3773/3589> (Web of Science).

³⁰¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду з підвищення дослідницької спроможності університетів України в умовах війни та повоєнного відновлення у контексті імплементації концепції «Відкрита наука» : препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петроє, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилиєв, І. Рєгейло, В. Камишин, Н. Базелюк; за ред. В. Лугового, О. Петроє. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 147 с. <http://surl.li/naaws>

³⁰² Drach I., Petroye O., Bazeliuk N., Borodiyenko O., Slobodianiuk O. Modelling the Universities' E-Infrastructure for the Development of Open Science in Ukraine, in: E. Faure, O. Danchenko, M. Bondarenko, Y. Tryus, C. Bazilo, G. Zaspá (Eds.), *Information Technology for Education, Science, and Technics, ITTEST 2022*, volume 178 of Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies, Springer, Cham, 2023, pp. 275–298. doi:10.1007/978-3-031-35467-0_19 https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-35467-0_19

³⁰³ Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство» (13). стор. 26-36. <http://surl.li/njtxg>

російським вторгненням і планувати економічне відновлення та національне відродження. Множинні виклики, з якими стикаються громади, території, промислові галузі та економіка в цілому, можуть бути подолані завдяки інноваційним підходам та мобілізації багатьох партнерів: локальних та міжнародних, академічних та експертно-фахових, приватних та публічних, неприбуткових та комерційних. Завдяки своїм специфічним характеристикам (мультидисциплінарності, доступу до міжнародних знанневих платформ та обміну кращими практиками неприбутковості, сприйняття різних точок зору та поваги до розмаїття думок) університети найкраще пристосовані для заснування партнерств та консорціумів, скеровування розвитку інноваційних екосистем, сприяння та прискорення процесів відновлення та відродження³⁰⁴;

– систематизовано етичні ціннісні принципи (людиноцентризму, управління та керівництва, прозорості та підзвітності, сталості та пропорційності, конфіденційності, безпеки та захисту, інклюзивності), які мають застосовуватися в процесі використання штучного інтелекту у вищій освіті. Визначено, що для національного, інституційного та індивідуального рівнів при застосуванні ШІ необхідним є: розроблення чітко визначених правил (стандартів) використання ШІ; сприяння викладачам щодо оволодіння сучасними розробками з використання ШІ; адаптація підходів до викладання, навчання та оцінювання на основі ШІ з урахуванням соціально-психологічних наслідків його використання в освітньо-науковій

Джерело³⁰⁵ діяльності як інструментарію або методу дослідження;

– розроблено рекомендації щодо вдосконалення процедури організації вступної кампанії та розподілу державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою (забезпечити можливість вступникам дистанційно підтверджувати право на спеціальні умови вступу до ЗВО; збільшити кількість тимчасових центрів тестування за межами України для вступників; переглянути обсяг державного замовлення на підготовку фахівців за високотехнологічними спеціальностями; удосконалити Єдину державну електронну базу з питань освіти в частині збору, інтегрування, оброблення й поширення даних; популяризувати практику щодо входження ЗВО до міжнародних рейтингів університетів як індикаторів якості вищої освіти, взаємодії університетів і ринку праці, співпраці з регіональними стейкхолдерами)³⁰⁶;

³⁰⁴ Оржель О. Соціальна місія університету під час воєнного часу в суспільстві знань. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2022. Том 13. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-26-36>.

³⁰⁵ Драч І., Петрос О., Бородієнко О., Рогова І., Базелюк О., Базелюк Н., Слободянюк О. Використання штучного інтелекту у вищій освіті. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2023. Том 15. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-15-66-82>.

³⁰⁶ Драч І.І., Скиба Ю.А. Теоретичні попередні підсумки вступної кампанії до закладів вищої освіти у 2023 році (станом на 30 вересня 2023 року): науково-аналітична доповідь Інституту вищої освіти НАПН України. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (2). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5209>.

Вчені НАПН України активно долучилися до роботи з розроблення Національної стратегії розвитку освіти і науки до 2030 року, ініційованого МОН України. Зокрема взяли участь в анкетуваннях щодо проблем в освіті і науці, у фасилітаційних сесіях з обговорення стратегічних цілей розвитку галузі за визначеними напрямками.

Серед результатів експертної діяльності наукових працівників Інституту вищої освіти у 2022 році³⁰⁷:

- участь у робочих підгрупах «Освіта» і «Наука» та підготовка пропозицій до Плану відновлення України (реалізація Указу Президента України «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни»);

- експертиза і підготовка пропозицій законодавчих і нормативно-правових документів;

- методична експертиза проєктів стандартів вищої освіти;

- акредитаційна експертиза освітніх/освітньо-наукових програм;

- методична експертиза силабусів 21 навчальної дисципліни, що викладаються у переміщених Маріупольському державному університеті та Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля.

У 2023 р. вченими Інституту вищої освіти проведено методологічну експертизу силабусів навчальних дисциплін і здійснено рецензування навчальних посібників, підготовлених у рамках Проєкту ЄС «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад» / «Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities» (REDU) (2020-2023 pp.), а також проведено методичну експертизу проєктів стандартів вищої освіти: 2 – першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (освітньо-наукового / освітньо-творчого) рівнів.

10.5. Співпраця НАПН України з органами державної влади, НАН України, НАЗЯВО та ЗВО

Співпраця НАПН України з органами державної влади, іншими організаціями, установами та закладами вищої освіти відбувалася шляхом:

- проведення незалежної наукової експертизи законодавчих та інших нормативно-правових актів Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, Кабінету Міністрів України та МОН України;

- виконання Рекомендацій слухань Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на тему «Відновлення освіти на деокупованих територіях» від 25 травня 2023 року» (наказ НАПН України від 6 липня 2023 р. № 30 о.д.);

- виконання Рекомендацій слухань Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на

³⁰⁷ Драч І.І. Реалізація основних завдань Інституту вищої освіти НАПН України в умовах воєнного стану: за матеріалами звіту директора на загальних зборах наукових працівників. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI

рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання», які відбулися 11 травня 2023 року;

– підготовки пропозицій до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», а також наукової інформації про стан виконання в НАПН України національного плану щодо відкритої науки тощо;

– підготовки пропозицій до тексту Української доктрини для Ради національної безпеки і оборони України з метою їх урахування у підготовці до розгляду цього стратегічного документа на засіданні Ради національної безпеки і оборони України (лист НАПН України 10 липня 2023 р. № 2-6/178).

– виконання програм спільної діяльності МОН України і НАПН України, НАН України і НАПН України, НАПН України і НАМН України;

– подання пропозицій Національному агенству із забезпечення якості вищої освіти стосовно акредитації освітніх програм вищої освіти;

– підписання і реалізації меморандумів про співпрацю;

– проведення засідання Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти, (2 березня 2023 р.), на якій обговорювалися проблемні питання сучасної вищої освіти України, зокрема недоліки існуючої мережі закладів вищої освіти, висока завантаженість викладачів, відсутність наукових шкіл та формальність наукової діяльності, недостатня мобільність університету у підготовці фахівців, затребуваних ринком праці;

– проведення 22 липня 2023 р. круглого столу у контексті візії майбутнього освіти і науки України за участі представників НАПН України, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника й Херсонського державного університету (що нині розташований в Івано-Франківську), за результатами якого окреслено основні завдання університетів у повоєнні часи, визначено проекти співпраці з НАПН України³⁰⁸;

– співпраці із ЗВО, науковими установами, громадськими організаціями з метою посилення позитивного впливу на розвиток вищої освіти, проведення науково-практичних конференцій, вебінарів, методологічних семінарів, круглих столів тощо;

– поглибленої професійної комунікації між вченими Інституту вищої освіти НАПН України та науково-педагогічними працівниками ЗВО України задля оновлення змісту навчання у

Джерело³⁰⁹

³⁰⁸ Делегація НАПН України – в університетському осередку Франківщини / НАПН України. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/3087/>

³⁰⁹ Саух П.Ю., Набок М.В. Відділення вищої освіти НАПН України: наукові здобутки та стратегічні цілі. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4125>

вищій освіті за результатами сучасних наукових досліджень³¹⁰. Зокрема, у відділах Інституту вищої освіти НАПН України пройшли стажування науково-педагогічні працівники³¹¹ кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка і кафедри філософії, соціології та соціальної роботи Херсонського державного університету.

Викладачами зазначених університетів відзначено актуальність тематики наукових досліджень, які виконуються в Інституті. Корисним для викладачів виявилось ознайомлення із провідними тенденціями розвитку ЄПВО, ЄДП, проаналізованими у наукових працях Інституту (монографіях^{312,313} та аналітичних матеріалах^{314,315,316}).

За результатами стажування перелік рекомендованих джерел з дисциплін, що викладаються, доповнено науковими працями, підготовленими в Інституті³¹⁷. К. Трима, старший науковий співробітник відділу взаємодії університетів та суспільства Інституту, проходить міжнародне наукове стажування, отримавши стипендію Вільного університету Берліна в рамках стипендіальної Програми для вчених з України³¹⁸.

³¹⁰ Даниленко Л.І., Драч І.І., Петроє О.М., Скиба Ю.А. Організація стажування науково-педагогічних працівників в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України у воєнний час. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4146>.

³¹¹ Драч І.І. Реалізація основних завдань Інституту вищої освіти НАПН України в умовах воєнного стану: за матеріалами звіту директора на загальних зборах наукових працівників. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5107>.

³¹² Теоретичні основи і механізми розвитку науково-педагогічного потенціалу університетів України у контексті розширення інституційної автономії та в умовах воєнного стану: монографія / Ю. Скиба, О. Жабенко, О. Отич, Г. Чорнойван, О. Ярошенко; за ред. Ю. Скиби. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 99 с. URL : https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/potential-univ_IVO-2022-99p.pdf.

³¹³ Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика: монографія / [Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін.]; за наук. ред. С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 255 с. URL: <http://surl.li/mztzc>

³¹⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення: препринт (аналітичні матеріали) / Є. Балджи, І. Власова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, О. Литовченко, О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона, Н. Шофолова; за ред. С. Калашнікової та О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 145 с. URL: <http://surl.li/njtzn>

³¹⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах в контексті євроінтеграції та в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення України: препринт (аналітичні матеріали) / О. Бородієнко, Ю. Вітренко, В. Ворона, М. Дебич, О. Паламарчук, О. Слюсаренко, Ж. Таланова; за ред. Ж. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 148 с. URL: <http://surl.li/njuaj>

³¹⁶ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду з підвищення дослідницької спроможності університетів України в умовах війни та повоєнного відновлення у контексті імплементації концепції «Відкрита наука»: препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петроє, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилияєв, І. Регейло, В. Камишин, Н. Базелюк; за ред. В. Лугового, О. Петроє. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 147 с. URL: <http://surl.li/njuaz>

³¹⁷ Копилова С.В. Професійний розвиток викладачів університету як чинник підвищення якості підготовки магістрів соціогуманітарного профілю (на прикладі стажування в Інституті вищої освіти НАПН України). *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5103>.

³¹⁸ Трима К. Проектування та створення MOOCs: досвід Байротського університету. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2023. № 15. С. 103–112. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-15-103-112>.

Джерело³¹⁹

10.6. Освітньо-наукова діяльність

Джерело³²¹

В умовах встановленого дистанційного режиму праці наукові установи продовжували наукову, науково-організаційну та освітню роботу щодо підготовки здобувачів на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти та наукового ступеня доктора наук. Підготовка проводилася в аспірантурі і докторантурі 11 наукових установ НАПН України у галузях знань: «01 Освіта/Педагогіка»; «05 Соціальні та поведінкові науки»; «23 Соціальна робота»; «28 Публічне управління та адміністрування», зокрема за 18 акредитованими освітньо-науковими програмами³²⁰.

У 2022 р. навчалися 333 аспіранти, з них 50 за державним замовленням. Закінчили аспірантуру 68 осіб. Однак, як і всюди по країні постали труднощі щодо вчасного завершення й захисту дисертаційних досліджень у зв'язку із виїздом більшості аспірантів на безпечніші території або за кордон; мобілізацією на військову службу; відключенням електроенергії; непередбачуваною затримкою публікацій у

³¹⁹ <https://ihed.org.ua/publications/>

³²⁰ Кремень В.Г. Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2022 році та завдання на 2023 рік: наукова доповідь загальним зборам НАПН України. 7 квітня 2023 р. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.5112>.

³²¹ *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4141>

вітчизняних фахових виданнях та у виданнях, що індексуються наукометричними базами даних Scopus та Web of Science Core Collection тощо.

Джерело³²²

Прийом до аспірантури становив 142 осіб. Конкурс на вступ до аспірантури за державним замовленням збільшився з 2,9 особи на одне місце у 2021 р. до 6,6 у 2022 р. Збільшилася на 15% кількість аспірантів, які навчалися за кошти фізичних і юридичних осіб³²³.

Упродовж 2023 р. навчалася понад 300 аспірантів, з них 50 за державним замовленням. Прийом до аспірантури на умовах контракту становив 202 особи, що на 35% більше у порівнянні з минулим роком. Кількість докторантів становила близько 40 осіб, з них 22 за державним замовленням.

У НАПН України створено дванадцять докторських спеціалізованих вчених рад з правом розгляду та захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, що діють у десяти підвідомчих установах НАПН України. У 2023 р. у шести наукових установах НАПН України утворено разові спеціалізовані вчені ради для присудження ступеня доктора філософії, в яких відбулося 9 публічних захистів дисертацій. До кінця року планується провести ще близько 15 захистів.

10.7. Перспективи діяльності НАПН України у сфері вищої освіти

У перспективі діяльність НАПН України у сфері вищої освіти зосереджуватиметься на^{324,325}:

– обґрунтуванні алгоритму реорганізації системи управління вищою освітою на сучасній інноваційній основі в контексті положень Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки;

³²² <https://ihed.org.ua/education/aspirantura/>

³²³ Кремень В.Г. Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2022 році та завдання на 2023 рік: наукова доповідь загальним зборам НАПН України. 7 квітня 2023 р. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.5112>.

³²⁴ Саух П.Ю., Набок М.В. Відділення вищої освіти НАПН України: наукові здобутки та стратегічні цілі. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4125>.

³²⁵ Кремень В.Г. Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2022 році та завдання на 2023 рік: наукова доповідь загальним зборам НАПН України. 7 квітня 2023 р. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.5112>.

- науково-методичному супроводі: модернізації структури, змісту та стратегії забезпечення якості вищої освіти; реалізації Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки із застосуванням сучасних механізмів оцінювання конкурентоспроможності та оптимізації мережі ЗВО шляхом укрупнення, забезпечення подальшої інтеграції в ЄПВО та ЄДП; розроблення державної програми створення університетів світового класу в Україні;
- науково-методологічному забезпеченні моніторингу громадської думки щодо реалізації нової концептуальної моделі розвитку вищої освіти;
- розробленні концепції національної платформи кращих практик університетів України та моделі й конкретних механізмів оптимізації мережі ЗВО з метою організації об'єктивної конкуренції між ними як запоруки високої якості вищої освіти;
- забезпеченні побудови стійкого середовища освіти, готового до майбутнього в дискурсі світових трендів розвитку вищої освіти (глобалізація, цифровізація, старіння населення);
- визначенні сильних і слабких сторін, можливостей і загроз зовнішнього середовища, які можуть впливати на розвиток вищої освіти;
- аналізі стану вищої освіти в період воєнного стану, назрілих трансформацій та шляхів подолання викликів, спричинених війною;
- розробленні ефективної системи інтеграції вищої освіти, науки та виробництва, національного виховання й соціалізації студентської молоді;
- науковому обґрунтуванні концепції інтернаціоналізації вищої освіти як важливого фактору її конкурентоспроможності в умовах ситуацій із загостренням;
- обґрунтуванні механізмів забезпечення експорту освітніх послуг в умовах глобальних викликів тощо;
- вдосконаленні структури і змісту підготовки науково-педагогічного персоналу, створення умов для його утримання і плідної діяльності.

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

На підставі зазначеного для наближення перемоги у війні та повоєнного інноваційного відновлення України, прискорення її євроінтеграції доцільними є такі рекомендації за представленими змістовими напрямками.

Рівний доступ до якісної вищої освіти: забезпечення і вдосконалення якості, цифровізація, інклюзія

1. Національна політика у сфері вищої освіти має формуватися та реалізовуватися з огляду на *підвищення суспільної довіри до університетів шляхом посилення їх відповідальності за покращення якості результатів діяльності.*

2. Доцільно системно і збалансовано розбудовувати в Україні два підходи до забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти – *акредитаційний* (зокрема у напрямі інституційної акредитації, акредитації узгоджених (спільних) освітніх програм та освітніх програм за дистанційною формою здобуття вищої освіти (цифрових) і *рейтинговий* (зокрема у напрямі створення національного (загального / галузевого) рейтингу для визначення і цільової підтримки лідерів серед вітчизняних закладів вищої освіти).

3. Необхідним є невідкладне формування відсутніх у країні механізмів оцінювання і водночас моніторингу та мотивації забезпечення й удосконалення якості вищої освіти, якими послуговуються розвинуті країни і регіони світу, а саме:

– класифікації українських університетів (на кшталт Класифікації Карнегі США) за рівнем складності та масштабом надання освітніх програм і відповідних кваліфікацій, а також обсягом фінансування досліджень і розробок;

– елітної Асоціації українських університетів (на кшталт, Асоціації американських університетів, де нині 66 закладів), до якої включаються і виключаються заклади залежно від досягнень і яка здатна компетентно виробляти лідерську політику у сфері вищої освіти;

– національного рейтингу закладів вищої освіти загальної і галузевої версій за методологією Шанхайського рейтингу (об'єктивність, прозорість і зрозумілість, а також адаптивність галузевих критеріїв до специфіки предметних областей);

– рамок досконалості досліджень, викладання, обміну знаннями за британським досвідом.

4. З метою забезпечення необхідних і достатніх ресурсів для підтримання якісної вищої освіти важливо модернізувати національну мережу ЗВО за результатами її оцінювання і моніторингу за допомогою рейтингового механізму та впровадження відповідних організаційно-правових, з фінансовими включно, актів, зокрема реорганізувати малоспроможні і ліквідувати неспроможні заклади і перерозподілити людські, фінансові, матеріально-технічні й інші ресурси на користь більш потужних, перспективних і самодостатніх інституцій.

5. Оскільки показники формули розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між ЗВО не спроможні повною мірою об'єктивно ідентифікувати та належним чином вмотивувати якісну освітню, дослідницьку і міжнародну діяльність ЗВО, у Формулу слід внести істотні уточнення з урахуванням задекларованих цілей державної освітньої політики та результатів практичного застосування у попередні роки. Модернізоване формульне фінансування має прозоро і зрозуміло сприяти оптимізації української мережі ЗВО та розвитку вищої освіти в Україні.

6. Відновлення України у контексті євроінтеграції в умовах воєнного стану та після перемоги у війні має ґрунтуватися на цифровізаційних трансформаціях у вищій освіті. Відповідно національна політика та законодавство щодо такої трансформації мають передбачати побудову партнерства між державним і приватним сектором, між освітянами та органами влади і механізми його реалізації задля забезпечення якісної, доступної та інклюзивної цифрової освіти. Важливо запровадити моніторинг результатів цифровізації для отримання необхідних доказів і даних, покращення розуміння викликів і можливостей цифрових змін у вищій освіті. Фінансування ресурсного забезпечення якісної цифрової вищої освіти повинно стати державним пріоритетом.

7. Необхідно продовжити гармонізацію національного законодавства з упровадження інклюзії та безбар'єрності в контексті забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти, зокрема відповідно до європейських підходів системно визначити інклюзивні категорії людей: з інвалідністю; з проблемами із здоров'ям; які мають перешкоди, пов'язані з доступом до навчання, з культурними відмінностями, соціальними/ економічними/ дискримінаційними/ географічними бар'єрами, деталізуючи їх характеристики.

Удосконалення викладання як пріоритет розвитку Європейського простору вищої освіти

1. Необхідно сприяти поширенню успішних інституційних практик університетів України з упровадження парадигми вдосконалення викладання (зокрема, визначених за результатами реалізації міжнародних проєктів) серед вітчизняних ЗВО.

2. Актуальним є урахування пріоритету вдосконалення викладання при виробленні відповідних національних та інституційних політик і регуляцій, зокрема щодо процесів акредитації освітніх програм, професійного розвитку та оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників, оцінювання якості освітньої діяльності тощо.

Розвиток дослідницького потенціалу ЗВО в умовах відкритої науки

1. Ключовим пріоритетом розвитку дослідницького потенціалу ЗВО в умовах війни і повоєнного відновлення України, її євроінтеграції має стати застосування політики і процедур відкритої науки.

2. Реалізація завдання розвитку відкритої науки в українських університетах повинна передбачати внесення відповідних змін до нормативно-правового поля (Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Порядок проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності»), що скеровує наукову діяльність ЗВО, а саме:

– доповнення Статті 1. «Основні терміни та їх визначення» Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» визначенням терміну «відкрита наука»,

– доповнення показників, які використовуються в атестаційній оцінці при проведенні державної атестації ЗВО в частині провадження ними наукової (науково-технічної діяльності), показниками щодо впровадження відкритої науки.

3. Розвиток дослідницьких е-інфраструктур у ЗВО України має передбачати реалізацію таких кроків:

– розроблення національних процедур та показників забезпечення якості дослідницької діяльності на основі принципів і підходів відкритої науки;

– розроблення цифрової платформи «Ukrainian Open Science» для національної системи забезпечення якості дослідницької діяльності на основі принципів і підходів відкритої науки;

– формування Національної наукометричної бази UkrScience;

– розроблення показників для оцінювання стану дослідницької інфраструктури та участі у міжнародних і національних наукових проєктах ЗВО;

– удосконалення системи державного фінансування ЗВО та наукових установ відповідно до результатів їх дослідницької діяльності через впровадження критеріїв та показників забезпечення якості дослідницької діяльності на основі принципів і підходів відкритої науки;

– підтримка та мотивація розвитку національних дослідницьких інфраструктур, які забезпечують відкритий доступ, та їх інтеграцію у європейську та глобальні екосистеми дослідницьких е-інфраструктур.

4. В умовах прискореного накопичення складних знань у просторі відкритої науки, які фактично будуть закритими для дослідницькі неспроможних університетів, важливо здійснити системні заходи з підвищення дослідницького потенціалу ЗВО насамперед шляхом їх укрупнення.

Реалізація соціальної відповідальності ЗВО

1. Посилення соціальної відповідальності вітчизняних ЗВО набуває актуальності в умовах війни та завдань повоєнного відновлення України. У зв'язку із цим важливо:

– на національному рівні: доповнити Статтю 1 «Основні терміни та їх визначення» Закону України «Про вищу освіту» визначенням поняття «соціальна відповідальність»; розробити показники оцінювання соціальної відповідальності ЗВО при акредитації освітніх програм;

– на інституційному рівні: впровадити у ЗВО відповідні «дорожні карти»; переглянути та оновити зміст освітніх програм; розробити короткотермінові програми професійного та особистісного розвитку науково-педагогічних працівників з акцентом на соціальному вимірі; дослідити проблеми соціальної інклюзії, згуртування, взаємодії, емпатії, комунікації тощо в умовах розмаїття, травм та криз повоєнного українського суспільства; реалізувати проекти з розвитку громадянської компетентності, соціальної взаємодії; провести комунікаційні кампанії з формування безпекової, екологічної культури, культури інноваційності, громадянської науки.

Розвиток інтернаціоналізації вищої освіти

1. Необхідно удосконалити нормативно-правове поле для сприяння розвитку інтернаціоналізації вищої освіти, зокрема щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у ЗВО України, згідно з оновленою Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки та розробити відповідний Операційний план її реалізації у 2024-2025 роках з урахуванням воєнного стану та перспектив післявоєнного відновлення і євроінтеграції країни.

2. Для посилення інституційної спроможності та конкурентоспроможності вітчизняних ЗВО на європейському рівні та з метою прискорення їх інтеграції до ЄПВО ширше практикувати використання європейських підходів до організації функціонування університетів. Зокрема встановити пріоритетність розбудови інноваційної інфраструктури та е-інфраструктур, а також залучення додаткового фінансування та грантової допомоги в межах спільних проектів з ЄС у сфері вищої освіти.

Оптимізація мережі закладів вищої освіти України

1. При плануванні оптимізації університетської мережі України доцільно використати досвід та практики європейських країн і розглядати різні варіанти реструктуризації, реорганізації, дефрагментації сфери вищої освіти в Україні із урахуванням масштабних поточних і перспективних завдань ЗВО.

2. Оптимізація мережі ЗВО має передбачати, зокрема, укрупнення окремих ЗВО як певного проєкту з усіма складовими та етапами, унікальністю і специфікою.

3. Ураховуючи наявний стан мережі ЗВО, в Україні є доцільною реалізація чотирьох типів об'єднань:

– вертикальних (приєднання слабких / малих закладів до сильних / великих) для посилення міжнародної визнаності та глобальної конкурентоспроможності національних університетів-лідерів;

– вертикальних і горизонтальних (укрупнення наявних у регіоні різних за потужністю, розміром і профілем закладів шляхом об'єднання) для створення університетів-лідерів на рівні конкретного регіону;

– вертикальних (шляхом приєднання інших закладів) для посилення потенціалу окремих університетів, що мають національну історичну цінність;
– горизонтальних (укрупнення профільно однотипних закладів) за участю ЗВО в одній галузі.

4. Оптимізація мережі ЗВО в Україні має забезпечити тяглість політики та зусиль, спрямованих на розширення університетської автономії та підвищення якості вищої освіти. У процесі реалізації потрібно:

– забезпечити ключові ціннісні виміри – довіру, співпрацю та відкритість;
– узгодити цілі на системному/регіональному та інституційному рівнях;
– збалансувати об'єктивні та суб'єктивні чинники на всіх етапах вироблення, узгодження та реалізації рішень.

5. Доцільним вбачається поєднання підходів «ініціатива знизу» та «ініціатива зверху» при домінуванні першого з означених підходів, а саме добровільного об'єднання ЗВО при забезпеченні мотивуючої ролі та підтримки з боку держави.

6. Складність процесів оптимізації мережі ЗВО зумовлює потребу реалізації широкого спектру заходів для професійного розвитку лідерських команд з питань, пов'язаних з об'єднанням / злиттям ЗВО. Важливим є використання досвіду зарубіжних інституцій, який має бути осмислений через призму локальних умов, пріоритетів, обмежень і можливостей. Останнє засвідчує актуальність дослідження проблеми університетської мережі представниками різних галузей науки.

Розвиток автономії університетів України згідно з європейськими тенденціями

1. Необхідним є оцінювання рівня автономії ЗВО України за методологією Європейської асоціації університетів «EUA Autonomy Scorecard», зокрема у межах реалізації міжнародного проекту за Програмою ЄС Еразмус+.

2. Для набуття повноцінної автономії кожного ЗВО слід передбачати оптимальний баланс між правом вибору стратегії академічного, кадрового, організаційного і фінансового розвитку та відповідальністю університету за якість надання освітніх і наукових послуг. Поєднання свободи й відповідальності університету забезпечить йому спроможність, на яку сподіваються освітяни й усе громадянське суспільство України, і яка спонукатиме до підвищення університетської конкурентоспроможності.

Використання штучного інтелекту у вищій освіті

Проблема використання ШІ в Україні належить до однієї з найвагоміших у розвитку освітньої та наукової діяльності.

Посилення можливостей ШІ та мінімізація ризиків, пов'язаних з його застосуванням у вищій освіті, потребують відповідних дій, зокрема:

– на національному рівні: розроблення чітко визначених правил (стандартів) використання ШІ;

– на *інституційному рівні*: нормативного врегулювання застосування ІІ згідно з місією, візією, цілями, цінностями ЗВО; сприяння викладачам в оволодінні можливостями використання ІІ у сфері вищої освіти; використання ІІ для збору та аналізу даних;

– на *індивідуальному рівні*: викладачам – формування усвідомлення здобувачами природи взаємодії з ІІ та необхідності дотримання стандартів використання ІІ на основі етичних принципів; адаптація підходів до викладання, навчання та оцінювання для ефективного і результативного використання ІІ; учасникам освітньої та наукової діяльності – обов’язкове зазначення використання ІІ як інструментарію або методу дослідження на засадах відповідальності, етичності, прозорості та академічної доброчесності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду з підвищення дослідницької спроможності університетів України в умовах війни та повоєнного відновлення у контексті імплементації концепції «Відкрита наука»: препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петроє, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилиєв, І. Регейло, В. Камишин, Н. Базелюк ; за ред. В. Лугового, О. Петроє. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 147 с. URL: <http://surl.li/naaws>
2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах в контексті євроінтеграції та в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення України: препринт (аналітичні матеріали)/ О. Бородієнко, Ю. Вітренко, В. Ворона, М. Дебич, О. Паламарчук, О. Слюсаренко, Ж. Таланова; за ред. Ж. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 148 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-58-2-2022>
3. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції : аналітичні матеріали у двох частинах / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Прінтеко, 2020. 317 с. URL: <http://surl.li/naaxo>
4. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення : препринт (аналітичні матеріали) / Є. Балджи, І. Власова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, О. Литовченко, О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона, Н. Шофолова ; за ред. С. Калашнікової та О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 145 с. URL: <http://surl.li/mqutp>
5. Аудит економіки України 2030. Кабінет Міністрів України. С. 61. URL: <http://surl.li/naaym>
6. Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика : монографія. / [Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін.]; за наук. ред. С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 255 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/TE.2023>
7. Вища освіта в Україні: зміни через війну. Аналітичний звіт. URL: <http://surl.li/iuyci>
8. Вища освіта в Україні: зміни через війну : аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. URL: <http://surl.li/iuyci>
9. Вища та фахова передвища освіта в Україні / Державна служба статистики України. URL: <http://surl.li/naayb>
10. Даниленко Л.І., Драч І.І., Петроє О.М., Скиба Ю.А. Організація стажування науково-педагогічних працівників в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України у воєнний час. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4146>.
11. Делегація НАПН України – в університетському осередку Франківщини / НАПН України. URL: <http://surl.li/naayq>
12. Деякі питання державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2023 р. № 1025. URL: <http://surl.li/naayg>
13. Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 652. URL: <http://surl.li/naayi>
14. Дорожня карта з інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору : наказ МОН України від 10 лютого 2021 р. № 167. URL: <https://bit.ly/3nqqgUv>
15. Драч І.І., Відкрита наука в університетах: цілі та переваги. Науковий вісник Ужгородського університету. 2022. 1(50). С. 90-93. URL: <http://surl.li/naayu>

16. Драч І.І., Петроє О.М., Базелюк Н.В., Бородієнко О.В., Слободянюк О.М. Моделювання е-інфраструктури університетів для розвитку Відкритої науки в Україні. Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології в освіті, науці і техніці» (ІТОНТ-2022), (Черкаси, 23-25 червня 2022 р.) [Електронний ресурс]. Черкаси: ЧДТУ, 2022. 220 с. URL: <http://surl.li/naaze>
17. Драч І.І. Відкрита наука: актуальність в умовах війни та післявоєнного стану. Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р. ; ред. колегія : І.О. Дегтярьова, В.С. Куйбіда, П.М. Петровський та ін., уклад. Т.О. Мельник. Т. 2. К. : ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. 246 с., с. 126-128. URL: <http://surl.li/naazg>
18. Драч І., Петроє О., Бородієнко О., Регейло І., Базелюк О., Базелюк Н., Слободянюк О. Використання штучного інтелекту у вищій освіті. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2023. Том 15. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-15-66-82>.
19. Драч І.І. Реалізація основних завдань Інституту вищої освіти НАПН України в умовах воєнного стану : за матеріалами звіту директора на загальних зборах наукових працівників. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5107>.
20. Драч І.І., Скиба Ю.А. Діяльність Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного часу. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). С. 4. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4126>.
21. Драч І.І., Скиба Ю.А. Теоретичні попередні підсумки вступної кампанії до закладів вищої освіти у 2023 році (станом на 30 вересня 2023 року) : науково-аналітична доповідь Інституту вищої освіти НАПН України. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (2). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5209>.
22. Драч, І. І., & Петроє, О. М. (2023). Готовність українських ЗВО до ефективного функціонування в умовах відкритої науки : соціологічні виміри. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки : уроки для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.). ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Інститут вищої освіти НАПН України. URL: <http://surl.li/naazh>
23. Європейські принципи вдосконалення викладання та навчання. URL: <http://surl.li/naazn>
24. ЄС остаточно надав Україні статус кандидата / Суспільне. Новини. URL: <http://surl.li/naazo>
25. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://surl.li/jhtp>
26. Заява Національної академії педагогічних наук України від 21 квітня 2022 р./ НАПН України. URL: <http://surl.li/nabsv>
27. Звіт забезпечення права на вищу освіту для внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://surl.li/naazs>
28. Звіт про огляд витрат державного бюджету. URL: <http://surl.li/naazx>
29. Іноземне студентство в Україні: (не)узгодженість політик. URL: <http://surl.li/naazz>
30. Інститут вищої освіти. Інтернаціоналізація. URL: <http://surl.li/uzxy>
31. Інститут відкритої науки та інновацій. URL: <http://surl.li/nabte>
32. Інститут проблем штучного інтелекту МОН України і НАН України. (2021). Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021-2030: проєкт. URL: <https://bit.ly/3rconkm>
33. Інформація про допомогу Європейської Комісії Україні у сфері освіти. URL: <http://surl.li/nabad>
34. Кабінет Міністрів України. (2020, 20 грудня). Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні (1556-р). URL: <https://bit.ly/3XBWNJg>

35. Кабінет Міністрів України. (2021, 12 травня). Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки (438-р). URL: <https://bit.ly/3NEj7gT>
36. Кабінет Міністрів України. (2022, 23 лютого). Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (286-р). URL: <https://bit.ly/43gL2cu>
37. Калашнікова С., Оржель О. Оптимізація мережі закладів вищої освіти: теоретичні особливості та практичні рекомендації. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2022. Том 13. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-89-129>.
38. Конституція України. URL: <http://surl.li/nabso>
39. Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти. URL: <http://surl.li/argvso>
40. Концепція Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 322-р. від 14 квітня 2021 р. URL: <http://surl.li/nabai>
41. Копилова С.В. Професійний розвиток викладачів університету як чинник підвищення якості підготовки магістрів соціогуманітарного профілю (на прикладі стажування в Інституті вищої освіти НАПН України). *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5103>.
42. Костюк О. Кваліфікаційний розрив як виклик вишам. URL: <http://surl.li/nabsl>
43. Кремень В.Г. Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2022 році та завдання на 2023 рік : наукова доповідь загальним зборам НАПН України. 7 квітня 2023 р. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.5112>.
44. Кремень В.Г. Університетська мережа в Україні: необхідність модернізації : за результатами наукової доповіді на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти, 2 березня 2023 р. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5106>.
45. Кремень В.Г. Ще один крок до утвердження вільної європейської України : звернення до науково-освітньої спільноти. *Вісник НАПН України*. 2022, № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4138>.
46. Кремень В.Г., Луговий В.І., Саух П.Ю., Таланова Ж.В. Мережа державних закладів вищої освіти України : аналітичний огляд конкурентоспроможності. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>.
47. Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Концентрація та комунікація в моделі і стратегії розвитку університетів-лідерів. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2022. Том 13. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-5-25>.
48. Луговий В.І., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В. (2022). Університетський портрет Києва: проблема збереження науково-технологічного профіля : аналітичний огляд спеціальностей підготовки. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4101>.
49. Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності / В. Кремень, В. Луговий, П. Саух, Ж. Таланова // *Вісник НАПН України*, Том 4 № 1 (2022). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>
50. Методика оцінювання наукових напрямів закладів вищої освіти під час проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності : наказ МОН України від 12 березня 2019 р. № 338 зі змінами. URL: <http://surl.li/nabak>
51. Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України. URL: <http://surl.li/hespf>
52. Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції : монографія / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. 220 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-38-0-2020>

53. Міністерство у справах ветеранів України. <http://surl.li/iymuj>
54. Мосьпан Н. Вища освіта та ринок праці в Україні: десятиліття взаємодії. *Освітологічний дискурс*, 2021, № 1 (32). 20-38. URL: <http://surl.li/naban>
55. Науковець Інституту вищої освіти взяла участь у з'їзді Асоціації слов'янських, східноєвропейських та євразійських досліджень (Association for Slavic, East a European, & Euroasian Studies) / Інститут вищої освіти НАПН України. URL: <http://surl.li/nabao>
56. Науковець Інституту здійснила віртуальний візит до Північно-Західного університету (Northwestern University), США / Інститут вищої освіти НАПН України. URL: <http://surl.li/nabse>
57. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 179 від 3 березня 2021 р. URL: <http://surl.li/nabau>
58. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/>
59. Національний Еразмус+ офіс в Україні. Impact Study on Capacity Building in Higher Education Projects Funded in Ukraine by the EU Erasmus+ Programme Implemented in 2015-2020. URL: <http://surl.li/nabsb>
60. Національний Еразмус+ офіс в Україні. База проєктів. URL: <http://surl.li/nabrw>
61. Національний план щодо відкритої науки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 892-р. URL: <http://surl.li/ejtvk>
62. Опитування щодо інституційних репозитаріїв, відкритої науки та готовності до співпраці з НРАТ. 2020. 6 с. URL: <http://surl.li/nabrq>
63. Оптимізація мережі закладів вищої освіти: теоретичні особливості та практичні рекомендації / С. Калашнікова, О. Оржель // Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». - № 2 (13). 2022. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-89-129>
64. Оржель О. Інновації у вищій освіті: навчання через служіння. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2022. № 1. С. 76-81. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2022.1.8>
65. Оржель О. Соціальна місія університету під час воєнного часу в суспільстві знань. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2022. Том 13. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-26-36>.
66. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. URL: <http://surl.li/nabrl>
67. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. URL: <http://surl.li/lgtkz>
68. Оцінювання потреб вищої освіти України. Первинний аналіз (25 червня – 04 серпня 2022 р.). С. 3. URL: <http://surl.li/dsorm>
69. Перехідна книга Міністерства освіти і науки України за період з червня 2020 по березень 2023. С. 33. URL: <http://surl.li/nabgf>
70. Про вищу освіту: Закон України. 2014. URL: <http://surl.li/kfvn>
71. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану. Наказ МОН України від 07.03.2022 р. № 235. URL: <http://surl.li/futth>
72. Про завершення навчального року. Наказ МОН України від 10.03.2022 р. URL: <http://surl.li/nabga>
73. Про затвердження плану заходів щодо популяризації можливостей здобуття вищої освіти в Україні для іноземних студентів до 2025 року. Розпорядження КМУ від 21 квітня 2021 р. / О.В. № 350-р. URL: <http://surl.li/nabgk>
74. Про здійснення освітнього процесу. Лист МОН України від № 1/10142-23 від 11.07.23 р. URL: <http://surl.li/jseev>
75. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. 2015. URL: <http://surl.li/lqngg>
76. Про організацію освітнього процесу. Лист МОН № 1/3276-22 від 25.02.22 р. URL: <http://surl.li/fhljf>
77. Про освіту: Закон України. 2017. URL: <http://surl.li/awtx>

78. Про рекомендації стосовно окремих питань завершення 2021/2022 навчального року у закладах вищої, фахової передвищої освіти. Лист МОН України від 21.04.2022 № 1/4334-22. URL: <http://surl.li/nabgs>
79. Про роботу відділень та наукових установ Національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного стану : наукова доповідь Президії НАПН України 24 березня 2022 р. / НАПН України. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4118>.
80. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <http://surl.li/dgylw>
81. Програма вдосконалення викладання у вищій освіті України. URL: <http://surl.li/ipsx>
82. Проєкт REDU. URL: <http://surl.li/nabqe>
83. Проєкт UTTERLY. URL: <http://surl.li/uzxa>
84. Проєкт Плану відновлення України (Матеріали робочої групи «Освіта і наука»), 2022. URL: <http://surl.li/gvrbr>
85. Проєкт Стратегії маркетингу послуг з вищої освіти на міжнародному освітньому ринку. URL: <http://surl.li/nabhd>
86. Регейло І., Базелюк І. Реформування оцінювання дослідницької діяльності в умовах відкритої науки: перспективи для України / Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2022: виклики і перспективи в умовах турбулентності світу: м-ли VI Міжнародної наукової конференції (Київ, 4 листопада 2022 р.). DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-692-729-7-2022-296>
87. Рейтинг акредитацій освітніх програм ЗВО 2019-2022. URL: <http://surl.li/nabpv>
88. Рейтинги в стратегіях розвитку закладів вищої освіти. URL: <http://surl.li/nabpu>
89. Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки». URL: <http://surl.li/cdten>
90. Саух П.Ю., Набок М.В. Відділення вищої освіти НАПН України: наукові здобутки та стратегічні цілі. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4125>.
91. Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти : монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима ; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. URL: <http://surl.li/nabho>
92. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у січні-березні 2023 року. URL: <http://surl.li/nabhq>
93. Слава Україні! Заява Національної академії педагогічних наук України від 24.02.2022 / НАПН України. URL: <http://surl.li/gipju>
94. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. URL: <http://surl.li/dgylw>
95. Таланова Ж., Луговий В. Інтернаціоналізація як інструмент розбудови системи забезпечення якості вищої освіти. Розбудова внутрішніх систем забезпечення якості у ЗВО України (До 10-ї річниці затвердження «Програми заходів із забезпечення якості освіти в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка») : електрон. наук. зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (21-22 жовт. 2021 р.). К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 119 с. С. 86-88. URL: <http://surl.li/nabhq>
96. Теоретичні основи і механізми розвитку науково-педагогічного потенціалу університетів України у контексті розширення інституційної автономії та в умовах воєнного стану : монографія / Ю. Скиба, О. Жабенко, О. Отич, Г. Чорнойван, О. Ярошенко ; за ред. Ю. Скиби. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 99 с. URL: <http://surl.li/nabhs>
97. Теоретичні основи підвищення дослідницької спроможності університетів України в контексті імплементації концепції «Відкрита наука» : препринт (аналітичні матеріали) / В. Луговий, І. Драч, О. Петрос, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилияєв, І. Регейло, Н. Базелюк, В. Камишин ; за ред. В. Лугового, О. Петрос. Електронне видання. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 206 с. URL: <http://surl.li/emdlh>

98. Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів : препринт (аналітичні матеріали). І. Власова, С. Калашнікова, О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона ; за заг. ред. С. Калашнікової та О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. URL: <http://surl.li/mquuv>
99. Трима К. Проектування та створення MOOCs: досвід Байротського університету. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2023. № 15. С. 103–112. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-15-103-112>.
100. Україно-британський форум «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті» 2019. URL: <http://surl.li/nabhv>
101. Український державний центр міжнародної освіти. Іноземні студенти в Україні. URL: <http://surl.li/nabin>
102. Шаров О. Вища школа України: на старті турбореформ. URL: <http://surl.li/mzxpz>
103. Шевчук І. Б., Шевчук А. В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. С. 22-29. С. 8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>.
104. Шофолова Н. М. Фінансові аспекти реалізації соціальної відповідальності університетів // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2023. №5. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-5-8927>
105. A Sustainable Europe by 2030. European Commission. URL: <http://surl.li/nabjc>
106. A workflow language for research e-infrastructures Candela, L; Grossi, V; (...); Trasarti, R. May 2021 | Feb 2021 (Early Access). INTERNATIONAL JOURNAL OF DATA SCIENCE AND ANALYTICS 11 (4). URL: <http://surl.li/nabpk>
107. Advance HE. Helping HE shape its future. URL: <http://surl.li/nabpn>
108. Agate N., Long C., Russell B., Kennison R., Weber P., Sacchi S., Rhody J., Thornton-Dill B. (2022). Walking the Talk: Toward a Values-Aligned Academ. White Paper. DOI: <https://doi.org/10.17613/06sf-ad45>
109. Agreement On Reforming Research Assessment. URL: <http://surl.li/nabjf>
110. ALLEA. (2022, June). ALLEA’s response to Council Conclusions on research assessment and Open Science. URL: <https://bit.ly/3ni3AGG>
111. Association of American Universities. (2022). URL: <https://www.aau.edu/>
112. Bearman, M., & Ajjawi, R. (2023). Learning to work with the black box: Pedagogy for a world with Artificial Intelligence. *British Journal of Educational Technology*. DOI: <https://doi.org/10.1111/bjet.13337>
113. Bolitho R., West R. *The internationalisation of Ukrainian universities: the English language dimension*. URL: <http://surl.li/nabjj>
114. Borodienko O., Drach I. Petroye O. Innovations in management as a prerequisite for the development of competitiveness of the Ukrainian economy during the post-war period. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. (Financial and credit activity: problems of theory and practice)*. 2022. Том 3 (44). С. 200–207. URL: <http://surl.li/nabph> (Web of Science).
115. Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. (2022, February 18). 2021 Update – Facts & Figures. Descriptive Highlights Indiana University Center for Postsecondary Research. URL: <http://surl.li/nabjo>
116. Chu, H.-C., Hwang, G.-H., Tu, Y.-F., & Yang, K.-H. (2022). Roles and research trends of artificial intelligence in higher education: A systematic review of the top 50 most-cited articles. *Australasian Journal of Educational Technology*, 38(3), 22-42. DOI: <https://doi.org/10.14742/ajet.7526>
117. CoARA. URL: <https://coara.eu/>
118. Council of Europe Contribution to the UN Sustainable Development Goals. URL: <http://surl.li/nabjq>
119. Crawford S. Derek John De Solla Price (1922–1983): The man and the contribution. *Bulletin of the Medical Library Association*. 1984, 72 (2) 238–239. PMID 6375781

120. Crompton, H., & Burke, D. (2023). Artificial Intelligence in higher education: The state of the field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20(1). DOI: <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00392-8>;
121. Drach I., Petroye O., Bazeliuk N., Borodiyenko O., Slobodianiuk O. Modelling the Universities' E-Infrastructure for the Development of Open Science in Ukraine, in: E. Faure, O. Danchenko, M. Bondarenko, Y. Tryus, C. Bazilo, G. Zaspá (Eds.), *Information Technology for Education, Science, and Technics, ITEST 2022*, volume 178 of *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, Springer, Cham, 2023, pp. 275–298. doi:10.1007/978-3-031-35467-0_19. URL: <http://surl.li/nabpb>
122. EC. Horizon Europe. URL: <http://surl.li/agpjk>
123. Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrena-Martínez. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management. *Corporate Governance and Strategic Decision Making* / ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.69931>
124. EOSC beyond 2020- next steps. Shaping Europe's digital future. 04 June 2020. URL: <http://surl.li/nabjv>
125. [EUA University Merger Tool](http://www.university-mergers.eu/). URL: <http://www.university-mergers.eu/>
126. EUA. Autonomy & Governance. URL: <http://surl.li/nabjz>
127. European Commission. (2018, April 25). Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe. URL: <http://surl.li/nabka>
128. European Commission. (2020, February 19). White Paper on Artificial Intelligence — A European approach to excellence and trust. (p. 25). URL: <http://surl.li/nabkc>
129. European Commission. (2021, April 21). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts. URL: <http://surl.li/nabkf>
130. European Higher Education Area and Bologna Process. URL: <http://www.ehea.info/>
131. European Parliament. (2021). European Parliament resolution of 19 May 2021 on artificial intelligence in education, culture and the audiovisual sector (2020/2017(INI)). URL: <http://surl.li/nabkh>
132. European Principles for the Enhancement of Learning and Teaching. URL: <http://surl.li/nabkk>
133. European University Association. (2023, February). Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching. URL: <http://surl.li/nabow>
134. Farrokhnia, M., Banihashem, S. K., Noroozi, O., & Wals, A. (2023). A SWOT analysis of CHATGPT: Implications for educational practice and Research. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-15. DOI: <https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2195846>
135. G7. (2023, May 20). G7 Hiroshima Leaders' Communiqué. URL: <http://surl.li/nabko>
136. Garfield E. (2005). *The Agony and the Ecstasy—The History and Meaning of the Journal Impact Factor*. International Congress on Peer Review and Biomedical Publication. Chicago. URL: <http://surl.li/nabov>
137. Helsinki Initiative on Multilingualism in Scholarly Communication, Federation of Finnish Learned Societies, Committee for Public Information, Finnish Association for Scholarly Publishing, Universities Norway & European Network for Research Evaluation in the Social Sciences and the Humanities, Apr. 2, 2019. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.7887059>
138. Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., de Rijcke, S., Rafols, I. The Leiden Manifesto for Research Metrics. *Nature* 2015 April 23; 520(7548):429-31. Available at: URL: <https://cutt.ly/YwTVYYTt>
139. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. (2019, April 8). A definition of AI: Main capabilities and scientific disciplines. European Commission. URL: <https://cutt.ly/AwTVY3au>

140. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. (2019, April 8). Ethics guidelines for trustworthy AI. European Commission. URL: <https://cutt.ly/vwTVUtPb>
141. Holmes, W., Porayska-Pomsta, K., Holstein, K., Sutherland, E., Baker, T., Shum, S. B., Santos, O. C., Rodrigo, M. T., Cukurova, M., Bittencourt, I. I., & Koedinger, K. R. (2022). Ethics of AI in education: Towards a community-wide framework. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 32(3), 504-526. URL: <https://doi.org/10.1007/s40593-021-00239-1>
142. HORIZON for Ukraine. URL: <https://cutt.ly/IwTVUUVK>
143. Kremen V. (2023). Education in Ukraine defies the war. *European Journal of Education*. Vol. 58. Issue 4. P.538-641. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ejed.12581>
144. Lugovyi V., Kalashnikova S., Talanova Z., Vlasova I. (2023). Transformation of higher education in Ukraine: Impact of the war and objectives for post-war recovery. *European Journal of Education*. Vol. 58. Issue 4. P.611-628. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ejed.12584>
145. Metz, C. (2023). The Godfather of A.I.' Leaves Google and Warns of Danger Ahead. URL: <https://cutt.ly/1wTVUZXB>
146. Meyer M., Sporn B. Leaving the Ivory Tower: Universities' Third Mission and the Search for Legitimacy. June 2018. URL: <https://doi.org/10.3217/zfhe-13-02/03>
147. Moher D., Bouter L., Kleinert S., Glasziou P., Sham M.H., Barbour V., et al. (2020) The Hong Kong Principles for assessing researchers: Fostering research integrity. *PLoS Biol* 18(7): e3000737. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3000737>
148. OECD. (2019, May 22). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). URL: <https://cutt.ly/3wTVU8GT>
149. Open Science (2019). URL: <http://surl.li/nablu>
150. Orzhel O., Tryma K. (2023). On the growing social role of universities under knowledge society. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION*. Proceedings of the International Scientific Conference. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2020vol2.5093>
151. Orzhel, O. (2022). University Social Mission in the Wartime under Knowledge Society. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, Volume 13, P. 26-36. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-26-36>
152. Orzhel O., Trofumenko M., Porkuian O., Drach I., Halhash R., Stoyka A. (2023). Displaced universities in Ukraine: Challenges and optimal development models. *European Journal of Education*. Vol. 58. Issue 4. P.629-646. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ejed.12581>
153. Ouyang, F., Zheng, L., & Jiao, P. (2022). Artificial Intelligence in Online Higher Education: A systematic review of empirical research from 2011 to 2020. *Education and Information Technologies*, 27(6), 7893-7925. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-022-10925-9>
154. Pearce J., Pearson M. The ivory tower and beyond: Bradford university at the heart of its communities. URL: <http://surl.li/nabmh>
155. Pisica, A. I., Edu, T., Zaharia, R. M., & Zaharia, R. (2023). Implementing Artificial Intelligence in higher education: PROS and cons from the perspectives of Academics. *Societies*, 13(5), 118. DOI: <https://doi.org/10.3390/soc13050118>
156. Poland. Higher Education Students. URL: <http://surl.li/nabos>
157. Popenici, S. A., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(1), 22. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41039-017-0062-8>
158. Position Statement and Recommendations on Research Assessment Processes. (2020). URL: <http://surl.li/nabmm>
159. Practical STEM Teaching Community Resources. URL: <http://surl.li/nabor>
160. Research evaluation in a context of Open Science and gender equality. (2021). URL: <http://surl.li/naboo>
161. Rome Ministerial Communiqué. Annex II. 2020. URL: <http://surl.li/jflbo>
162. Sabzalieva, E., & Valentini, A. (2023). ChatGPT and artificial intelligence in higher education: quick start guide. UNESCO International Institute for Higher Education in Latin America and the Caribbean. URL: <http://surl.li/nabom>

163. Salas-Pilco, S. Z., & Yang, Y. (2022). Artificial intelligence applications in Latin American higher education: A systematic review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 19(1). DOI: <https://doi.org/10.1186/s41239-022-00326-w>
164. San Francisco Declaration on Research Assessment. (2012). URL: <https://sfdora.org/read/>
165. SCOPE Framework for Research Evaluation (2021). URL: <http://surl.li/nabok>
166. Shanghai Ranking (2023). URL: <https://www.shanghairanking.com/>
167. Shaping the Digital Transformation in Europe. European Commission DG Communications Networks, Content & Technology. Final report. European Union, 2020. 49 p. URL: <http://surl.li/nabmu>
168. Statement of Principles on Peer / Merit Review. (2018). URL: <http://surl.li/nabmz>
169. Strategic Research and Innovation Agenda (SRIA) of the European Open Science Cloud (EOSC) Version 1.0 15 February 2021. p. 162-163. EOSC-SRIA-V1.0_15Feb2021.pdf
170. Supporting the Transformative Impact of Research Infrastructures on European Research. Report of the High-Level Expert Group to Assess the Progress of ESFRI and Other World Class Research Infrastructures Towards Implementation and Long-Term Sustainability. EC. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. ISBN 978-92-76-19271-8, doi: 10.2777/490221. An official website of the European Union. URL: <http://surl.li/nabnb>
171. Talanova, Zh. & Kushchenko O. (2022). Digital Transitions in Higher Education: European Dimension. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (14), 92-102. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-14-92-102>
172. Technology and Innovation Report 2021. Catching technological waves Innovation with equity. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). 2021. P. 138. URL: <http://surl.li/nabnk>
173. The Digital Europe Programme. Shaping Europe's digital future. Сстаном на 24.05.2022. URL: <http://surl.li/etdtt>
174. The Guardian. (2023, February 2). ChatGPT reaches 100 million users two months after launch. URL: <http://surl.li/jkmmu>
175. The UNESCO Recommendation on Open Science /General Conference of UNESCO, 41st session, November 2021. URL: <http://surl.li/naboi>
176. Times Higher Education. (2023). AI and the university. URL: <http://surl.li/nabnl>
177. Towards a 2030 vision on the future of universities in Europe. Policy Report (2020) Publications Office of the European Union. URL: <http://surl.li/mzxlr>
178. Towards a reform of the research assessment system: scoping report (2021). URL: <http://surl.li/nabnm>
179. Tryma, K. & Chervona, L. (2022). Social responsibility of university: The student aspect. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED*, Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7, 2022. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbed>
180. UNESCO Recommendation on Open Science. URL: <http://surl.li/jflbj>
181. UNESCO. (2021, November 23). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. URL: <http://surl.li/naboc>
182. Ungerer, L., & Slade, S. (2022). Ethical Considerations of Artificial Intelligence in Learning Analytics in Distance Education Contexts. In P. Prinsloo, S. Slade, M. Khalil (Eds.), *Learning Analytics in Open and Distributed Learning: Potential and Challenges*. Singapore: Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-19-0786-9_8
183. University Autonomy in Europe IV: The Scorecard 2023. URL: <http://surl.li/nabnx>
184. Working life in Ukraine. 2022. URL: <http://surl.li/nabnv>
185. Yerevan Communiqué. URL: <http://surl.li/nabnp>

**Перелік авторів науково-аналітичної доповіді
«Вища освіта України в умовах воєнного стану та
післявоєнного відновлення: виклики і відповіді»**

Кремень В.Г. – президент Національної академії педагогічних наук України, доктор філософських наук, професор, дійсний член (академік) НАН України та НАПН України

Луговий В.І. – перший віцепрезидент НАПН України, головний науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України

Саух П.Ю. – академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України, доктор філософських наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України

Драч І.І. – директор Інституту вищої освіти НАПН України, головний науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Слюсаренко О.М. – перший заступник директора Інституту вищої освіти НАПН України, головний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

Скиба Ю.А. – заступник директора з наукової роботи Інституту вищої освіти НАПН України, головний науковий співробітник відділу взаємодії вищої освіти та ринку праці Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент

Жабенко О.В. – учений секретар Інституту вищої освіти НАПН України, старший науковий співробітник відділу взаємодії вищої освіти та ринку праці Інституту вищої освіти НАПН України, кандидат наук з державного управління

Калашнікова С.А. – радник при дирекції Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України

Таланова Ж.В. – головний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Петроє О.М. – завідувач відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти НАПН України, доктор наук з державного управління, професор

Оржель О.Ю. – головний науковий співробітник відділу взаємодії університетів та суспільства Інституту вищої освіти НАПН України, доктор наук з державного управління, доцент

Регейло І.Ю. – начальник науково-організаційного відділу апарату Президії НАПН України, головний науковий співробітник відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

Набок М.В. – вчений секретар відділення вищої освіти НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент

НАУКОВЕ ВАДАННЯ

В. Г. Кремень, В. І. Луговий, П. Ю. Саух, І. І. Драч, О. М. Слюсаренко,
Ю. А. Скиба, О. В. Жабенко, С. А. Калашнікова, Ж. В. Таланова,
О. М. Петроє, О. Ю. Оржель, І. Ю. Регейло, М. В. Набок

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ВИКЛИКИ І ВІДПОВІДІ

Науково-аналітична доповідь

За загальною редакцією В.Г. Кременя

Загальні збори НАПН України
17 листопада 2023 року

Підписано до друку 11.12. 2023 р. Формат 60x84 1/8
Гарнітура Calibri. Друк офсетний. Папір офсетний
Ум. друк. 19,87 арк.
Наклад 300 пр.

Національна академія педагогічних наук України
вул. Січових Стрільців, 52-А, м. Київ, 04053, Україна
Телефон/факс: (44) 226-31-80, (44) 489-08-60
E-mail: info@naps.gov.ua
Вебсайт: <https://naps.gov.ua/>

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;
тел./факс: (044) 481-38-85
book-xl@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців,
виготовників розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3563 від 28.08. 2009 р.